

Central Asian Research
Institute on Corruption
and Money Laundering

CIVIL
UNCA Coalition
SOCIETY

Article 13. Participation of society

1. Each State Party shall take appropriate measures, within its means and in accordance with fundamental principles of its domestic law, to promote the active participation of individuals and groups outside the public sector, such as civil society, non-governmental organizations and community-based organizations, in the prevention of and the fight against corruption and to raise public awareness regarding the existence, causes and gravity of and the threat posed by corruption. This participation should be strengthened by such measures as:

- (a) Enhancing the transparency of and promoting the contribution of the public to decision-making processes;
- (b) Ensuring that the public has effective access to information;
- (c) Undertaking public information activities that contribute to non-tolerance of corruption, as well as public education programmes, including school and university curricula;

ЖАРАНДЫК КООМДУН ОТЧЁТУ

**Кыргыз Республикасында ишке ашырылышы жөнүндө
II главасынын (Коррупциянын алдын алуу боюнча чаралар)
жана V главасынын (активдерди калыбына келтирүү)
БИРИККЕН УЛУТТАР УЮМУНУН
КОРРУПЦИЯГА КАРШЫ КОНВЕНЦИЯСЫНЫН
КЫРГЫЗСТАНДА**

**Коррупция жана кылмыш жолу менен алынган
кирешелерди адалдоо көйгөйлөрүн изилдөө Борбордук**

Ыраазычылык

Бул отчёт **Коррупция жана кылмыш жолу менен алынган кирешелерди адалдоо көйгөйлөрүн изилдөө Борбордук Азия Институту** тарабынан, БУУнун КККнын (Коррупцияга каршы Конвенция) Кыргыз Республикасындагы улуттук серебинин экинчи циклине өз салымын кошуу максатында, БУУнун ККК Коалициясы жана Transparency International тарабынан иштелип чыккан методикалык материалдарды жана отчёттун үлгүсүн колдонуу менен даярдалды. Отчёттун даярдалышы БУУнун ККК Коалициясы тарабынан колдоого алынып, Норвегиялык өнүгүү максатында кызматташуу боюнча агенттиктин (Norad) жана Даниянын Тышкы иштер министрлигинин (Danida) каржылык колдоосу менен даярдалды.

Бул отчётто камтылган корутундулар авторлорго таандык, бирок БУУнун ККК Коалициясынын жана бул иликтөөнү даярдоону мүмкүн кылган донорлордун көз караштарын милдеттүү түрдө чагылдырбайт.

Авторлор ишеним артканы үчүн жана иликтөө жүргүзүп, ушул отчётту даярдоо мүмкүнчүлүгүн тартуулаганы үчүн БУУнун ККК Коалициясына ыраазылык билдиришет. Отчётто камтылган маалыматтардын тактыгын текшерүү үчүн бардык аракеттер жасалды. Бардык маалымат 07-июль, 2022-жылга карата анык болуп саналат.

Бул отчёттун авторлору болуп «**Коррупция жана кылмыш жолу менен алынган кирешелерди адалдоо көйгөйлөрүн изилдөө Борбордук Азия Институту**» КФтин Эркайым Мамбеталиева, Динара Асанбаева жана Атай Алмаз уулу камтылган командасы эсептелет.

Отчёт БУУнун ККК Коалициясындагы Дениз Деджорджио (Denyse Degiorgio), Ирина Тончева (Irina Tontcheva) жана Данелла Ньюман (Danella Newman) тарабынан каралып чыккан.

Коррупция жана кылмыш жолу менен алынган кирешелерди адалдоо көйгөйлөрүн изилдөө Борбордук Азия Институту

Чүй пр., 265а – Илимдер академиясынын имараты

Бишкек, Кыргыз Республикасы

Почта кутусу: 720016, Бишкек ш.

Веб-сайт: <https://ca-антикоррупция.com>

Facebook: <https://www.facebook.com/Centralasianresearchinstituteoncorporation>

Коррупция жана кылмыштуу жол менен табылган кирешелерди адалдоо көйгөйлөрүнүн Борбордук Азия Институту (мындан ары – Институт) 2018-жылдын декабрында түзүлгөн. Институт коммерциялык эмес бейөкмөт уюм болуп саналат, анын ишмердиги антикоррупциялык демилгелерди илгерилетүүгө көмөктөшүүгө, изилдөөлөрдү жүргүзүүгө жана коррупция жана кылмыштуу жол менен табылган кирешелерди адалдоо менен күрөшүү боюнча чараларды иштеп чыгууга, коррупциялык тобокелдиктерди жок кылууга жана коррупцияга карата нөлдүк толеранттуулукту калыптандырууга көмөктөшүүгө жана жалпысынан укуктук мамлекетти жана коррупциядан арылган коомду түзүүгө өбөлгө түзүүчү демократиялык реформаларды илгерилетүүгө багытталган.

Мазмуну

ҚЫСКАРТУУЛАР	1
КОНСУЛЬТАЦИЯ ӨТКӨРҮЛГӨН АДАМДАРДЫН ТИЗМЕСИ	3
I. ҚИРИШҮҮ	4
II. ҚЫСКАЧА МАЗМУНУ	6
III. ҚЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ ҮЧҮН СЕРЕП ПРОЦЕССИН БААЛОО	19
IV. II ГЛАВАНЫН ЖАНА V ГЛАВАНЫН ЖОБОЛОРУНУН АТКАРЫЛЫШЫН БААЛОО	21
4.1 II ГЛАВА	21
4.1.1 5-берене – Алдын алуучу антикоррупциялык саясат жана практика	21
4.1.2 6 жана 13.2 беренелери – Алдын алуучу антикоррупциялык орган же органдар	30
4.1.3 7.1 беренеси – Мамлекеттик сектордогу жумуш менен камсыз болуу	37
4.1.4 7.3 беренеси – Саясий каржылоо	40
4.1.5. 7, 8 жана 12-беренелер – Жүрүм-турум кодекстери, кызыкчылыктар кагылыштары жана активдер жөнүндө декларациялар	45
4.1.6 8.4 жана 13.2 беренелери – Кабарлоо механизмдери жана бузуулар жөнүндө билдирген адамдарды коргоо (ошондой эле 32 жана 33.1 беренелери)	54
4.1.7 9.1 беренеси – Мамлекеттик сатып алуулар	57
4.1.8 9.2, 9.3 беренелери – Мамлекеттик каржыны башкаруу	62
4.1.9 10-берене жана 13.1 берене – Маалыматтын жеткиликтүүлүгү жана коомдун катышуусу	65
4.1.10 11-берене – Соттук бийлик жана прокуратура	71
4.1.11 12.1, 12.2(с) жана (f), 12.4 беренелери – Жеке сектордун айкындуулугу	80
4.2 V глава	88
4.2.1 52.1, 52.2, 52.3, 52.4, 52.5, 52.6, 58 жана 14.1, 14.4 беренелери – Акча адалдоо менен күрөшүү	88
4.2.2. 53 жана 56 беренелери – Мүлктү тике төлөтүү боюнча чаралар	98
4.2.3. 51, 54.1(a) жана (b), 54.2, 55.1, 55.2, 55.6, 56, 59 беренелери – Конфискациялоо максатындагы эл аралык кызматташтык	99
4.2.4 57.3, 57.4, 57.5 беренелери – Конфискацияланган мүлктү кайтаруу жана тескөө	102
4.2.5 54.1(b) жана (с) беренелери [ошондой эле 23.1 жана 23.2 беренелерин да караңыз] – Конфискациялоо аспаптары	102
4.3. 103ҮҮ БОЮНЧА СТАТИСТИКА	99
V. АҚЫРКЫ ОКУЯЛАР	100
VI. СУНУШТАР	104
VII. ТИРКЕМЕ	110
7.1. МААЛЫМАТТЫК СУРОО-ТАЛАПТАРГА ЖАНА ЖООПТОРГО ЖЕТҮҮ ТАБЛИЦАСЫ	110

7.2 БИБЛИОГРАФИЯ.....	112
-----------------------	-----

Кыскартуулар

КЖК	Кылмыш-жаза кодекси
БШК	Борбордук шайлоо комиссиясы
КК	Кызыкчылыктардын кагылышы
ЖКУ	Жарандык коомдун уюму
КЖТ	Координациялык жумушчу топ
БМД	Баалуу металлдар департаменти
ЕАЭБ	Евразиялык экономикалык биримдик
ЕРБ	Европа реконструкциялоо банкы
КТАД	Кен казуу тармагындагы айкындуулук демилгеси
ТЭИ	Тышкы экономикалык ишмердик
КЧБ	Каржылык чалгын бөлүгү
ИДӨ	Ички дүң өнүм
ГРЕКО	Европанын коррупция менен күрөш боюнча Кеңешинин мамлекеттер тобу
ЖОЖ	Жогорку окуу жайы
ЭВФ	Эл аралык Валюталык Фонд
КР	Кыргыз Республикасы
ЖӨБ	Жергиликтүү өз алдынча башкаруу
ИИМ	Ички иштер министрлиги
ЮМ	Юстиция министрлиги
ӨУЖ	Өз ара укуктук жардам
БӨУ	Бейөкмөт уюмдар
ЧУА	Ченемдик укуктук акт
АӨ	Ачык өкмөт өнөктөштүгү
ААК	Ачык акционердик коом

ЕККУ	Европа коопсуздук жана кызматташтык уюму
МС	«Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы
ЫЖКТ	Ыкчам жооп берүүчү координациялык топ
МЖУ	Маалыматтын жеткиликтүүлүгүнө укук
МБА	Мамлекеттик байланыш агенттиги
ММКМА	Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин алдындагы Мамлекеттик жана муниципалдык кызмат мамлекеттик агенттиги
УКМК	Улуттук коопсуздук мамлекеттик комитети
МБК	Мамлекеттик бажы кызматы
МИ	Мамлекеттик ишкана
КЧМК	Каржылык чалгын мамлекеттик кызматы
МКК	Мамлекеттик каттоо кызматы
ШОБ	Шектүү операциялар жөнүндө билдирүү
МСК	Мамлекеттик салык кызматы
БАМТ	Бирдиктүү автоматташтырылган маалыматтык тутум
БУУ ККК	Бириккен Улуттар Уюмунун Коррупцияга каршы Конвенциясы
БУУ БКБ	БУУнун Баңгизаттар жана кылмыштуулук боюнча Башкармалыгы
КНС	Кошумча нарк салыгы
ДБУ	Дүйнөлүк бажы уюму

Консультация берген адамдардын тизмеси

Аты-жөнү	Кызматы	Интервью алынган күн
Айдарбекова Чинара	Жогорку соттун Конституциялык палатасынын экс-судьясы	03.09.2022
Байзакова Нурида	КРнын Мамлекеттик сатып алуулар департаментинин мурдагы директору	15.06.2022
Муканова Нурийпа	Кыргыз Республикасынын Президентинин алдындагы Антикоррупциялык ишкерлик кеңештин төрагасы	05.07.2022
Никитенко Наталья	Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин (парламентинин) 5- жана 6- чакырылыштагы экс-депутаты, Укуктук тартип, кылмыштуулук жана коррупция менен күрөшүү маселелери боюнча Комитеттин төрайымы	07.06.2022
Саякбаев Тилек	Каржылык чалгын мамлекеттик кызматынын стратегиялык анализ жана тобокелдиктерди баалоо бөлүмүнүн башчысы	09.06.2022
Сатыбеков Бакыт	Мамлекеттик каржы боюнча эксперт, Кыргыз Республикасындагы Ачык өкмөт улуттук платформасынын теңтөрагасы	10.06.2022
Аноним	Мамлекеттик каржы боюнча эксперт	15.09.2022
Аноним	Жогорку Кеңештин депутаты	09.02.2022
Аноним	Коррупциянын алдын алуу боюнча ыйгарым укуктуу кызматкер	09.02.2022
Аноним	Мамлекеттик жана муниципалдык кызмат иштери боюнча мамлекеттик агенттиктин өкүлү	03.06.2022

I. Киришүү

Бириккен Улуттар Уюмунун 10-декабрь, 2003-жылы кол коюлган Коррупцияга каршы Конвенциясын (БУУ ККК) Кыргыз Республикасы 6-август, 2005-жылы ратификациялаган.

Бул отчетто Кыргыз Республикасы тарабынан БУУ КККнын II главасынын (Коррупциянын алдын алуу боюнча чаралар) жана V главасынын (Активдерди калыбына келтирүү боюнча чаралар) айрым беренелеринин аткарылышы каралат. Отчёт бул главаларды камтыган БУУ КККны ишке ашыруу процессинин учурдагы серебине салым катары каралат. Кыргыз Республикасы 2017-жылы чүчүкулак кармоо жолу менен БУУнун Коррупцияга каршы Конвенциясын Ишке ашырууга сереп боюнча тобу тарабынан экинчи циклдин үчүнчү жылына тандалып алынган.

1.1. Колдонулуу аймагы

БУУ КККнын бул отчетто өзгөчө көңүл бурулуучу беренелери жана темалары анын II главасындагы коррупциянын алдын алуучу күрөш саясатын жана практикасын (5-берене), коррупциянын алдын алуучу күрөш боюнча органдарды (6-берене), коомдук сектордо кызмат ээлөөнү (7.1 беренеси), саясий каржылоону (7.3 беренеси), жүрүм-турум кодекстерин, кызыкчылыктар кагылышын жана мүлк жөнүндө декларацияны (7-, 8- жана 12-беренелер), коррупция жөнүндө кабарлоонун механизмдерин жана коррупция жөнүндө кабарлаган адамдарды коргоону (8.4 жана 13.2 беренелери), мамлекеттик сатып алууларды (9.1 беренеси), мамлекеттик каржыны башкарууну (9-берене), соттук тутумду жана прокуратураны (11-берене), жеке сектордун айкындуулугун (12-берене), маалыматтын жеткиликтүүлүгүн жана коомдун катышуусун (10 жана 13.1 беренелери), ошондой эле активдерди чыгарып кетүүнүн алдын алуу боюнча жана акчаларды адалдоого каршы аракеттенүү боюнча чараларды (14-берене) камтыйт. Ал эми БУУ КККнын V главасындагы бул отчетто өзгөчө көңүл бурулуучу беренелерине жана темаларына акча адалдоо менен күрөш (52 жана 58-беренелер), мүлктү тикелей кайтаруу боюнча чаралар (53 жана 56-беренелер), конфискациялоонун шаймандары (54-берене), конфискациялоо максатындагы (51, 54, 55, 56 жана 59-беренелер), ошондой эле конфискацияланган мүлктү кайтаруу жана тескөө максатындагы эл аралык кызматташтык (57-берене).

1.2. Мазмуну

Отчёт сереп процессине, колубуздагы маалыматка, ошондой эле БУУ КККнын айрым беренелерин ишке ашыруу жана сакталышын камсыз кылууга тиешелүү корутундуларды жана сунуштарды кыскача чечмелөөдөн башталат. Кийинки бөлүктө ал беренелерди Кыргыз Республикасында ишке ашыруу процессинин натыйжалары, ошондой эле маалыматтын жеткиликтүүлүгү маселелери каралат. Андан кийин Конвенцияны ишке ашырууга сереп жүргүзүлөт жана алдыңкы тажрыйбанын, кемчиликтердин мисалдары келтирилет. Андан ары акыркы окуялар талкууланат жана, акырында, БУУнун Коррупцияга каршы Конвенциясын ишке ашырууну жакшыртуу боюнча артыкчылыктуу аракеттерге карата сунуштар берилет.

1.2. Методология

Отчёт “Коррупция жана кылмыш жолу менен алынган кирешелерди адалдоо көйгөйлөрүн изилдөө Борбордук Азия Институту” КФи тарабынан, БУУ ККК

Коалициясынын техникалык жана каржылык колдоосу алдында даярдалган. Топ мамлекеттик мекемелерден отчет үчүн маалыматтарды алууга, ошондой эле мамлекеттик кызматкерлерди диалогго тартууга аракет кылды.

Отчёт БУУ ККК Коалициясы жана Транспэрэнси Интернэйшнл (ТИ) тарабынан жарандык коомдун уюмдарынын (ЖКУ) колдонушу үчүн иштелип чыккан отчёттун жетектөөчү принциптерин жана үлгүсүн колдонуу менен даярдалды. Бул шаймандар БУУнун Баңгизат жана кылмыштуулук боюнча башкармалыгынын (БУУ БКБ) көзөмөлдүк тизмесин жеңилдетет жана өзүн-өзү баалоонун толук расмий көзөмөлдүк тизмесине салыштырмалуу кыскача баалоону талап кылат. Отчёттун үлгүсү сереп процесси жөнүндө бир катар суроолорду камтыйт, ал эми ишке ашырууга арналган бөлүктө алдыңкы практиканын мисалдарын келтирүү жана БУУ КККнын Коррупциянын алдын алуу боюнча чаралар жөнүндө II главасындагы жана Активдерди кайтаруу боюнча чаралар жөнүндө V главасындагы жакшыртууну талап кылган беренелеринин аймактарын келтирүү сунуш кылынат.

Бул отчётто авторлор биринчи кезекте ачык маалыматтардын порталдарына (активдүү айкындуулукка), маектерге, интервьюларга жана коомдук маалыматты алууга суроо-талаптарга таянышты. Авторлор бул отчётту даярдоодо ОЭСРдин эксперттер тобунун мониторингдин 4-раундунун алкагында жакында жүргүзгөн Кыргыз Республикасынын серебн да эсепке алышты.

II. Кыскача мазмуну

Бул жарандык коомдун удаалаш отчётунда Бириккен Улуттар Уюмунун Коррупцияга каршы Конвенциясынын (БУУ ККК) коррупциянын алдын алуу боюнча чаралар жөнүндө II главасынын жана активдерди кайтаруу жөнүндө V главасынын Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында жана практикасында аткарылышы каралат. Эгемендик алган учурдан бери Кыргыз Республикасы коррупцияга каршы күрөштө мыйзамдык жана саясий чараларды кабыл алып, бирок кандайдыр-бир олуттуу натыйжаларга жете албастан, башамалан күрөштүн жолун басып өттү.

Көптөгөн эл аралык рейтингдерге жана изилдөөлөргө ылайык, Кыргыз Республикасы антикоррупциялык кырдаал боюнча кыйла төмөн бааларды алган. 2021-жылы Transparency International-дын “Коррупцияны Кабыл алуу Индекси” рейтингинде Кыргыз Республикасы 20 орунга төмөндөп, 100 баллдын ичинен 27 балл натыйжасы менен 180 мамлекеттин ичинде 144-орунду ээлеген, ал эми 2020-жылы ал 124-орунда болчу, бирок, бул да төмөнкү рейтинг болуп саналат¹. WGI-дын коррупцияны көзөмөлдөө индексинде 2019-жылдагы 17,31 баллдан 2020-жылы 12,98 баллга төмөндөгөн². ОЭСРдин Антикоррупциялык тармагы жарыялаган корутундуларга ылайык, Кыргыз Республикасынын антикоррупциялык мыйзамдары алсыз болуп саналат жана олуттуу өркүндөтүүгө муктаж.

2020-жылы КРнын жаңы Конституциясы кабыл алынган, ал Президенттин аткаруучулук ыйгарым укуктарын кеңейтип гана тим болбостон, анын мамлекеттин антикоррупциялык саясатын калыптандыруудагы чексиз бийлигин да камсыз кылды. Бул тутум мурдагы президенттер Акаев менен Бакиевдердин тушунда да болгон. Алар башкарган учурда өлкөдө коррупциянын деңгээли өтө жогору болуп, ал биринчи кезекте непотизмдин кландык-үй-бүлөлүк көрүнүштөрүндө камтылган. Ошентип, азыркы учурдагы бийликти борборлоштурууга байланыштуу коррупциянын деңгээли рейтингдерге ылайык жогорулады, бул жаңы коррупциялык схемалардын жаралышы менен да байланыштуу.

Антикоррупциялык саясат толугу менен Кыргыз Республикасынын Президенти тарабынан аныкталат, ошол эле учурда аны ишке ашыруу негизинен эки мамлекеттик органга: УКМКга жана Башкы прокуратурага топтолгон. Антикоррупциялык ишкердик кеңеш (мындан ары – АИК) түзүп жана анын төрагасы болуп, Кыргыз Республикасынын Президенти АИКке “коррупцияга каршы аракеттенүү аймагындагы мамлекеттик саясаттын негизги багыттарын өркүндөтүү”, “мамлекеттик бийлик органдары менен жарандык коомдун коррупцияга каршы аракеттенүү маселелери боюнча, ошондой эле бизнести өнүктүрүү, инвестициялык климатты жана ишкерлик субъектилеринин ишмердигин коргоо жана колдоо механизмдерин жакшыртуу боюнча натыйжалуу диалогун” камсыз кылуу миссиясын жүктөдү³. АИКтин курамына мамлекеттик органдардын өкүлдөрү да, жарандык коомдун институттарынын өкүлдөрү да киришет. Ал консультациялык-кеңеш берүүчү орган болуп саналат жана коррупцияга каршы саясатты багыттоого жана көзөмөлдөөгө ыйгарым укуктары жок. Ошентип, де-юре өлкөдө антикоррупциялык

¹ Коррупция усиливается: Кыргызстан потерял 20 позиций в рейтинге CPI, <https://rus.azattyk.org/a/31672049.html>, (акыркы кирүү 28.06.2022).

² ВБ WGI Контроль коррупции, Кыргызстан, <http://info.worldbank.org/governance/wgi/Home/Reports> (акыркы кирүү 28.06.2022).

³ Кыргыз Республикасынын Президентинин «Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Антикоррупциялык ишкердик кеңеш жөнүндө» Жарлыгы, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/430637/20?cl=ky-kg&mode=tekst> (акыркы кирүү 22.08.2022).

саясатты иштеп чыгуу жана ишке ашыруу процессин координациялаган мамлекеттик орган жок, бирок де-факто бул функцияны АИК аткарат.

Парламент (Жогорку Кеңеш) антикоррупциялык саясатка таасир этүүнүн мыйзам чыгаруучулук рычагдарын колдонгон жок жана жалпысынан парламенттик көзөмөл функциясы аркылуу коррупцияга каршы аракеттенүүдө активдүүлүк көрсөткөн жок. Атүгүл, Жогорку Кеңештин депутаттарынын көпчүлүгү өкмөттүк болуп, оппозиция олуттуу азчылыкты түзөт. Ошентип, Жогорку Кеңеш де-факто президенттин көзөмөлү алдында турат.

Парламент жана башка мамлекеттик органдар президенттин жана анын администрациясынын толук көзөмөлү алдында турушат жана бул жагдай ал органдардын өз алдынчалыгына мүмкүнчүлүк бербейт. Ушунун өзүн эле борбордук шайлоо комиссиясы жөнүндө, соттук тутум жана прокуратура жөнүндө айтууга болот, бул антикоррупциялык чараларды илгерилетүүгө терс таасир тийгизет.

УКМКнын антикоррупциялык кызматы (АКК) жоюлса да, УКМК коррупция менен күрөшүүнү улантууда. Көптөгөн коррупциялык бет ачуулар “тергөө менен бүтүм жасоо” менен аяктаган, ал эми 2021-жылдын октябрында жаңы жазыктык мыйзамдар киргизилгенден баштап бул ченем “күнөөсүн мойнуна алуу” деп жаңыча аталды. Ошол эле учурда башында коррупциялык кылмыш катары козголгон дээрлик бардык жазыктык иштер, КРнын КПКсына ⁴ ылайык, “тергөө менен кызматташуу”, 280 000 сом (3 400 еврого жакын) төлөө менен аяктайт, бул кодекс боюнча “чыгым” катары кошумча суммалар да төлөнөт, андан кийин коррупция үчүн кармалган адамдар кыска мөөнөт ичинде (1-3 ай ичинде) жазыктык иши токтотулуу менен бошотулат. Чыгымды аныктоонун жана эсептөөнүн так методикасы, ошондой эле “чыгым” кандайча аныкталганы жөнүндө маалымат жок. УКМКнын жетекчисинин сөзү боюнча, кыска мезгил ичинде өлкөнүн бюджетине 7 млрд сом (84 млн евро) түшкөн, ошол эле учурда бул каражаттардын андан аркы колдонулушунда айкындуулук жок.

2020-жылга чейин коррупция менен күрөштө түйүндүү ролду аткарып келген Коргоо кеңешинин жумушчу тобу азыр маанилүү оюнчу болуп эсептелбейт. Башкы прокуратура мамлекеттик жана муниципалдык органдардын антикоррупциялык мыйзамдарды аткарышына көзөмөлдү гана жүргүзөт, бул бүгүнкү күндө коррупциянын алдын алуунун негизги чарасы болуп саналат. Андан тышкары, 2015-жылы 43 мамлекеттик органда түзүлгөн Коррупцияга каршы аракеттенүү маселелери боюнча ыйгарым укуктуулар институту Өкмөттүн түзүмүндөгү өзгөрүүлөрдөн кийин 18 гана мамлекеттик органда калтырылып, акырындык менен жарактан чыгарылууда.

2020-жылдын октябрынан берки саясий кырдаал, бийлик вакууму жана бийликке жаңы президент С. Жапаровдун келиши мезгилиндеги саясий элитадагы жана жетекчиликтеги кризис өлкөнү саясий атаандаштыктын жоюлушуна толук алып келди. Өлкөдө саясий оппозициянын айкын көрүнгөн лидерлери жок. Бардык “оппозициялык” журналисттерди жана блогерлерди куугунтуктоо күчөп жатат.

Саясий коррупциянын жогорку деңгээли чектөөчү гана чаралардын колдонулушу менен да байланышкан, мындай чараларга уурдоонун жана паракорлуктун аныкталган фактылары кирет, бул учурда кылмыштуу активдерди адалдоо үчүн

⁴ бул жерде жана мындан ары: КРнын Кылмыш-жаза процессуалдык кодекси

каржылык тергөө учурунда мүлктү камакка алуу жана конфискациялоо менен байланышкан толук кандуу тергөөлүк иш-чаралар жүргүзүлбөйт. Чет өлкөдө жайгашкан же ишенимдүү адамдарына же жакын туугандарына катталган активдер жана башка мүлктөр көз кырынан четте калып жатат.

Антикоррупциялык укуктук база Акча адалдоо менен күрөшүүнүн каржылык чараларын иштеп чыгуу тобунун (ФАТФ) сунуштарын дээрлик камтыбайт. ФАТФтын сунуштары өзүнчө мыйзамдарда чагылдырылган жана антикоррупциялык мыйзамдарга дээрлик шайкеш келбейт. Активдерди кайтарууга багытталган чаралар начар регламенттелген.

Уурдалган активдерди кайтаруу боюнча саясий эрк жок болууда, анткени бул багытта реалдуу натыйжалуу иштер жүргүзүлбөйт. Аткаминерлер бизнести жана миллионерлердин жана миллиардерлердин кирешелерин “экономикалык мунапыс”⁵ тутуму боюнча “адалдоо” түрүндөгү жаңы чаралар жөнүндө расмий жарыялап жатышат, бирок бул өлкөдөгү коррупциянын деңгээлин төмөндөтүүгө аз таасир этүүдө.

Бул удаалаш отчет Кыргыз Республикасы өзүнүн коррупция менен күрөшүү боюнча аракеттеринде дуушар болуп жаткан көйгөйлөрдү андан ары изилдөө үчүн учурдагы кемчиликтерди жана алдыңкы практиканы жарыктандырууга жана андан кийинки сунуштарды иштеп чыгууга арналган.

2.1. Расмий текшерүү процессин сүрөттөө

БУУ КККнын серебинин экинчи цикли 2018-жылы башталган. Япония Сан-Томе жана Принсипи менен чогуу серептин циклинин үчүнчү жылында Кыргызстанды баалоочу өлкөлөр катары тандап алынган. Өзүн-өзү баалоо этабында жарандык коом менен консультациялар жетишерлик натыйжалуу жүргүзүлгөн жок.

Бул отчет кеңселик талдоонун, мамлекеттик мекемелерге суроо-талаптардын жана маалыматтын башкы алып жүрүүчүлөрү менен, анын ичинде Башкы прокуратура, Мамлекеттик кадр кызматы (азыр – МКЖӨБИМА (Мамлекеттик кызмат жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу иштери боюнча мамлекеттик агенттик)), Юстиция министрлиги жана Каржы министрлиги, Конституциялык соттун мурдагы судьясы, парламенттин депутаты, экс-депутаты, ошондой эле Кыргызстандын Коррупциянын Алдын алуу боюнча Тармагынын мүчөлөрү жана көз карандысыз эксперттер менен интервьюлардын негизинде даярдалды. Отчетту даярдоодо 2018-жылы өкмөт серепти жүргүзүүчү өлкөлөргө өзүнүн өзүн-өзү баалоо боюнча көзөмөлдүк тизмесин тапшырган. Жарандык коом азыркы мезгилге чейин өзүн-өзү баалоону өткөрүүгө катышкан жок, ал эми сереп жана өлкөгө ишсапар белгисиз мөөнөткө токтотулган.

Конвенцияны ишке ашыруу үчүн жооптуу борбордук улуттук орган болуп саналган Башкы прокуратура антикоррупциялык саясатты ишке ашыруу боюнча жалпы маалымат жөнүндө суроо-талапка жооп берди жана уурдалган активдерди кайтаруу жөнүндө маалымат берип, 4 миллион евро суммасын ачыктады. Буга карабастан, өлкөнүн расмий сереби процесси жөнүндө конкреттүү маалымат Конвенцияны Кыргыз Республикасында ишке ашыруу үчүн жооптуу улуттук борбордук орган тарабынан берилген жок. Координатор менен расмий кат жана телефон чалуу аркылуу байланыша алдык, бирок жооп берилген жок.

⁵ В Кыргызстане объявлена экономическая амнистия, но реализуема ли она?
<https://rus.azattyk.org/a/30908399.html> (акыркы кирүү 20.08.2022).

2.2. Маалыматтын жеткиликтүүлүгү

Бул отчеттун авторлору мамлекеттик органдардын веб-порталдары жана Юстиция министрлигинин маалыматтык тутуму аркылуу жалпыга жеткиликтүү маалымат булактарын колдонушту. Ошондой эле мамлекеттик мекемелерге маалыматтан колдонууга уруксат алуу үчүн 12 расмий суроо-талап жөнөтүлдү. Бул суроо-талаптардын 10%ына гана өз учурунда, пайдалуу жана толук жооп алынды. Калгандары такыр актуалдуу эмес жана толук эмес, мөөнөттөрдү бузуу менен берилди: маалыматтын жеткиликтүүлүгү жөнүндө мыйзам боюнча алар жоопту эки жуманын ичинде берүүгө милдеттүү болушчу, бирок жооптор каралган мөөнөттөн кеч берилди. Ал эми интервьюга суроо-талап боюнча изилдөө тобу мамлекеттик аткаминерлер менен 10 интервью жана/же Zoom/телефондук консультацияларды өткөрүп, мамлекеттик мекемелерден тике маалыматтарды алууга аракет кылды.

2.3. Мыйзамдарда жана практикада ишке ашыруу

1-таблица: Сактоону киргизүү жана камсыз кылуу боюнча жыйынды маалымат

БУУ КККнын беренелери	Мыйзамда ишке ашырылышынын абалы	Практикада ишке ашырылышынын жана укуктук колдонулушунун абалы
5-берене – Алдын алуучу антикоррупциялык саясат жана практика	олуттуу даражада ишке ашырылган	начар
6-берене – Алдын алуучу антикоррупциялык орган же органдар	жарым-жартылай ишке ашырылган	начар
7.1 беренеси – Мамлекеттик сектордогу жумуш менен камсыз болуу	олуттуу даражада ишке ашырылган	начар
7.3 беренеси – Саясий каржылоо	олуттуу даражада ишке ашырылган	начар
7, 8 жана 12-беренелер – Жүрүм-турум кодекстери, кызыкчылыктар кагылышы жана мүлк жөнүндө декларация	толук ишке ашырылган	начар
8.4 жана 13.2 беренелери – Кабарлоо механизми жана кабарлоочу Коргоо	жарым-жартылай ишке ашырылган	начар

9.1 беренеси – Мамлекеттик сатып алуулар	жарым-жартылай ишке ашырылган	начар
9.2 беренеси – Мамлекеттик каржыны башкаруу	олуттуу даражада ишке ашырылган	чектелүү
10 жана 13.1 беренелери – Маалыматтын жеткиликтүүлүгү жана коомдун катышуусу	олуттуу даражада ишке ашырылган	начар
11-берене – Соттук тутум жана прокуратура	толук ишке ашырылган	начар
12-берене – Жеке сектордун айкындуулугу	олуттуу даражада ишке ашырылган	чектелүү
14-берене – Акча адалдоонун алдын алуу боюнча чаралар	толук ишке ашырылган	начар
52 жана 58-беренелер – Кылмыштуу кирешелерди адалдоого каршы аракеттенүү	толук ишке ашырылган	начар
53 жана 56-беренелер – Мүлктү тике өндүрүп алуу боюнча чаралар	жарым-жартылай ишке ашырылган	начар
54-берене – Конфискациялоо шаймандары	жарым-жартылай ишке ашырылган	начар
51, 54, 55, 56 жана 59-беренелер – Конфискациялоо максатындагы эл аралык кызматташтык	олуттуу даражада ишке ашырылган	начар
57-берене – Конфискацияланган мүлктү кайтарып алуу жана тескөө	жарым-жартылай ишке ашырылган	начар

Төмөндө ушул отчетто жүргүзүлгөн серептин алкагында ченемдик укуктук базаны шайкештикке келтирүү боюнча да, аларды практикада колдонуу боюнча да КККнын беренелерин колдонууга карата негизги корутундуларды кыскача чечмелөө берилди.

5-берене – Алдын алуучу антикоррупциялык саясат жана практика. Отчетто

Кыргызстандын антикоррупциялык укуктук базасы талкууга алынат, негизги көңүл учурдагы антикоррупциялык стратегияга жана антикоррупциялык стратегиянын долбоорлоруна бөлүнөт. Мурдагы антикоррупциялык стратегиялар жана аракеттердин пландары жарандык коомдун ролунун жана Коопсуздук Кеңешинин Жумушчу топторунда катышкан башка кызыкдар тараптардын жана айрым эксперттик топтордун антикоррупциялык саясатты ишке ашыруу жана коррупциялык тобокелдиктерди аныктоо боюнча мамлекеттик органдарда катышуусунун акырындык менен күчтөнүшүн көрсөтүп жаткан. Азыркы мезгилде антикоррупциялык мыйзамдык базага өзгөртүүлөр киргизилүүдө. Коррупцияга каршы аракеттенүү жөнүндө Мыйзамдын жаңы редакциясынын долбоору аны иштеп чыгуу мезгилинде кызыкдар тараптар тартылбастан иштелип чыккан. Коомдук талкуу процесси 2022-жылдын июнунда бир айга башталган, бул эмгек өргүүлөр мезгилине туш келген. Бул мыйзам долбоорун иштеп чыгуу процесси жана сапаты суроолорду жана кооптонууларды жараткан. Антикоррупциялык стратегиянын долбоору Антикоррупциялык ишкерлик кеңеш тарабынан кызыкдар тараптардын, жарандардын жана жарандык коомдун уюмдарынын, мамлекеттик жана муниципалдык органдардын катышуусу менен иштелип чыкты. Бирок анда айрым зарыл компоненттер жана аракеттердин планы камтылган эмес, ошентип ал бардык мурунку стратегиялар сыяктуу эле декларативдүү боюнча кала берет.

6 жана 13.2 беренелери – Алдын алуучу антикоррупциялык орган же органдар.

Бул документ жазылып жаткан учурда алдын алуучу функциялар Башкы прокуратура, Өкмөттүн Аппараты (азыр жок) жана Коопсуздук Кеңешинин Жумушчу тобу (де-юре бар болуп, бирок ыйгарым укуктарынын бир бөлүгү Антикоррупциялык ишкерлик кеңешке өткөрүп берилген) сыяктуу бир нече мамлекеттик органдарга таркатып берилген. Антикоррупциялык ишкерлик кеңеш консультативдик макамга ээ, бирок антикоррупциялык стратегиянын долбоорун иштеп чыгуу сыяктуу мамлекеттик органдын ыйгарым укуктарына ээ болгондой функцияларды аткарат. Коррупцияга каршы аракеттенүү Мыйзамынын долбоору өзүнчө алдын алуучу органды камтыйт, эгер ал орган БУУ ККК сунуштаган сапат стандарттарына жана башка ошол сыяктуу эл аралык аспаптарга жооп бере алса, анда бул жакшы тенденция болуп саналат. Антикоррупциялык ишкерлик кеңештин коррупцияга каршы аракеттенүү жөнүндө Мыйзамга эч кандай түзөтүүлөр киргизилбестен, Президенттин жарлыгы менен түзүлүшү Кеңештин макамына, ыйгарым укуктарына жана жоопкерчилигине карата ачык эместикти жаратты.

7.1 беренеси – Мамлекеттик сектордогу жумуш менен камсыз болуу. 27-октябрь, 2021-жылы Кыргыз Республикасында мамлекеттик кызматкерлерди жана башка айрым шайланбаган мамлекеттик кызматкерлерди жумушка кабыл алуу жана кызмат боюнча илгерилетүү тартибин аныктаган “Мамлекеттик жарандык кызмат жана муниципалдык кызмат жөнүндө” Мыйзам⁶ кабыл алынды. Бул Мыйзамды аткаруу максатында 2-февраль, 2022-жылы Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгы⁷ менен Кыргыз Республикасынын мамлекеттик жарандык кызматынын жана муниципалдык кызматынын кадрлар резервине киргизүүгө ачык конкурс өткөрүүнүн тартиби, анын түзүлүшү жана функциялары жөнүндө Жобо бекитилди.

⁶ «Мамлекеттик жарандык кызмат жана муниципалдык кызмат жөнүндө» Мыйзам <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112303/40?cl=ky-kg&mode=tekst> (акыркы кирүү 07.07.2022).

⁷ Кадрлар резервин түзүү жана иштөөсү жөнүндө <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/430847/10?cl=ky-kg&mode=tekst> (акыркы кирүү 07.07.2022).

Мамлекеттик жарандык кызмат жана муниципалдык кызмат чөйрөсүндөгү учурдагы мыйзамдардын айырмалоочу белгиси болуп туруктуу негиздеги да, узак өргүүдөгү кызматкердин жок болгон мезгилиндеги да бардык дайындоолордун мамлекеттик органдын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органынын ички кадрлык резервинен жүргүзүлүшү эсептелет. Андан тышкары, бош кызмат ордуна дайындоо ротация тартибинде да, анын ичинде мамлекеттик кызматкердин арызы боюнча да жүргүзүлөт. Ошентип, мамлекеттик кызматтын модели жабык болуп калганын ырастоого болот. Мурда, 2004 жана 2016-жылдардагы мамлекеттик кызмат жөнүндө мыйзамдарга ылайык, Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик кызмат конкурстук-мансаптык (аралаш) болгон, бул жарандарга мамлекеттик кызматтын жана кызмат боюнча илгерилөөнүн бирдей жеткиликтүүлүгүнүн конституциялык принциптерине жооп берген. Жүргүзүлүп жаткан реформаларга жана атүгүл мамлекеттик кызматкерлердин маянасынын жогорулашына карабай, тандап алуунун, кызмат боюнча илгерилетүүнүн жана окутуунун учурдагы тутуму мамлекеттик кызматтын толук натыйжалуулугун камсыз кыла алган жок.

7.3 беренеси – Саясий каржылоо. Кыргыз Республикасында шайлануучу кызматтарга талапкерлерди же саясий партияларды мамлекеттик каржылоо механизми жок, бирок аларды жеке салымдардын эсебинен каржылоонун жана өздүк булактарды колдонуунун тартиби “Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттардын шайлоо жөнүндө” Конституциялык мыйзамында⁸, ошондой эле “Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин шайлоолорунда саясий партиянын шайлоо фондунун каражаттарын түзүү, түшүүлөрдү жана чыгымдоолорду эсепке алуу тартиби жөнүндө” Жободо⁹ чечмеленген, аларда каражаттардын лимиттеринин параметрлери, максаттары жана үгүттөөгө чыгымдоонун мөөнөттөрү көрсөтүлөт. Иш жүзүндө саясий каржылоонун мониторинги Борбордук шайлоо комиссиясы тарабынан жүргүзүлөт жана бул тутум жакшы жолго салынган. Учурдагы мыйзамдар кагаз жүзүндө калыс жана айкын башкаруу үчүн бардык зарыл аспаптарды камтыйт, бирок Комиссиянын өзүндө саясий ыйгарым укуктарды бөлүштүрүү, балким, калыс эмес. Оппозиция начар камтылган, кээде адилеттикке жана калыстыктын жоктугуна байланыштуу көйгөйлөр жаралат.

7,8 жана 12-беренелер – Жүрүм-турум кодекси, кызыкчылыктар кагылышы жана активдер жөнүндө декларация Кыргызстан мамлекеттик кызматкерлер, судьялар, прокурорлор жана парламентарийлер үчүн жүрүм-турум кодекстерин кабыл алган. Мамлекеттик органдарда этика боюнча комиссиялар түзүлгөн. Бирок кабыл алынган кодекстер жана түзүлгөн этика боюнча комиссиялар кызмат адамдарынын талаптагыдай, ак ниеттүү жүрүм-турумун жана сатылбастыгын камсыз кылышпайт. “Кызыкчылыктар кагылышы жөнүндө” Мыйзам “аны ишке ашыруунун натыйжалуу механизм камтыбайт”, анткени аны кабыл алуу учурунда “туугандар потенциалдуу түрдө катышкан чечим кабыл алууну чектөөчү эрежелер алып салынган, бул кызыкчылыктар кагылышына алып келиши мүмкүн”¹⁰.

⁸ КРнын Шайлоолор жөнүндө мыйзамы, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/203244/90?cl=ky-kq&mode=tekst>, (акыркы кирүү 20.08.2022)

⁹ «Кыргыз Республикасынын Президентинин кызмат ордуна талапкердин шайлоо фондун түзүү, акча каражаттарынын келип түшүшүн жана чыгымдалышын эсепке алуу тартиби жөнүндө» Жобо, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/600060/10?cl=ky-kq&mode=tekst>, (акыркы кирүү 20.08.2022).

¹⁰ Отчет ОЭСР «Антикоррупционные реформы в Кыргызстане», 4-й раунд мониторинга Стамбульского плана действий по борьбе с коррупцией (стр. 30) [Round-Monitoring-Report-2018-ENG.pdf](#) (акыркы кирүү 07.07.2022).

Улантылып жаткан мамлекеттик кызматкерлердин декларациялык кампаниясы реалдуу антикоррупциялык механизм болуп калган жок. 2017-жылы кабыл алынган мыйзам боюнча, бардык мамлекеттик кызматкерлер БСД (бирдиктүү салык декларациясын), б.а. бирдиктүү салык декларациясына интегрирленген кирешелер жана чыгымдар жөнүндө декларация тапшырууга милдеттүү.

8.4, 13.2 беренелери – Кабарлоо механизмдери жана кабарлоочуну коргоо. Коррупциялык укук бузуулар жөнүндө кабарлаган адамдарды коргоо боюнча БУУнун универсалдуу талаптары Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында азыркы мезгилде толук өлчөмдө эсепке алынган эмес. Кыргыз Республикасынын 28-январь, 2019-жылдагы № 19 “Коррупциялык укук бузуулар жөнүндө кабарлаган адамдарды коргоо жөнүндө” Мыйзамы¹¹ бул маселени мыйзамдык түрдө жөнгө салат, бирок практикада бул процедураны колдонуунун бир дагы учуру болгон эмес.

9.1. беренеси – Мамлекеттик сатып алуулар. Отчётто мамлекеттик сатып алуулар секторундагы айкындуулуктун деңгээлин өзгөрткөн “Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө” жаңы мыйзам¹² талкууга алынат. Жаңы Мыйзам бардык кызыкдар тараптардын активдүү катышуусунун, коомдук талкуулардын жана тартылган эл аралык уюмдардын катышуусунун негизинде иштелип чыкканына карабастан, ал мамлекеттик жана муниципалдык ишканаларды жана уставдык капиталынын акцияларынын 50 жана андан ашык пайызы мамлекетке таандык болгон акционердик коомдорду, алардын туунду ишканалары менен бирге өз таасиринин чөйрөсүнөн чыгарып салган. Бул мамлекеттик сатып алуулар чөйрөсүндөгү коррупция менен күрөшүү үчүн олуттуу кемчилик болуп саналат, жана жаңы Мыйзам “Ачык өкмөт” Өнөктөштүгүнүн (OGP) мамлекеттик сатып алуулар чөйрөсүндөгү өз милдеттенмелерин аткаруу боюнча мамлекеттин мурдагы аракеттерин начарлатат.

9.2, 9.3 беренеси – Мамлекеттик каржыны башкаруу. Бухгалтердик китептерди, жазууларды, каржылык отчёттуулукту жана башка тиешелүү документтерди эсепке алуу, сактоо жана аныктыгын камсыз кылуунун Кыргыз Республикасында колдонулуп жаткан механизмдерине карата Кыргыз Республикасынын 29-апрель, 2002-жылдагы № 76 “Бухгалтердик эсеп жөнүндө” Мыйзамынын жоболору, ошондой эле Мамлекеттик башкаруу секторундагы бухгалтердик эсеп жана каржылык отчёттуулук жөнүндө жобо колдонулат. Бул механизмдер бар жана, жогоруда келтирилген ченемдердин анализине караганда, шайкеш көрүнөт. Бирок практикада ишке ашырылышы өтө начар, мисалы, Кыргыз Республикасынын бюджетинин аткарылышын текшерүүнү Кыргыз Республикасынын Эсеп палатасы жүргүзөт, ал республикалык бюджетти аткаруудагы көйгөйлөрдү тутумдуу түрдө аныктап келет. 2020-жылы Эсеп палатасынын Кеңеши тарабынан Кыргыз Республикасынын Айыл чарба министрлигинин жана анын ведомстволук мекемелеринин 2020-жыл ичинде бюджетти аткарышынын натыйжалуулугун текшерүү элементтеринин шайкештигин текшерүү жүргүзүлгөн. Текшерүүнүн материалдары боюнча жалпы суммасы 17,6 млн сомдук (210 000 евро) каржылык бузуулар аныкталган¹³.

¹¹ «Коррупциялык укук бузуулар тууралуу билдирген адамдарды коргоо жөнүндө» Мыйзам, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111829/20?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 07.07.2022).

¹² Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө Мыйзам, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112361/20?cl=ky-kq&mode=tekst>, (акыркы кирүү 07.07.2022).

¹³ КР Эсеп палатасы, «2020-жылы КР Айыл чарба министрлигинде 17,6 млн сомдук каржы бузуулар аныкталды», https://www.esep.kg/index.php?option=com_content&view=article&id=2130:2020-zhyly-kr-ajyl-charba-ministrliqinde-17-6-mln-somduk-karzhy-buzuular-anyktaldy&catid=84&lang=kg&Itemid=200 (акыркы кирүү 20.06.2022).

10, 13.1 беренелери – Маалыматтын жетимдүүлүгү жана коомдун катышуусу.

Отчётто негизги көңүл маалыматтын жетимдүүлүгүнө укуктун конституциялык кепилдиктерине жана ушул чөйрөдөгү саясатка тиешелүү эки негизги мыйзамга бөлүнөт. Маалыматтын жетимдүүлүгү жөнүндө мыйзамдар маалымат алуу укугуна жашыруундук жана мамлекеттин мыйзамдуу кызыкчылыктарынан артыкчылыкты ыйгарышпайт, ошондой эле зыян жана коомдук кызыкчылыктарын камтышпайт. Соттор көп учурда мындай жашыруундукту колдошот, маалыматты жашырыndoону талап кылган мыйзам алдындагы актылардын негизинде чечим чыгарышып, мындай жашырыndoонун максатка ылайыктыгын же коомдук кызыкчылыктардын маанилүүлүгүнө шек келтиришпейт. Мамлекеттик органдар жана ведомстволор көп учурда калктын суроо-талаптарына жооп берүүнүн аныкталган мөөнөттөрүн сакташпайт, жооптордун сапаты көп учурда төмөн, ал эми маалымат бербөө үчүн санкциялар аныкталган эмес. Маалыматка суроо-талап үчүн акы алууга бирдиктүү мамиле жок.

Саясий бийликтин алмашуусуна, ошондой эле өкмөттүн “Ачык өкмөткө” кызыкпаганына жана берилбегендигине байланыштуу бул демилгенин милдеттенмелерин аткаруу боюнча олуттуу көйгөйлөр бар. “Ачык өкмөттүн” аракеттер планынын алкагындагы айрым милдеттенмелер жарым-жартылай аткарылган болсо да, мыйзам долбоорлорун талкуулоо үчүн жаңы онлайн-портал түзүү анын жаңыртылбаган фактысынан улам солгундаган ¹⁴. “Маалыматтын жетимдүүлүгү жөнүндө” Мыйзамдын долбоору да бар, ал учурдагы укуктук базанын айрым кемчиликтерин жоё алат, бирок тиешелүү мыйзамдарды ишке ашыруу бир кыйла күчөтүлүүгө тийиш. Көз карандысыз ММКларды жана блогерлерди куугунтуктоо күчөтүлүүдө, ММКларды жазыктык куугунтуктоо жана жоюу күчөтүлүүдө.

11-берене – Соттук кызмат жана прокуратура. Практикадагы соттук тутумду көз карандысыз деп эсептөөгө болбойт, анткени судьяларды дайындоо процесси толугу менен Президент тарабынан көзөмөлдөнөт. Ушунун өзү прокуратура органдарына да тиешелүү, анда Башкы прокурор жана анын орун басарлары Президент тарабынан дайындалат. Жарандык коомдун Соттук кеңеште катышуусу жетишерлик эмес, жана бул орган Жогорку Кеңеш тарабынан бекитилет да, формалдуу эмес түрдө Президент тарабынан көзөмөлдөнөт. Жаңы конституция президенттин бийлигин чыңдады жана соттук бийликтин бийлигин алсыздандырды. Жалпысынан, жаңы технологиялар жана маалыматтык тутумдардын интеграциясы келечекте соттук тутумдун айкындуулугун жогорулатышы мүмкүн. Соттук тутумдун жана прокуратура органдарынын кызматкерлеринин маянасынын деңгээли жана социалдык топтому Президент Садыр Жапаров тарабынан кыйла жогорулатылган.

12.1, 12.2 (с) жана (f), 12.4 беренеси – Жеке сектордун айкындуулугу. Жеке сектордун айкындуулугу юридикалык жактардын реестри сыяктуу жалпыга жеткиликтүү реестрлер менен камсыз кылынат, бул реестрди издөө менен оңой колдонууга болот жана юридикалык же физикалык жактар жөнүндө ар түрдүү маалыматтарды сунуштайт, ал эми бенефициардык ээлердин реестри кен байлыктары жөнүндө мыйзамдарга ылайык бенефициардык ээлерди ачыктоо жөнүндө КТАДдын стандарттарын киргизүүнүн негизинде жакында киргизилген. Акционердик коомдор жөнүндө мыйзамдар коомдук компаниялар жана 500дөн ашык акционерлери бар компаниялар өздөрүнүн жылдык отчетторун ММКда жарыялашын

¹⁴ Мамлекеттик сатып алуулардын расмий порталы, <http://www.zakupki.gov.kg/popp/> (акыркы кирүү 13.11.2022).

талап кылат. Каржылык отчеттуулуктун коомдук депозитарийи, ошондой эле коомдук кызыкчылыктарды чагылдыруучу юридикалык жактарга коюлган маалыматты ачыктоо жана аудит талабы каржылык отчеттуулуктун айкындуулугу үчүн укуктук негизди камсыз кылат. Ошондой болсо да, юридикалык жактардын реестринде толук маалымат жок, бенефициардык ээлердин реестри азырынча коомчулук үчүн ачык эмес жана аны колдонуу мүмкүнчүлүгү тиешелүү мамлекеттик органдарда гана бар. Бул берененин алкагындагы салыктардан параны жана коррупциялык чыгымдарды чыгарып салууга мыйзам чегинде тыюу салынган эмес.

14, 52.1, 52.2, 52.3, 52.4, 52.5, 52.6, 58 беренелери – Акча адалдоонун алдын алуу боюнча чаралар. Кыргызстанда ААА/ТК жөнүндө негизги мыйзамдар 2018-жылдын августунда жаңыртылган. Каржылык чалгын мамлекеттик кызматынын (КЧМК) маалыматтын ар кандай түрлөрүн, анын ичинде ыкчам каржылык маалыматтарды колдонууга кеңири мүмкүнчүлүгү бар. КР бийликтери АА/ТК жана предикаттык кылмыштар менен байланышкан тергөөлөргө, соттук куугунтуктоолорго жана башка процедураларга байланыштуу максималдык мүмкүн болгон өз ара укуктук жардамды бере жана өз учурунда экстрадициялоону жүргүзө алат. Ошол эле учурда 2022-жылдын июнунда Кыргыз Республикасында казинонун мыйзамдаштырылышына байланыштуу казино жана жалпысынан оюн бизнеси азыркы мезгилде ААА/ТК чараларын ишке ашыруучу субъектилердин тизмегине киргизилген эмес. Бенефициардык ээлердин реестри коомчулукка жеткиликтүү эмес. Банктардан сигнал түрүндөгү демилгелүү материалдарды КЧМКда ААны жана ТКны тергөө үчүн колдонуу эпизоддук жана натыйжалуу эмес мүнөз алып жүрөт. Укук коргоо органдары АА жана ТК чөйрөсүндөгү кылмыштардын алдын алуу, аныктоо жана тергөө методдорун начар билишет. АА боюнча тергөөлөрдүн жана айыптоочу өкүмдөрдүн саны аз. Удаалаш каржылык тергөөлөр спорадикалык мүнөзгө ээ. Айрым укук коргоо органдары каржылык тергөөлөрдүн зарылдыгы жана аларды жүргүзүү тартиби жөнүндө айкын түшүнүгү дайым эле боло бербейт. Кылмыштардын кирешелерин, кылмыш жасоо куралдарын жана эквиваленттик нарктагы мүлктү аныктоо жана конфискациялоо боюнча баарын камтыган улуттук стратегия жок.

53 жана 56-берене – Мүлктү тике өндүрүп алуу боюнча чаралар. Кыргыз Республикасынын мыйзамдары мамлекет-доогерди курмандыктардын өзгөчө категориясы катары бөлбөйт – кылмыштын курмандыгы болгон ар кандай жак (субъект/мамлекет) мыйзамда аныкталган тартипте компенсацияга укук алат. Кыргыз Республикасынын юрисдикциясы түзүлгөн эл аралык өз ара укуктук жардам жөнүндө макулдашуулардын негизинде, тең үзүр принциптерине ылайык, коррупциялык кирешелер жөнүндө маалыматтарды активдүү жана демилгелүү бөлүшүү же соттук териштирүү жолу менен башка мүчө-мамлекеттердин аракеттерине көмөктөшөт.

54.1(b) жана (c) беренеси [23.1 жана 23.2 беренесин да караңыз] – Конфискациялоо аспаптары. 2012-жылы Кыргыз Республикасынын Өкмөтү «Мыйзамсыз (кылмыштуу) жол менен Кыргыз Республикасынын чегинен сыртка чыгарылган активдерди кайтаруу боюнча чаралар жөнүндө» токтом кабыл алган¹⁵. Бул мыйзамдык актыга ылайык Башкы прокуратура 31-август, 1991-жылдан бери Кыргыз Республикасынын чегинен чыгарылган активдердин жалпы суммасын, анын

¹⁵ «Кыргыз Республикасынын чегинен мыйзамсыз (кылмыштуу жол менен) чыгарылып кеткен активдерди артка кайтаруу боюнча чаралар жөнүндө» Өкмөттүн токтому, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/93142/20?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 18.11..2022).

ичинде акчалай түрдө, ошондой эле активдерди чыгарууга катышы бар адамдардын, кылмыш жасаганы үчүн мыйзамдык күчүнө кирген сот чечимдери же издөө жарыя жөнүндө токтоом чыгарылган адамдардын тизмегин аныктоого тийиш болчу. Изделип жаткан адамдардын маалыматтык базасы түзүлгөн жана Дүйнөлүк банктын жана БУУнун Баңгизат жана кылмыштуулук боюнча Башкармалыгынын (БУУ БКБ) биргелешкен демилгесинин – Уурдалган активдерди кайтаруу жөнүндө маалыматтык базанын (StAR) көмөгү менен өз ара укуктук жардам жөнүндө эл аралык суроо-талаптар даярдалган.

51, 54.1(a) жана (b), 54.2, 55.1, 55.2, 55.6, 59 беренелери – Конфискациялоо максатындагы эл аралык кызматташтык. Кыргызстандын КЧБси 2009-жылдан бери каржылык чалгын бөлүктөрүнүн эл аралык «Эгмонт» тобунун курамына кирет жана эл аралык коомчулук тарабынан Кыргызстандын өзүнчө мамлекеттик органы катары таанылган. «Эгмонт» тобуна мүчөлүк 165 өлкөнүн каржылык чалгын бөлүктөрү менен корголгон каналдар боюнча тез маалымат алмашуу жүргүзүүгө мүмкүндүк берет. КЧМК үчүн «Эгмонт» Тобунун алкагындагы эл аралык кызматташтык маанилүү, анда чет өлкөлүк каржылык чалгын бөлүктөрү менен корголгон канал аркылуу каржылык мониторингге тиешеси бар адамдар жөнүндө маалымат алмашуу жүргүзүлөт. Кыргыз Республикасы эл аралык уюмдар (анын ичинде БУУ БКБ, ЕБ, ЕККУ, USAID, ШКУ ж.б.) менен активдүү кызматташууда жана Кыргызстандын түйүндүү соода-экономикалык өнөктөшү болгон 30дан ашык өлкөнүн КЧБлары жана ФАТФтин өзүнчө субъектилери менен кызматташтык жөнүндө макулдашуу түзгөн. Ошондой эле Кыргыз Республикасы Евразиялык топ (ЕАТ), Көз карандысыз Мамлекеттер Шериктештигинин мүчө-мамлекеттеринин каржылык чалгын бөлүктөрүнүн Жетекчилер кеңеши (КЧБ ЖК) ж.б. сыяктуу эл аралык уюмдардын мүчөсү болуп саналат¹⁶.

57-берене – Конфискацияланган мүлктү кайтаруу жана тескөө. Кыргызстандын жазыктык-процессуалдык мыйзамдары чет өлкөлүк тектеги конфискацияланган активдерди, анын ичинде өз алдынча конфискациялоо учурларында сатууга жана кайтарууга тоскоолдук түзбөйт. Башкы прокуратуранын алдындагы Мүлктү камакка алуу жана конфискациялоо боюнча жумушчу топ азыркы мезгилде башка өлкөлөрдүн тажрыйбасын жана эл аралык мыйзамдарды эске алуу менен улуттук мыйзамдарга мыкты практикаларды андан ары киргизүү боюнча сунуштарды иштеп чыгуунун үстүндө иштеп жатат. Кыргызстандын мыйзамдык базасы активдер кайтарылган учурда коррупциянын курмандыктары компенсация ала алышабы жана кандай жол менен алышарын так аныктабайт. Кыргызстандын тарыхында 57-беренеге ылайык активдерди (чет өлкөлүк тектеги) конфискациялоо учурлары табылган эмес. Активдерди кайтаруу чөйрөсүндөгү өз ара кызматташуу жана жардам жөнүндө бардык макулдашуулар коомчулук үчүн жабык.

2-таблица. Тандап алынган түйүндүү мекемелердин көрсөткүчтөрү

Мекеменин аталышы	Милдеттенмелерге карата өндүрүмдүүлүк отчетто чагылдырылат	Өндүрүмдүүлүк жөнүндө кыскача комментарий (мисалы, жетишсиз ресурстар, көз карандысыздыктын жоктугу, күчтүү тажрыйба)
Президент	чектелүү	Компетенциянын жана саясий

¹⁶ Евразиялык топтун расмий сайты, <https://eurasiangroup.org/ru> (акыркы кирүү 20.06.2022).

		эрктин жетишсиз деңгээли
Башкы прокурор	чектелүү	Көз карандысыздыктын жоктугу, ресурстардын жетишсиздиги, тергөөлүк чектөөлөр
Ички иштер министрлиги	начар	Көз карандысыздыктын жоктугу, ресурстардын жетишсиздиги, тергөөлүк чектөөлөр
Коопсуздук кеңеши	чектелүү	Көз карандысыздыктын жоктугу
Улуттук коопсуздук мамлекеттик комитети	чектелүү	Функционалдык чектөөлөр
Каржылык чалгын мамлекеттик кызматы (КЧМК)	чектелүү	Персоналдын жетишсиздиги, акча адалдоого байланышкан териштирүүлөрдүн санынын жетишсиздиги, техникалык колдоонун төмөн деңгээли

2.4. Биринчи кезектеги аракеттер боюнча сунуштар

1. Мамлекеттик органдардын, аналитикалык борборлордун, ЖКУлардын жана бизнес-ассоциациялардын катышуусу менен жүргүзүлгөн олуттуу изилдөөлөрдүн негизинде Коррупцияга каршы аракеттенүү стратегиясын иштеп чыгуу. Стратегия аракеттердин толук планын, мониторингдин жана баалоонун механизмдерин, ошондой эле жыл сайын карап чыгуу механизмдин камтууга тийиш. Аракеттердин жаңырылган планы Стратегияны ишке ашыруунун мурунку жылынын жыйынтыктары бардык кызыкдар тараптар тарабынан дыкат иликтенгенден кийин жарыяланууга тийиш.
2. Коррупция менен күрөшүү боюнча саясатты жана демилгелерди иштеп чыгууда мурдагы алдыңкы практиканы, оң тажрыйбаны, тутумдуу мамилелерди жана институционалдык эстутумду эске алуу.
3. OGP, EITI жана FATFтин алкагындагы милдеттенмелерди толук аткаруу аркылуу өлкөнүн эл аралык антикоррупциялык демилгелерге катышуусун күчөтүү. ГРЕКОго кошулуу максаты коюлуп, өлкөнүн жетекчилиги тарабынан так белгиленүүгө тийиш.
4. Коррупциянын алдын алуу боюнча органды түзүү. Тиешелүү мамлекеттик органдардын антикоррупциялык функциялары жана ыйгарым укуктары БУУнун Коррупцияга каршы Конвенциясына шайкештикке карата, эл аралык стандарттарга ылайык бааланууга, анын ичинде тажрыйбанын жана ресурстардын жетиштүүлүгү бааланууга тийиш.
5. ЖКУлардын жана жарандардын антикоррупциялык саясатты иштеп чыгуудагы жана ишке ашыруудагы, ошондой эле учурдагы механизмдерди жана коммуникация каражаттарын колдонуунун эсебинен коррупцияга каршы аракеттенүү чараларын институционалдаштыруудагы ролун күчөтүү.
6. Маалыматка жетүү укугун мамлекеттик деңгээлде урматтоо. Зыян жана

коомдук кызыкчылык критерийлерин колдонуунун негизинде бул укуктун мамлекеттин корголуучу кызыкчылыктарынан артыкчылыгын көрсөтүүгө бардык аракеттерди жумшоо.

7. Коррупция жөнүндө маалыматты иликтеген, жазган жана тараткан журналисттерди, башка ММК өкүлдөрүн, блогерлерди жана жарандарды куугунтуктоону токтотуу.
8. Мамлекеттик кызматка персоналды БУУ КККнын бардык жоболоруна ылайык жумушка алуу процессин киргизүү.
9. Кабарлоочуларды, айрыкча коррупция жөнүндө кабарлаган адамдарды коргоонун теңдеш механизмин түзүү.
10. Шайлоо процессин натыйжалуу башкаруу жана саясий каржылоону көзөмөлдөө үчүн Борбордук шайлоо комиссиясына көбүрөөк көз карандысыздыкты камсыз кылуу.
11. Бюджеттин айкындуулугун камсыз кылуу жана ар бир мамлекеттик жана муниципалдык орган боюнча толук жаңыртууларды туруктуу негизде чагылдыруу.
12. Мамлекеттик жана муниципалдык кызматкерлердин жана алардын жакын туугандарынын кирешелери, чыгымдары, милдеттенмелери жана мүлкү жөнүндө декларацияларды, ошондой эле кабыл алынган чаралар жөнүндө статистикалык маалыматтарды жарыялап туруу.
13. Кызыкчылыктар кагылышы жөнүндө Мыйзамды ишке ашыруу үчүн тиешелүү механизмдерди камсыз кылуу.
14. Кызыкчылыктар кагылышы жөнүндө мыйзамдардын мамлекеттик кадр кызматы жана прокуратура органдары тарабынан аткарылышын координациялоо жана көзөмөлдөө механизмдерин күчөтүү.
15. Соттук тутумдун ар кандай саясий кийлигишүүдөн көз карандысыздыгын камсыз кылуу: бул органдардын Президент тарабынан көзөмөлдөнүшү төмөндөтүлүүгө тийиш.
16. Жазыктык куугунтуктоо тутумунун кеңири жалпы көзөмөлдүк функцияларын жазыктык куугунтуктоо чөйрөсүндөгү конкреттүүрөөк функцияларга чейин тарытып, алдыңкы эл аралык практикага жана көптөгөн эл аралык уюмдар тарабынан сунушталган стандарттарга ылайык реформалоо. Прокурорлорду дайындоо Президент тарабынан гана жүргүзүлбөөгө тийиш.
17. Мыйзамдарды БУУ КККга ылайык чыңдоо жана конвенциянын активдерди кайтаруу чөйрөсүндөгү ишке ашырылышын күчөтүү, активдерди кайтаруу жөнүндө жоболорду сактоону камсыз кылуу үчүн жооптуу тиешелүү мамлекеттик органдардын персоналын окутууну камсыз кылуу. Коррупциялык иштер боюнча активдерди эл аралык кайтаруу өлкөнүн саясий жетекчилиги үчүн приоритет болуп калууга тийиш.

III. Кыргыз Республикасы үчүн сереп процессин баалоо

БУУнун Коррупцияга каршы Конвенциясын ишке ашыруу жөнүндө расмий отчет жарандык коомдун катышуусусуз жана ага билдирилбестен даярдалган. Расмий отчетту даярдоо үчүн жооптуу Башкы прокуратура жоопторду мамлекеттик органдар менен макулдашат жана отчетту тапшырат, бирок бул процесс коомчулук үчүн жабык. Кийинчерээк жарандык коом отчет менен БУУ КККнын расмий веб-баракчалары аркылуу гана тааныша алат, анткени ал мамлекеттик органдардын расмий барактарында ачык колдонууда жок. Бул отчет Кыргыз Республикасында биринчи жолу серептин экинчи циклинин алкагында даярдалууда.

3.1. Сереп процесси жөнүндө отчет

3-таблица: Өкмөттүн жана ЖКУлардын UNCAC серебине катышуусунун айкындуулугу

Өкмөт өлкөлүк координатор жөнүндө маалыматты ачыктадыбы?	Ооба	Башкы прокуратура маалымат эркиндиги жөнүндө жообунда өзүнүн координациялоочу орган экенин билдирген
Текшерүүнүн графиги кайсы-бир жерде жарыяланганбы/жалпыга белгилүүбү?	жок	
Өзүн-өзү баалоонун көзөмөлдүк тизмесин даярдоодо жарандык коомдон кеңеш суралды беле?	жок	
Көзөмөлдүк тизме Интернетте жарыяланды беле же жарандык коомго берилдиби?	жок	
БУУ КККнын ишке ашырылышын баалоо боюнча чет өлкөлүк өкүлдөрдүн өлкөгө сапарына Өкмөт макул болдубу?	белгисиз	Маалымат жок
БУУ КККнын ишке ашырылышын баалоо боюнча чет өлкөлүк өкүлдөр өлкөбүзгө сапарга келиштиби?	белгисиз	Маалымат жок
БУУ КККнын ишке ашырылышын баалоо боюнча расмий өкүлдөрдүн ишине өз салымын кошуу үчүн жарандык коом чакырылдыбы?	белгисиз	Маалымат жок
БУУ КККнын ишке ашырылышын баалоо боюнча расмий өкүлдөргө маалымат берүү үчүн жеке сектор чакырылдыбы?	белгисиз	Маалымат жок

Өкмөт БУУ КККнын өлкө боюнча ишке ашырылышынын бааланышы боюнча отчетту толугу менен жарыялоого милдеттендиби?	белгисиз	Маалымат жок
--	----------	--------------

3.2. Маалыматтын жеткиликтүүлүгү

Жалпысынан, мамлекеттик мекемелердин сайттарында ачык коюлган, БУУ КККнын II главасында камтылган беренелердин ишке ашырылышы боюнча маалымат жетишсиз, анткени авторлор ар түрдүү мамлекеттик антикоррупциялык уюмдардын отчеттуулугу жана иши жөнүндө отчетторго кирүүгө мүмкүндүк ала алышкан жок. Ошондой эле V глава боюнча маалымат табууга мүмкүн болгон жок, анткени мындай маалымат дээрлик табылган жок. Мисалы, Каржы министрлигинин сайтында активдерди кайтаруу жөнүндө отчеттор жок, ал эми табылган маалымат актуалдуу эмес¹⁷. Маалыматтын бир бөлүгү эл аралык уюмдардын изилдөөлөрүнөн жана анализдеринен жана эксперттердин, айрым мамлекеттик аткаминерлердин интервьюларынан алынды.

Зарыл маалыматты жыйноо үчүн авторлор маалымат берүү жөнүндө 12 суроо-талапты мамлекеттик органдарга жөнөткөн, анын ичинен 11ине жооп алынган, бирок 8 мамлекеттик органдын жооптору коюлган конкреттүү суроолорго жооп жок болгондуктан маалыматсыз болуп чыккан. Айрым жооптор ар түрдүү себептер боюнча, мисалы, туура жооп бериш үчүн убакыттын жетишпегенинен, жооп берүү мүмкүн эместигин тике билдиришкен; ошондой эле коюлган суроолорго тереңирээк анализ жүргүзүү зарылдыгы айтылган; жооп берүү үчүн компетенциянын жана ыйгарым укуктардын жетишсиздиги менен түшүндүрүлгөн.

Бул отчетту даярдоонун алкагында ММКдан бийлик органдарынын расмий өкүлдөрү маалыматтарды элге ачыктаган маалыматтары алынып, бул отчетто пайдаланылган.

Юстиция министрлигинин расмий сайтында бардык ченемдик укуктук актылар ачык колдонууда тургандыгынын аркасында учурдагы мыйзамдардын БУУ КККга шайкештигин талдап чыгууга мүмкүнчүлүк жаралды.

¹⁷ КР Финансы министрлигинин расмий сайты <http://minfin.kg/> (акыркы кирүү 22.06.2022).

IV. II главанын жана V главанын жоболорунун аткарылышын баалоо

Бул главада БУУ КККнын алдын алуучу чаралар жөнүндө II главасынын жана активдерди кайтаруу жөнүндө V главанын жоболорунун Кыргызстанда мыйзамдарда, ченемдик актыларда жана практикада колдонуу аркылуу аткарылышы талданат, ошондой эле алдыңкы тажрыйба да, жакшыртуу үчүн аймактар да сүрөттөлөт.

4.1 II глава

БУУ КККнын II главасына шилтеме берүү менен төмөнкү беренелер комментарийленген жана талдоого алынган:

4.1.1 5-берене – Алдын алуучу антикоррупциялык саясат жана практика

Коррупция менен күрөшүү боюнча улуттук мыйзамдык база

Кыргызстандагы коррупция менен күрөшүү боюнча укуктук база төмөнкү негизги укуктук аспаптардан турат:

- **Кыргыз Республикасынын Конституцияс** ¹⁸ : Конституциянын 4-беренесинде мамлекеттин бийлиги мамлекеттик жана муниципалдык кызматкерлерге коррупция үчүн шарт түзүүчү аракеттерди же аракетсиздикти жасоого салынган тыюуга негизделет деп айтылган.
- **Коррупцияга каршы аракеттенүү жөнүндө мыйзам** ¹⁹: Коррупцияга каршы аракеттенүү жөнүндө мыйзам мамлекеттин антикоррупциялык саясатын жөнгө салуучу негизги мыйзамдык акт болуп саналат. Мыйзам коррупцияга аныктама берет жана өлкөдө коррупцияга каршы аракеттенүүнүн негизги принциптерин аныктайт ²⁰ . Ал мамлекеттин расмий антикоррупциялык саясатын Президент аныктайт деп жарыялап, коррупция менен күрөшүү үчүн институционалдык негизди аныктайт ²¹ . Парламент парламенттик көзөмөл жүргүзөт, ал эми Башкы прокуратура укук коргоо органдарынын антикоррупциялык ишмердигин координациялайт ²² . Өкмөт расмий антикоррупциялык саясаттын мамлекеттик органдар тарабынан ишке ашырылышы жана сактоонун камсыз кылынышы үчүн жоопкерчилик алып жүрөт ²³ .

¹⁸ Кыргыз Республикасынын Конституциясы, 5-май, 2021-ж., Интернетте кыргыз тилинде дареги: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112213/10?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 20.06.2022-ж.).

¹⁹ Кыргыз Республикасынын «Коррупцияга каршы аракеттенүү жөнүндө» Мыйзамы, 8-август, 2012-ж., № 153, Интернетте кыргыз тилинде жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/203753/40?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 15.05.2022-ж.).

²⁰ 1-беренеде коррупцияга аныктама берилет, ал эми 3-беренеде Кыргызстанда коррупцияга каршы аракеттенүү боюнча иште төмөнкү принциптерди жетекчиликке алыш керектиги көрсөтүлөт: адамдын укуктарын жана эркиндиктерин коргоо, мыйзамдуулук, мамлекеттик жана муниципалдык органдардын ишмердигинин ачыктыгы жана айкындуулугу, дискриминациялоого тыюу салуу, физикалык жактардын абийирин, ар-намысын жана ишкерлик репутациясын коргоо.

²¹ Ошондо эле, 6-бр.

²² Ошондо эле.

²³ Ошондо эле.

Мыйзам мамлекеттик жана муниципалдык органдардын өздөрүнүн антикоррупциялык ишмердигинин натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча ишмердигинин негизги багыттарын аныктап ²⁴, коррупция менен күрөшүүгө көмөктөшүүчү адамдарга мамлекеттик коргоону кепилдейт ²⁵, коррупцияга алып баруучу укук бузуулардын тизмегин аныктайт ²⁶ жана Кыргызстандын коррупция менен күрөштө эл аралык кызматташтыкка умтулуусун баса белгилейт ²⁷.

- **Кызыкчылыктар кагылышы жөнүндө мыйзам**²⁸: 6-беренеде айтылгандай, бул мыйзам мамлекеттик, муниципалдык жана башка мамлекеттик кызматкерлердин ишмердигинде жаралышы мүмкүн болгон кызыкчылыктар кагылышына байланышкан мамилелерди жөнгө салат ²⁹. Мыйзам кызыкчылыктар кагылышына алып келиши мүмкүн болгон белгилүү бир аракеттерди же аракетсиздикти көзөмөлдөөгө жана тыюу салууга же чектөөгө багытталган, ушунун өзү менен коомду кызыкчылыктарды коргойт жана мамлекеттик кызматкерлердин кызыкчылыктар кагылышы кырдаалдарын жөнгө салат³⁰
- **Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө мыйзам**³¹: Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө жаңы мыйзам Кыргызстандын парламенти 2022-жылдын май айында кабыл алган эң акыркы карама-каршылыктуу мыйзамдардын бири болуп саналат. Бул мыйзам Кыргызстанда сатып алуулардын жакшы иштей турган тутумун түзүү аркылуу мамлекеттик ресурстарды натыйжалуу колдонууга багытталган³².
- **Мамлекеттик жана муниципалдык кызмат жөнүндө мыйзам**³³: Бул мыйзам мамлекеттик жана муниципалдык кызматта коррупцияны болтурбай турган жана аны менен күрөшө турган белгилүү бир чараларды карайт. Мисалы, мамлекеттик жана муниципалдык кызматкерлерди ротациялоо³⁴, ошол сыяктуу эле этика жана жүрүм-турум кодексин киргизүү³⁵, ошондой эле кызыкчылыктар кагылышынын алдын алуу ³⁶ бул мыйзам тарабынан антикоррупциялык чара катары каралат.

²⁴ Ошондо эле, 8-бр.

²⁵ Ошондо эле, 10-бр.

²⁶ Ошондо эле, 11-берене.

²⁷ Ошондо эле, 16-бр.

²⁸ Кыргыз Республикасынын кызыкчылыктар кагылышы жөнүндө Мыйзамы, 12-декабрь, 2017-жыл, № 206, кыргыз тилинде жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111716/10?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 15.05.2022).

²⁹ 6-берене, бул мыйзамдын таасири таркалуучу адамдардын тизмеги келтирилет.

³⁰ Кыргыз Республикасынын кызыкчылыктар кагылышы жөнүндө Мыйзамы, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111716/10?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 20.05.2022).

³¹ Кыргыз Республикасынын «Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө» Мыйзамы, 14-апрель, 2022-ж., № 27, кыргыз тилинде онлайн жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112361/20?cl=ky-kq&mode=tekst>, (акыркы кирүү 20.05.2022-ж.).

³² Ошондо эле, 1-бр.

³³ Кыргыз Республикасынын мамлекеттик кызмат жана муниципалдык кызмат жөнүндө мыйзамы, 27-октябрь, 2021-ж., № 125, кыргыз тилинде онлайн жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112303/40?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 20.05.2022).

³⁴ Ошондо эле, 20-бр.

³⁵ Ошондо эле, 32-бр.

³⁶ Ошондо эле, 33-бр.

- **Коррупциялык укук бузуулар жөнүндө билдирген адамдарды коргоо жөнүндө мыйзам**³⁷ : бул Мыйзам коррупциялык укук бузуулар жөнүндө билдирген адамдардын укуктарын коргоого, аларды куугунтуктан калкалоого, аларды коргоонун уюмдук-укуктук негиздерин орнотууга, мамлекеттик жана муниципалдык кызматкерлерге коомдук ишенимдин деңгээлин жогорулатууга³⁸ багытталган.
- **Террористтик ишмердикти каржылоого жана кылмыштуу жол менен алынган кирешелерди мыйзамдаштырууга (адалдоого) каршы аракеттенүү жөнүндө мыйзам**³⁹ : террористтик жана экстремисттик ишмердикти каржылоого, кылмыштуу жол менен алынган кирешелерди мыйзамдаштырууга (адалдоого) каршы аракеттенүү боюнча алдын алуучу иш-чаралардын укуктук жана уюмдук негиздерин аныктоого жана орнотууга; террористтик жана экстремисттик ишмердикти каржылоонун жана кылмыштуу жол менен алынган кирешелерди мыйзамдаштыруунун (адалдоонун) жана алар менен байланышкан предикаттык кылмыштардын фактыларын аныктоого, ачууга жана териштирүүгө, ошондой эле бул жосундарды жасоого көмөктөшүүчү себептерди жана шарттарды жоюуга багытталган.

Кыргыз Республикасынын Президенти 8-февраль, 2021-жылы «Мыйзамдарды инвентаризациялоо жөнүндө» Жарлык чыгарган⁴⁰. Бул жарлыктын максаты «бүткүл мыйзамдык базаны оптималдаштыруу жана өркүндөтүү, учурдагы баалуулуктарды жана принциптерди кайра карап чыгуунун негизинде масштабдуу жана сапаттуу өзгөрүүлөрдү жүргүзүү, жарандын жана юридикалык жактардын укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоого багытталган жаңы саясаттарды карап чыгуу» болгон⁴¹. Президенттин 9-декабрь, 2021-жылдагы Коррупция менен күрөштүн эл аралык күнүнө карата кайрылуусунда белгилүү болгондой, «Коррупцияга каршы аракеттенүү жөнүндө» Мыйзам инвентаризацияланууга жаткан мыйзамдардын тизмегине кирген⁴². Садыр Жапаров Башкы прокуратурага жаңы редакциядагы мыйзамдын долбоорун иштеп чыгууну тапшырган.

Коррупцияга каршы аракеттенүү жөнүндө мыйзам декларативдик мүнөздөгү жана ишке ашыруунун практикалык механизмдерин камтыбаган, ошондой эле коррупция менен күрөштүн мамилелери боюнча башка мыйзамдарга каршы келген мыйзам катары эксперттер, жарандык коом жана мамлекеттик кызматкерлер тарабынан

³⁷ Кыргыз Республикасынын «Коррупциялык укук бузуулар жөнүндө билдирген адамдарды коргоо жөнүндө» Мыйзамы, 29-январь, 2019-ж., № 19, Интернетте кыргыз тилинде жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111829/20?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 20.05.2022).

³⁸ Ошондо эле, 1-бр.

³⁹ Кыргыз Республикасынын «Террористтик ишмердикти каржылоого жана кылмыштуу жол менен алынган кирешелерди легалдаштырууга (адалдоого) каршы аракеттенүү жөнүндө» Мыйзамы, 6-август, 2018-ж., № 87, кыргыз тилинде онлайн жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111822/40?cl=ky-kq&mode=tekst>, (акыркы кирүү 20.05.2022).

⁴⁰ Кыргыз Республикасынын Президентинин «Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына инвентаризация жүргүзүү жөнүндө» Жарлыгы, № 26, 8-февраль, 2022-жыл, кыргыз тилинде ойланн жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/430382/10?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 01.06.2022).

⁴¹ Ошондо эле.

⁴² Президент Садыр Жапаров Башкы прокуратурага Коррупцияга каршы аракеттенүү жөнүндө мыйзамдын жаңы долбоорун иштеп чыгуу тапшырылганын, анткени ал декларативдүү болбостон, аткарыла турган болууга жана талаптарга, жалпы таанылган приоритеттерге шайкеш болууга тийиш экенин билдирди.

сынга алынган⁴³. Жаңы редакциядагы мыйзам долбоору Башкы прокуратура тарабынан эмес, Кыргыз Республикасынын Экономика жана коммерция министрлиги тарабынан иштелип чыгып, 6-июнь, 2022-жылы коомдук талкууга коюлган. Жаңы мыйзамдын түзүүчүлөрү түшүндүргөндөй⁴⁴, мунун себеби болуп учурдагы антикоррупциялык мыйзамдык базанын декларативдик мүнөздө экени жана аны иш жүзүндө колдонуунун механизмдери каралбаганы саналат⁴⁵. Жаңы мыйзамдын долбоору антикоррупциялык мыйзамдарга бир нече кошумча жоболорду киргизет:

- Жобо Кыргызстандын антикоррупциялык аракеттерин анализдөө максатында коррупциянын деңгээлин баалоонун өлчөмү катары антикоррупциялык мониторингди кошот⁴⁶. Мониторинг коррупциянын алдын алуу боюнча орган тарабынан жана башка мамлекеттик органдар тарабынан өз функцияларынын чегинде, жарандык коомду тартуу мүмкүнчүлүгү менен жүргүзүлөт⁴⁷.
- Мамлекеттик жана муниципалдык органдар коррупциялык тобокелдиктерди талдап чыгууга жана мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын коррупциялык тобокелдиктерге дуушар болушу мүмкүн болгон административдик процедураларын, функцияларын жана ыйгарым укуктарын аныктоого, анын ичинде алардын ченем жаратуучулук ыйгарым укуктарын аныктоого тийиш болушат⁴⁸.
- Жобо антикоррупциялык маданияттын өнүгүшү жөнүндө айрым макалаларга жана коррупцияга байланыштуу изилдөөлөргө арналган⁴⁹. Ал жарандардын жана жарандык коомдун ролун баса белгилеп, аларга антикоррупциялык мониторинг жүргүзүүгө, укуктук актылардын антикоррупциялык экспертизасын тапшырууга, антикоррупциялык маданиятты өнүктүрүүгө катышууга, коррупция маселелери боюнча изилдөөлөрдү жүргүзүүгө жана коррупциялык окуялар жөнүндө маалымдоого укук берет⁵⁰.
- Мыйзам долбоорунун айрым главалары ченемдик укуктук актыларды антикоррупциялык экспертизадан өткөрүүнүн⁵¹ жана коррупция жөнүндө маалымат берген адамдарды коргоонун тартибин⁵² жөнгө салат.

⁴³ Жаңы Коррупцияга каршы аракеттенүү жөнүндө мыйзамдын долбооруна түшүндүрмө кат, сайтта жеткиликтүү: <https://www.gov.kg/ky/npa/s/3878>, (акыркы кирүү 10.06.2022).

⁴⁴ Жаңы Коррупцияга каршы аракеттенүү жөнүндө мыйзамдын долбоорунун тексти, ошондой эле түшүндүрмө кат Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин баракчасында онлайн жеткиликтүү: <https://www.gov.kg/ky/npa/s/3878>, (акыркы кирүү 10.06.2022).

⁴⁵ Жогорудагы 26-шилтеме.

⁴⁶ *Ошондо эле*, 12-берене. Антикоррупциялык мониторингдин булактары болуп укуктук статистиканын маалыматтары, физикалык жана юридикалык жактардын коррупцияга каршы аракеттенүү маселелери боюнча кайрылуулары, бейөкмөт жана эл аралык уюмдардын маалыматтары, коррупцияга каршы аракеттенүү маселелери боюнча социологиялык сурамжылоолордун жана ММКдагы жарыяламалары, ошондой эле мыйзамдар тарабынан тыюу салынбаган башка маалымат булактары эсептелет.

⁴⁷ *Ошондо эле*.

⁴⁸ *Ошондо эле*, 13-берене.

⁴⁹ *Ошондо эле*, 20 жана 21-беренелер.

⁵⁰ *Ошондо эле*, 23-берене.

⁵¹ *Ошондо эле*, 4-глава.

⁵² *Ошондо эле*, 5-глава.

- Акырында, мыйзам долбоору коррупциянын кесепеттерин жөнгө салат⁵³.

Коррупция менен күрөштүн улуттук стратегиялары

2003-жылдын 10-декабрында кол коюлган Бириккен Улуттар Уюмунун Коррупцияга каршы Конвенциясын (БУУ ККК) Кыргыз Республикасы 6-август, 2005-жылы ратификациялаган⁵⁴. Кыргызстандын Президенти К. Бакиев өзүнүн 21-июнь, 2005-жылдагы Жарлыгы менен Мамлекеттик антикоррупциялык стратегияны жана Кыргыз Республикасында коррупцияга каршы аракеттенүүнүн Мамлекеттик стратегиясын ишке ашыруу боюнча иш-чаралар Планын бекиткен⁵⁵. Андан тышкары, расмий антикоррупциялык саясаттын натыйжалуулугун жана туруктуулугун жогорулатуу, коррупция менен күрөшкө принципиалдык жаңы мамилелерди жана коррупциянын алдын алууга багытталган тутумдуу чараларды иштеп чыгуу максатында Президент Бакиев 21-октябрь, 2005-жылы «Коррупция менен күрөштүн кечиктирилгис чаралары жөнүндө» Жарлыкка кол койгон. Бул Жарлык менен Кыргызстанда биринчи жана бүгүнкү күндө жалгыз алдын алуучу антикоррупциялык орган: Кыргыз Республикасынын коррупциянын алдын алуу боюнча Улуттук агенттиги түзүлгөн. Ошондой эле анын координациялоочу органы: Коррупция менен күрөш боюнча КР Улуттук кеңеши түзүлгөн⁵⁶.

КР Өкмөтү 2006-2007-жылдарга КРда коррупциялык кылмыштуулук менен күрөшүү боюнча Иш-чаралар планын жана Мамлекеттик программаны ишке ашыруу боюнча иш-чаралар комплексин бекиткен⁵⁷. Бул демилгелер, Кыргызстанда коррупция менен аёосуз күрөшүүгө карата саясий эркти көрсөтүп жаткандай сезилген.

2009-жылы Президенттин Жарлыгы менен экинчи Коррупция менен күрөшүү боюнча Улуттук стратегия жана анын Ишке ашыруу планы бекитилген⁵⁸. КР Өкмөтү Улуттук стратегиянын алкагындагы иш-чаралар планын ишке ашыруу боюнча Иш-чаралар комплексин кабыл алган⁵⁹. Ишке ашыруунун жүрүшү жөнүндө өзүнүн резолюциясында Өкмөт мурдагы стратегия талаптагыдай ишке ашырылбаганын

⁵³ Ошондо эле, 6-глава.

⁵⁴ <https://www.unodc.org/unodc/en/corporation/ratification-status.html>; Кыргыз Республикасынын «БУУнун Коррупцияга каршы конвенциясын ратификациялоо жөнүндө» Мыйзамы, 6-август, 2005-ж., № 128, кыргыз тилинде жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/1726/10?cl=ky-kq&mode=tekst>, (акыркы кирүү 05.07.2022).

⁵⁵ Кыргыз Республикасынын Президентинин милдетин аткаруучунун 21-июнь, 2005-жылдагы № 251 Жарлыгы менен бекитилген Кыргыз Республикасынын коррупцияга каршы аракеттенүүнүн Мамлекеттик стратегиясын ишке ашыруу боюнча Иш-чаралар планы, орус тилинде жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/4304>, (акыркы кирүү 07.05.2022).

⁵⁶ Төмөндө, коррупция менен күрөш боюнча органдар жөнүндө бөлүктөн толугураак караңыз.

⁵⁷ Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн «Кыргыз Республикасында коррупцияга каршы күрөштүн мамлекеттик стратегиясын ишке ашырууга карата иш-аракеттердин планын аткаруу боюнча Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн чаралар комплексин жана Кыргыз Республикасында 2006-2007-жылдарда кылмыштуулукка каршы күрөшүү боюнча мамлекеттик программаны бекитүү жөнүндө» токтому» № 132, 28-февраль, 2006-ж. Кыргыз тилинде онлайн жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/57177/40?cl=ky-kq&mode=tekst>, (акыркы кирүү 05.07.2022).

⁵⁸ Кыргыз Республикасынын Президентинин «Коррупцияга каршы күрөшүүнүн Улуттук стратегиясы жөнүндө» Жарлыгы, 11-март, 2009-жыл, №155, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/4810/20?cl=ky-kq&mode=tekst>, (акыркы кирүү 28.06.2022).

⁵⁹ Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн «2019-2021-жылдарга Кыргыз Республикасынын мамлекеттик органдарынын коррупцияга каршы аракеттенүү боюнча иш-чаралар планын бекитүү жөнүндө» токтому, № 611, 30-сентябрь, 2009-жыл. Кыргыз тилинде жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/157129/20?cl=ky-kq&mode=tekst>, (акыркы кирүү 29.06.2022).

ырастаган⁶⁰. Экинчи стратегиянын ишке ашырылбагандыгын 2010-жылдын апрелиндеги Президент Бакиевдин отставкасын талап кылган жана аны коррупцияга жана бийликти кыянаттык менен пайдаланууга күнөөлөгөн демонстрациялар айкын көрсөттү⁶¹.

2010-жылдагы революциядан жана тынчы жок революциядан кийинки мезгилден кийин жаңы президент Алмазбек Атамбаев шайланган жана 1-декабрь, 2011-жылы Ант берүүгө келтирилген⁶². 2012-жылы Президент Атамбаев Коррупция менен күрөшүүнүн мамлекеттик стратегиясы жөнүндө Президенттин жарлыгын чыгарган⁶³, анда «кийинки кадам болуп коррупцияга каршы аёосуз күрөш саналат» деп айтылган жана президент «коррупция көйгөйү Кыргыз Республикасында мамлекеттин коомдук турмушунда туруктуу орундардын бирин ээлеп калганын» билдирген⁶⁴. Стратегия кабыл алынганга чейин президент Улуттук коопсуздук мамлекеттик комитетинин алдында Антикоррупциялык кызматты түзгөн⁶⁵. Антикоррупциялык күн тартибин улантып, 2013-жылы Президент «Өкмөттөгү саясий жана тутумдук коррупциянын себептерин жоюу боюнча чаралар жөнүндө» дагы бир Жарлык чыгарган⁶⁶.

Өкмөт ОЭСРдин Кыргызстанда ишке ашырылууга сунуштарын – Коррупция менен күрөшүү боюнча стамбулдук аракеттер планын эске алуу менен иштелип чыккан кыска мөөнөттүү жана орто мөөнөттүү чаралардын комплексин камтыган 2012-2014-жылдарга коррупцияга каршы аракеттенүү Программасын жана Иш-чаралар планын⁶⁷, Коррупция менен күрөшүү жөнүндө Мыйзамда жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн «Туруктуулук жана татыктуу жашоо» Программасында каралган антикоррупциялык чараларды кабыл алган⁶⁸. Ал Экономика министрлиги

⁶⁰ Кыргыз Республикасында 2006-2007-жылдарда коррупция менен күрөшүүнүн Мамлекеттик стратегиясын ишке ашыруу боюнча Өкмөттүк Иш-чаралар планында каралган иш-чаралардын министрликтер, мамлекеттик комитеттер, ведомстволор жана аткаруучу бийликтин башка органдары тарабынан ишке ашыруунун жүрүшү жөнүндө токтому, 13-февраль, 2008 г., № 44 (акыркы кирүү 05.07.2022).

⁶¹ Эркин Европа Радиосу, Кыргызстандагы 2010-жылдагы революция, 7-апрель, 2015-жыл, онлайн орус тилинде жеткиликтүү: <https://www.rferl.org/a/kyrgyzstan-opposition-riots/26942558.html> (акыркы кирүү 05.07.2022).

⁶² Атамбаев Кыргызстандын президенти катары ант берди, <https://www.ecoi.net/en/document/1045441.html>, (акыркы кирүү 28.06.2022).

⁶³ Кыргыз Республикасынын Президентинин «Кыргыз Республикасынын антикоррупциялык саясатынын Мамлекеттик стратегиясы жана коррупцияга каршы туруу боюнча чаралар жөнүндө» Жарлыгы, 2-февраль, 2012-жыл, № 26. Кыргыз тилинде онлайн жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/61269/20?cl=ky-kq&mode=tekst>, (акыркы кирүү 05.07.2022).

⁶⁴ Ошондо эле.

⁶⁵ Кыргыз Республикасынын Президентинин «Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук мамлекеттик комитетиндеги Антикоррупциялык кызматты түзүү жөнүндө» Жарлыгы, 14-декабрь, 2011-жыл, № 27. Кыргыз тилинде жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/61205/20?cl=ky-kq&mode=tekst>, (акыркы кирүү 05.07.2022).

⁶⁶ Кыргыз Республикасынын Президентинин «Бийлик органдарындагы саясий жана системалуу коррупциянын себептерин жоюу боюнча чаралар жөнүндө» Жарлыгы, 12-ноябрь, 2013-жыл, №172. Кыргыз тилинде онлайн жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/61721/80?cl=ky-kq&mode=tekst>, (акыркы кирүү 05.07.2022).

⁶⁷ Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн Программасы жана Аракеттер планы 30-август, 2012-жылы Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн № 596 токтому менен бекитилген. Кыргыз тилинде жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/93686/10?cl=ky-kq&mode=tekst>, (акыркы кирүү 05.07.2022).

⁶⁸ Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн «Туруктуулук жана татыктуу жашоо» программасынын иш-чаралар планы, 25-январь, 2012-жыл, №55. Орус тилинде онлайн жеткиликтүү:

тарабынан мамлекеттик органдар үчүн иштелип чыккан конкреттүү методологиянын негизинде мамлекеттик жана муниципалдык мекемелердин коррупцияга каршы аракеттенүүнүн ведомстволук ички пландарын кабыл алышына талапты да камтыган. 2015-жылдын мартына⁶⁹ карата мамлекеттик органдар ведомстволук ички пландарды иштеп чыгышкан⁷⁰, ОЭСРдин мониторинг боюнча командасы бул демилгени кубаттап, бир нече пландарды иликтеп чыккандан кийин алар «бул пландар өкмөттүн Программасында жана аракеттер планында каралган чаралардан жана мамлекеттик органдардагы конкреттүү тобокелдиктерди жоюу боюнча чаралардан, практикалык ишке ашыруудан жана мониторингди, анын ичинде алардын коррупциялык схемаларды аныктоого тийгизген таасирине мониторингди камсыз кылуу мүмкүнчүлүгүнөн турарын көрө алышкан»⁷¹.

Антикоррупциялык пландоону институционалдаштыруу практикасы, албетте, туура жана коррупцияга каршы аракеттенүүдө конкреттүү натыйжаларга жана ийгиликтерге алып келиши мүмкүн. Бардык мамлекеттик органдар 2015-жылдан 2020-жылга чейинки мезгилде антикоррупциялык саясатты ишке ашыруу боюнча туруктуу түрдө отчет берип турушкан жана, эреже катары, мындай отчетту жалпыга жеткиликтүү кылышкан⁷². Андан кийин жылдык отчеттор ар бир мамлекеттик органдардагы Коопсуздук Кеңешинин Жумушчу тобунун алкагында иштеген эксперттик топторго тапшырылган. Отчеттордун анализинин негизинде эксперттик топтор ар бир мекемеге жаңыртылган аракеттер планын тапшырышкан. Эксперттик топтор Жумушчу топ үчүн коррупциялык тобокелдиктерди аныктоонун методологиясын иштеп чыгышкан, аны бардык эксперттик топтор, мамлекеттик кызматкерлер жана коррупция менен күрөшүү боюнча ыйгарым укуктуулар колдоно алышкан. Андан тышкары, ведомстволук пландар тиешелүү мекеменин коомдук кеңеши тарабынан жактырылган⁷³.

Андан тышкары, 2015-жылы «мамлекеттик органдар менен жарандык коомдун ортосунда коррупцияга каршы аракеттенүү маселелери боюнча натыйжалуу диалогду» камсыз кылуу максатында Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн алдында Антикоррупциялык кеңеш түзүү жөнүндө Өкмөттүн токтому чыккан⁷⁴.

Өкмөттүн жаңы Аракеттер планы Экономика министрлиги тарабынан иштелип чыгып, 2015-жылы кабыл алынган⁷⁵.

<http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/93618?cl=ru-ru>, (акыркы кирүү 05.07.2022).

⁶⁹ Жогорудагы 58-шилтеме.

⁷⁰ ЭКӨУ/АСН 3-Раунд, Коррупция менен күрөштүн Стамбулдук аракеттер планынын Кыргыз Республикасындагы мониторинги, 2015-ж., 11. 14-беттер. Онлайн дареги: <https://www.oecd.org/daf/anti-bribery/Kyrgyzstan-Round-3-Monitoring-Report-ENG.pdf>, (акыркы кирүү 05.07.2022).

⁷¹ Ошондо эле, 14-бетте.

⁷² Эксперттик интервью. Мисалы, караңыз, Мамлекеттик салык кызматынын 2015-2017-жылдарга Стратегияны ишке ашыруу жөнүндө отчету, Интернетте жеткиликтүү: <https://www.sti.gov.kg/docs/default-source/otchet/otchetn1702015-2017.pdf?sfvrsn.=2>, (акыркы кирүү 05.07.2022).

⁷³ Коомдук кеңештер жарандык коомдун өкүлдөрүнөн турган кеңеш берүүчү-байкоочу органдар болуп саналат. Коомдук кеңештердин тизмеси Министрлер Кабинетинин баракчасында жайгаштырылган: <https://www.gov.kg/index.php/ky/gov/s/8>, (акыркы кирүү 06.07.2022).

⁷⁴ Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 15-сентябрь, 2015-жылдагы № 454-р токтому. Кыргыз тилинде онлайн жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/214761/20?cl=ky-k&mode=tekst>, (акыркы кирүү 07.06.2022).

⁷⁵ Кыргыз Республикасынын мамлекеттик мекемелеринин 2015-2017-жылдарга Антикоррупциялык саясаттын мамлекеттик стратегиясын ишке ашыруу боюнча иш-чаралар

Коррупция менен күрөшүү боюнча мамлекеттик стратегияларды иштеп чыгуудан айырмаланып, бул Аракеттер планын иштеп чыгууга жарандык коомдун өкүлдөрү катышкан жумушчу топ тартылган. Аракеттер планы да мамлекеттик органдарда талкуудан жана бекитүүдөн өтүп, жарандык коомдун жана бизнестин катышуусу менен коомдук угуулар өткөрүлгөн⁷⁶.

2009, 2012 жана 2020-жылдардагы мамлекеттик стратегиялардын иштелип чыгышы жарандык коомдун институттарынын өкүлдөрүнүн жана бардык кызыкдар тараптардын тартылбаганы үчүн сынга алынган⁷⁷. Учурдагы Коррупция менен күрөшүүнүн улуттук стратегиясы болуп 2020-жылы Коопсуздук кеңешинин катчылыгы тарабынан иштелип чыккан жана Президенттин Жарлыгы менен бекитилген 2021-2024-жылдарга Стратегия саналат⁷⁸. Бул Стратегия эң «жашыруун» болгон: тексти ал бекигенге чейин ачыкталган эмес⁷⁹.

2020-жылы октябрда Президент Сооронбай Жээнбеков 6-октябрь, 2020-жылдагы парламенттик шайлоолордун натыйжаларына макул болбогон демонстрациялардан кийин отставкага кеткен⁸⁰. Аталган Улуттук стратегия формалдуу түрдө иштеп жатса да, учурдагы президент Садыр Жапаров жаңы стратегия даярдалып жатканын бир нече жолу билдирген. Чынында эле, жаңы Стратегиянын долбоору азыр коомдук талкууда турат⁸¹. КР Президентинин алдындагы Антикоррупциялык ишкердик кеңеш 2021-жылдын ортосунда түзүлгөн⁸² жана 2022-жылдын январында жаңы Стратегиянын долбооруна коомдук талкуу өткөргөн⁸³. Жаңы Стратегия качан Президент тарабынан бекитилери азыркы учурда белгисиз, анткени дагы деле мамлекеттик органдар менен макулдашуу процессинде турат⁸⁴. Ошентсе да, бул отчетто Стратегиянын долбоору талдоого алынат, анткени анын жакынкы мезгилде бекитилери күтүлүүдө.

Улуттук стратегияларды баалоодо авторлор тобу Коррупция менен күрөштүн

планы. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/97423/50?cl=ky-kq&mode=tekst>, (акыркы кирүү 06.07.2022).

⁷⁶ Жогорудагы 57-шилтеме, 17-б.

⁷⁷ Кыргызстандагы коррупция менен күрөш жөнүндө TI Кыргызстандын отчету, 2020-ж., 26-б. Онлайн жеткиликтүү: <https://www.transparency.kg/files/pdf/NIS%20Kyrgyz%20Report%20rus%20-%20FINAL.pdf>, (акыркы кирүү 10.06.2022).

⁷⁸ Кыргыз Республикасынын Президентинин 25-сентябрь, 2020-жылдагы, №180 Жарлыгы.

<http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/430234/10?cl=ky-kq&mode=tekst>, (акыркы кирүү 24.06.2022).

⁷⁹ Жогорудагы 71-шилтеме.

⁸⁰ Энгвалл Дж., Третья революция в Кыргызстане, 8 октября 2020 г., доступно на сайте:

<https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13643-kyrgyzstan%E2%80%99s-Third-revolution.html>, (акыркы кирүү 10.06.2022).

⁸¹ Антикоррупциялык ишкердик кеңештин сайты.

http://www.president.kg/ru/apparat_prezidenta/sovet_pri_prezidente/antikorrupcionnyy_delovoy_sovet, (акыркы кирүү 10.06.2022).

⁸² Антикоррупциялык ишкердик кеңештин курамы аныкталды

http://www.president.kg/ru/sobytiya/21006_utverghden_sostav_antikorrupcionnogo_delovogo_soveta_pri_prezidente, (акыркы кирүү 10.06.2022).

⁸³ Антикоррупциялык ишкердик кеңештин курамы аныкталды

http://www.president.kg/ru/sobytiya/21006_utverghden_sostav_antikorrupcionnogo_delovogo_soveta_pri_prezidente, (акыркы кирүү 10.06.2022).

⁸⁴ Антикоррупциялык ишкердик кеңештин жетекчисинен 12.05.2022 аңгемелешүүдө алынган маалымат.

стратегиялары жөнүндө Куала-Лумпурдук билдирүү жана БУУ БКБнын Коррупция менен күрөштүн улуттук стратегиялары боюнча практикалык нускама сыяктуу эл аралык стандарттарга таянды⁸⁵. Стратегиянын долбоорун баалап жатып, авторлор стратегиянын долбоорун иштеп чыгуу процесси кызыкдар тараптарды талаптагыдай кеңири тартууну караган эмес деген тыянакка келишти⁸⁶. Ал гана эмес, стратегиянын долбоорун башка улуттук программалар/стратегиялар менен айкалыштыруу же интеграциялоо аракеттер планы болмоюнча ачык эмес, кыска мөөнөттүү, орто мөөнөттүү же узак мөөнөттүү максаттар аныкталган эмес, ошондой эле ишке ашыруу механизми аныкталган эмес. Стратегиянын каржылык бөлүгү мамлекеттик жана жергиликтүү бюджеттерге, ошондой эле Антикоррупциялык ишкерлик кеңеш тарабынан түзүлө турган Коррупция менен күрөштүн улуттук фондуна⁸⁷ тийиштүү. Кеңештин өзүнүн макамына карата айкындыктын жоктугу да (коррупция менен күрөшүү боюнча органдар жөнүндө бөлүктү караңыз) Кеңештин Коррупция менен күрөш боюнча улуттук фонддун жана каражаттарды жыйноонун координатору катары мүмкүнчүлүктөрү жөнүндө суроолорду жаратат. Долбоорду координациялоо үчүн жана ишке ашыруунун техникалык бөлүгү үчүн жоопкерчиликти АИК алып жүрөт деп ырасталууда. АИК Президенттин алдындагы кеңеш берүүчү орган гана болуп, анын мүчөлөрү үчүн талкуу аянтчасы катары кызмат кылгандыктан, мындай орган кантип стратегияны ишке ашыруунун негизги координациялоочу органы боло алары түшүнүксүз. Ага координациялоочу ишмердикти ийгиликтүү жүргүзүү үчүн ыйгарым укуктар жетишсиз. Андан да маанилүүсү, АИК уюмдук жана каржылык көз карандысыздыкка ээ эмес, демек, жаңы стратегиянын толук ишке ашырылышы азырынча шек туудурат.

Стратегиянын долбоорунда мониторинг жана баалоо механизми каралган эмес, ал келечектеги аракеттер планы менен чогуу иштелип чыгары белгисиз. Кандай болгон күндө да, жаңы стратегия жана тиешелүү аракеттер пландары «ишке ашырылып, мезгил-мезгили менен бааланышы жана жаңы чакырыктарга жана коркунучтарга ылайыкталып турушун» өкмөт камсыз кылууга тийиш. Коррупция менен күрөштүн негизги каражаттарынын бири болуп мониторингдин, серептин жана кайра карап чыгуунун натыйжалуу жана туруктуу каражаттарынын болушу эсептелери айкын»⁸⁸.

Коррупцияга каршы күрөшүү менен алектенген тиешелүү эл аралык жана регионалдык уюмдарга, демилгелерге жана тармактарга мүчөлүк

Кыргызстан Экономикалык кызматташтык жана өнүгүү уюмунун (ЭКӨУ) Чыгыш Европа жана Борбордук Азия өлкөлөрү үчүн Антикоррупциялык тармагынын Коррупция менен күрөш боюнча стамбулдук аракеттер планына 2003-жылдан бери катышып келет. ЭКӨУнун мониторингинин төртүнчү раунду 2016-жылдан 2018-жылга чейинки мезгилде өткөрүлгөн⁸⁹. Төртүнчү раунддун жыйынтыктары жөнүндө отчет 4-июль, 2018-жылы жарыяланган⁹⁰.

Талаптагыдай практика

⁸⁵ - [Лумпура n](#) Коррупция менен күрөштүн стратегиялары (акыркы кирүү 10.06.2022).

⁸⁶ *Ошондо эле.*

⁸⁷ Жаңы Улуттук стратегиянын долбоору, 18-б. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/430700/10?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 10.06.2022)

⁸⁸ БУУ КККнын техникалык нускамасы, 6-б. <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/technical-guide.html> (акыркы кирүү 10.06.2022)

⁸⁹ [Кыргызстандагы](#) антикоррупциялык реформалар (акыркы кирүү 10.06.2022).

⁹⁰ 2018-жыл үчүн мониторингдин 4-раунду жөнүндө [отчет](#). (акыркы кирүү 10.06.2022).

- Кыргызстан комплекстүү антикоррупциялык укуктук базага ээ жана мыйзамдык өзгөрүүлөр 2020-жылга чейин анын өркүндөшүнө көмөктөшүп келген.
- Мурунку антикоррупциялык стратегиялар жана аракеттер пландары Коопсуздук Кеңешинин Жумушчу тобу жана мамлекеттик органдардагы эксперттик топтор аркылуу антикоррупциялык саясатты ишке ашыруу жана коррупциялык тобокелдиктерди аныктоо багытындагы жарандык коомдун ролунун жана башка кызыкдар тараптардын катышуусунун аз-аздан күчтөнүшүн көрсөтүп келген.
- Антикоррупциялык стратегиянын долбоору АИК тарабынан кызыкдар тараптардын катышуусу менен, ошондой эле жарандар жана жарандык коомдун уюмдары, мамлекеттик жана муниципалдык органдар менен жолугушуулар аркылуу иштелип чыккан.

Кемчиликтер

- 2020-жылы кабыл алынган учурдагы Коррупция менен күрөшүү стратегиясы жана Аракеттер планы кызыкдар тараптарды тарта алган эмес.
- Антикоррупциялык стратегиянын долбоорунда олуттуу бөлүктөр жана аракеттер планы жок жана ал бардык мурунку стратегиялар сыяктуу эле декларативдүү боюнча калууда. Ал гана эмес, анда АИК стратегиянын иштелип чыгышы жана ишке ашырылышы үчүн жооптуу деп айтылат, бирок иш жүзүндө Стратегияны Коопсуздук Кеңешинин Жумушчу тобу ишке ашырууда. Бул кырдаал Өкмөттүн жана анын органдарынын учурдагы Стратегияны ишке ашырууну каалабагандыгын жаратат жана Жумушчу топту олуттуу аныксыздыкка кептейт.
- Жаңы саясий жетекчилик коррупциянын алдын алуу жана каршы аракеттенүү чөйрөсүндөгү дээрлик бүткүл мурунку оң тажрыйбаны жана жетишкендиктерди жокко чыгарат.
- Коррупцияга каршы аракеттенүү жөнүндө Мыйзамдын долбоору иштелип чыгуу мезгилинде кызыкдар тараптарды тартпастан иштелип чыккан. Коомдук талкуу процесси июнь айында бир айга жүргүзүлгөн, бул өргүүлөр мезгилине туш келген, муну алдын ала ойлонуу керек болчу. Мыйзам долбоорун алып чыгуунун ыкмасы жана анын даярдалуу сапаты суроолорду жана коркууларды жаратат.

4.1.2 6 жана 13.2 беренелери – Алдын алуучу антикоррупциялык орган же органдар

2005-жылы Президенттин жарлыгы менен БУУ ККК ратификациялангандан кийин, ошол эле жылы антикоррупциялык орган: Коррупциянын алдын алуу боюнча улуттук агенттик жана анын координациялоочу органы катары Коррупция менен күрөш боюнча Улуттук Кеңеш түзүлгөн⁹¹. Кыргыз Республикасынын Коррупциянын алдын алуу боюнча Улуттук Агенттиги мамлекеттик жана коомдук институттардын коррупция менен күрөшүү боюнча аракеттерин бириктирүүгө багытталган. Ошондой эле жаңы Агенттик жарандык коомдун чечим кабыл алууга, антикоррупциялык иш-чаралардын мониторингине жана ишке ашырылышына катышуу үчүн аянтча болуп

⁹¹ Коррупцияга каршы күрөш боюнча кечиктирилгис чаралар жөнүндө, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/4351>, (акыркы кирүү 20.06.2022).

калууга тийиш болчу. Коррупция менен күрөш боюнча Улуттук Кеңешке бардык бийлик бутактарынын өкүлдөрү жана жарандык коомдун өкүлдөрү кирген⁹².

Коррупциянын алдын алуу боюнча Улуттук Агенттик Өкмөттүн курамына кирбеген жана коррупциянын алдын алуу чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясатты ишке ашырууда жетектөөчү ролду өзүнө алган, коррупцияга алып баруучу шарттарды аныктоо, жоюу жана алардын жаралышынын алдын алуу боюнча ишмердик жүргүзүүгө ыйгарым укуктары бар мамлекеттик мекеме катары түзүлгөн⁹³. Улуттук Агенттик коррупциянын алдын алуу боюнча Кыргызстандын тарыхындагы биринчи жана азырынча жалгыз орган болуп калды. Анын жалпы саны 49 мамлекеттик кызматкер эмгектен бөлүмдөрдөн жана секторлордон турган 2 башкармалыгы болгон⁹⁴. Тилекке каршы, Улуттук Агенттик коррупциянын алдын алуу боюнча чыныгы көз карандысыз мамлекеттик орган боло алган жок⁹⁵. Тез эле «антикоррупциялык ишмердик бийлик органдарынын кызыкчылыктарына [...] туура келбеси аныкталды, бул агенттиктин ишмердигин ар тараптан чектөөдө жана анын жетекчилигин тез-тездөн алмаштырууда көрүндү»⁹⁶.

Агенттик аныктаган коррупциянын бир нече көрүнүктүү окуяларынан кийин биринчи комиссар жумуштан бошотулду, ал эми экинчи, бийликке лоялдуураак комиссар Агенттиктин ишинин натыйжалуулугун көрсөткөн жок. Президенттин 2009-жылдагы жарлыгы менен Улуттук Агенттик Мамлекеттик кадрлар кызматынын алдындагы Коррупциянын алдын алуу боюнча агенттик болуп кайра түзүлдү. 2008-жылдын июлунан баштап анын жоюлушуна чейин агенттикти өлкөнүн учурдагы президенти Садыр Жапаров жетектеген⁹⁷. Ошентип, коррупциянын алдын алуу боюнча формалдык жактан көз карандысыз орган Мамлекеттик кадрлар кызматынын толук көз каранды ведомствосу болуп кайра түзүлдү. Бул өлкөнүн жетекчилиги БУУ ККК боюнча өлкөнүн милдеттенмелерин аткаруу үчүн алдын алуучу мамлекеттик органдын маанилүүлүгүн толук кандуу аңдабаганын ырастайт. Акыр аягында, кайра түзүлгөн Агенттик да, Кеңеш да 2010-жылдагы экинчи революциядан кийин расмий түрдө жабылды⁹⁸.

⁹² Кыргыз Республикасынын Президентинин 17-февраль, 2009-жылдагы № 109 Жарлыгы менен бекитилген Кыргыз Республикасынын Коррупцияга каршы аракеттенүү боюнча улуттук кеңеши жөнүндө жобо. Орус тилинде жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kq/61515>, (акыркы кирүү 05.07.2022).

⁹³ Кыргыз Республикасынын Президентинин 21-октябрь, 2005-жылдагы № 476 Жарлыгы менен бекитилген Кыргыз Республикасынын Коррупцияны алдын алуу боюнча улуттук агенттиги жөнүндө жобо. Кыргыз тилинде жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/4352/10?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 07.05.2022).

⁹⁴ Кыргыз Республикасында гендерлик маселелерди ишке ашыруунун 2009-жылдагы улуттук институционалдык механизмдерине функционалдык сереп, ПРООНдун аналитикалык отчету, 64-б. Орус тилинде жеткиликтүү: <https://www.undp.org/sites/q/files/zskgke326/files/migration/kq/rus-functional-review.pdf>, (акыркы кирүү 07.05.2022).

⁹⁵ Сыдыкова Л., 120-бетте, орус тилинде онлайн жеткиликтүү: https://www.krsu.edu.kg/images/main-site/obshaya_informacia/anticorruptcia/publications/sydykova_mon_korrup.pdf, (акыркы кирүү 25.06.2022).

⁹⁶ Жогорудагы 72-шилтеме, 26-б.

⁹⁷ Кыргызстанда бир катар мекемелер жоюлду, <https://24.kg/archive/ru/politic/64716-v-kyrgyzstane-ryad-uchrezhdenij-likvidirovan.html> (акыркы кирүү 10.06.2022).

⁹⁸ 2011-жылы Мамлекеттик кадрлар кызматына караштуу Коррупциянын алдын алуу боюнча агенттик жоюлган: <https://www.osoo.kg/inn/02404200610043/>, (акыркы кирүү 25.06.2022). Коррупция менен күрөш боюнча улуттук кеңеш 2010-жылдагы апрель революциясынан кийин жашоосун токтотту, бирок анын так күнү белгисиз, анткени Кеңеш жөнүндө Жобо жарамдуу деп көрсөтүлүүдө: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/properties/ru-ru/61515/10>, (акыркы кирүү 06.07.2022),

2010-жылдагы апрель революциясынан кийин Президент жана Өкмөт, жогоруда айтылгандай, өлкөдөгү антикоррупциялык климатты оң жакка өзгөртүүгө активдүү аракеттерди жасашты. 2011-жылы коррупция менен күрөш боюнча жаңы орган: Улуттук коопсуздук мамлекеттик комитетинин алдындагы Антикоррупциялык кызмат (АКК) түзүлдү⁹⁹. Улуттук коопсуздук комитети эң жабык мамлекеттик орган болуп саналат жана антикоррупциялык органдын ага баш ийүүсү «антикоррупциялык органдардын иштөө принциптерине түп-тамырынан каршы келет»¹⁰⁰. Антикоррупциялык кызмат алдын алуучу орган болгон эмес, ал коррупциялык кылмыштарды жазыктык куугунтуктоо боюнча функцияны гана аткарган.

Президент Атамбаев 2012-жылдын февралында Коррупцияга каршы аракеттенүүнүн мамлекеттик стратегиясы жөнүндө Жарлыкка¹⁰¹ кол койду. Бул стратегияда Президент «кийинки кадам болуп коррупция менен аёосуз күрөш саналат» деп белгиледи жана «Кыргыз Республикасында коррупция көйгөйү мамлекеттин коомдук турмушунда туруктуу орундардын бирин ээлеп калганын» билдирди¹⁰². 12-ноябрь, 2013-жылы Кыргыз Республикасынын Президентинин № 215 «Мамлекеттик бийлик органдарындагы саясий жана тутумдук коррупциянын себептерин жоюу боюнча чаралар жөнүндө» Жарлыгы менен Коргоо Кеңешине 64 мамлекеттик органдардагы коррупциялык тобокелдиктерди аныктоо милдети жүктөлгөн¹⁰³.

Бул антикоррупциялык саясатты ишке ашыруудагы маанилүү жана олуттуу окуя болуп калганын белгилөө зарыл, анткени Коргоо кеңешинин алдында түзүлгөн эксперттик топтор мамлекеттик органдардагы тутумдуу коррупциялык схемаларды ырааттуу аныкташкан жана мамлекеттик органдардагы жана мамлекет катышкан чарба жүргүзүүчү субъектилерде тутумдуу коррупциялык жана байланышкан коррупциялык схемаларды жоюу боюнча чаралардын комплексин» иштеп чыгышкан, бул мамлекеттик органдардагы коррупциянын деңгээлин төмөндөтүү үчүн зарыл болгон. Мисалы, Коргоо кеңешинин маалыматтары боюнча, 2014-жылдан 2016-жылга чейинки мезгилде тутумдуу коррупцияны демонтаждоо боюнча кадамдык иш-чаралардын 53 деталдашкан планы жана 2016-2022-жылдарда 32 план иштелип чыккан. Мисалы, билим берүү тутумунда «бала бакчалардын,

ал эми Президенттин бул жобону 2009-жылы бекиткен жарлыгы 31-декабрь, 2021-жылдан баштап жарамсыз: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/60112?cl=ru-ru>, (акыркы кирүү 06.07.2022).

⁹⁹ Кыргыз Республикасынын Президентинин «Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук мамлекетинде Антикоррупциялык кызматты түзүү жөнүндө» Жарлыгы, 14-декабрь, 2011-жыл, № 27. Кыргыз тилинде онлайн жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/61205/20?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 06.07.2022).

¹⁰⁰ Жогорудагы 72-шилтеме, 26-бетте.

¹⁰¹ Кыргыз Республикасынын Президентинин «Кыргыз Республикасынын Антикоррупциялык саясатынын мамлекеттик стратегиясын бекитүү жөнүндө» Жарлыгы, 2-февраль, 2012-жыл, № 26, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/61269/20?cl=ky-kq&mode=tekst>, (акыркы кирүү 06.07.2022).

¹⁰² Кыргыз Республикасынын Президентинин «Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук мамлекетинде Антикоррупциялык кызматты түзүү жөнүндө» Жарлыгы, 14-декабрь, 2011-жыл, № 27. Кыргыз тилинде онлайн жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/61205/20?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 07.06.2022).

¹⁰³ КР Президентинин 12-ноябрь, 2013-жылдагы УП № 215 «Мамлекеттик бийлик органдарындагы саясий жана тутумдуу коррупциянын себептерин жоюу боюнча чаралар жөнүндө» Жарлыгы <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/61721/80?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 05.07.2022).

мектептердин, колледждердин, жогдордун ишмердигинде, ошондой эле Билим берүү жана илим министрлигинин өзүндө 7 негизги коррупциялык зона жана 94 коррупциялык схема» аныкталган, бул аларды демонтаждоо жана жоюу боюнча планды иштеп чыгууга жана ишке ашырууга киришүүгө мүмкүндүк берген¹⁰⁴.

УКМКнын Антикоруциялык кызматы боюнча болсо, ал экс-президент Жээнбеков тарабынан ал өзү кызматын 2020-жылдын октябрында тапшырганга чейин эле жоюлган¹⁰⁵. Бирок ал кездеги президенттин милдетин аткаруучу Жапаров эки күндөн кийин эле бул Жарлыкты жокко чыгарган жана Антикоруциялык кызматты калыбына келтирген¹⁰⁶. Болгону 8 ай созулган бул калыбына келтирүүнүн себеби Антикоруциялык кызмат бизнес ээлерин, депутаттарды жана мурунку жогорку кызматтагы аткаминерлерди активдүү куугунтуктай баштаганда айкын болгон¹⁰⁷. Акырында, 2021-жылдын июнь айында Антикоруциялык кызмат жоюлган жана мунун расмий себеби катары бизнес-коомчулуктун даттануулары аталган¹⁰⁸.

Ошентип, Кыргызстанда коррупциянын алдын алууга жооптуу болгон бирдиктүү антикоррупциялык орган жок, ошондуктан, Коррупцияга каршы аракеттенүү жөнүндө Мыйзамда көрсөтүлгөндөй, бул функцияны бир нече мамлекеттик орган аткарат¹⁰⁹. Мыйзамга ылайык жана Улуттук стратегияда көрсөтүлгөндөй, коррупциянын алдын алуу боюнча ишмердикти координациялоо үчүн 3 мамлекеттик мекеме жооп берет: Коопсуздук Кеңешинин Коррупцияга каршы аракеттенүүнүн мамлекеттик стратегиясынын ишке ашырылышын мониторинг боюнча Жумушчу тобу жана Коопсуздук Кеңешинин Катчылыгы, КР Өкмөтүнүн Аппараты жана Башкы прокуратура¹¹⁰. Коопсуздук Кеңешинин Жумушчу тобу Стратегияны иштеп чыгууну жана ишке ашырууну ККнын Катчылыгынын уюштуруучулук колдоосу алдында координациялайт¹¹¹.

Министрлер Кабинетинин Аппараты мамлекеттик органдардын ишин координациялоо үчүн жана антикоррупциялык ишмердик жүргүзүүчү мамлекеттик органдардын ортосунда негизги функцияларды жана милдеттерди бөлүштүрүү үчүн жооп берет¹¹². Андан тышкары, КР Башкы прокуратурасы укук коргоо, фискалдык жана муниципалдык органдардын антикоррупциялык ишмердигин координациялоо

¹⁰⁴ Коргоо кеңеши билим берүү чөйрөсүндө коррупция колоссалдык өлчөмдөргө жеткенин билдирди. <https://vesti.kg/obshchestvo/item/27104-sovet-oboronyi-kr-konstatiruet-korrupsiya-v-sfere-obrazovaniya-dostigla-kolossalnyih-razmerov.html> (акыркы кирүү 05.07.2022).

¹⁰⁵ Кыргыз Республикасынын Президентинин 14-октябрь, 2020-жылдагы № 199 «2021-2024-жылдарга Кыргыз Республикасында коррупция менен күрөш жана анын себептерин жоюу боюнча Мамлекеттик стратегияны ишке ашыруу боюнча айрым чаралар жөнүндө» Жарлыгы. Кыргыз тилинде жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/430247/20?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 05.07.2022).

¹⁰⁶ Кыргыз Республикасынын Президентинин 16-октябрь, 2020-жылдагы № 3 Жарлыгы. Кыргыз тилинде онлайн жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/430246/20?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 06.07.2022).

¹⁰⁷ Жаңы бийликтин коррупция менен күрөшүнүн бир жылы, Азаттык Радиосу, 20-декабрь, 2021-ж., <https://rus.azattyk.org/a/31617392.html>, (акыркы кирүү 06.07.2022).

¹⁰⁸ Кыргыз Республикасынын Президентинин «УКМКнын Антикоруциялык кызматын жоюу жөнүндө» Жарлыгы, 25-июнь, 2021-жыл, № 271. https://www.president.kg/kg/okujalar/19875_ukmknin_antikorrupciyalik_kizmati_ghoyuldu (акыркы кирүү 06.07.2022).

¹⁰⁹ Жогорудагы 2-шилтеме.

¹¹⁰ Бул мамлекеттик орган 2021-жылдагы Конституция кабыл алынгандан бери жоюлган.

¹¹¹ Жогорудагы 2-шилтеме, 6-берене. Коррупция менен күрөштүн улуттук стратегиясы, 2.3.2 пункту.

¹¹² Ошондо эле.

үчүн жооп берет¹¹³. Президент Жапаров бийликке келгенден кийин жана 2021-жылы мыйзамдарды инвентаризациялоо процесси башталгандан кийин Коопсуздук Кеңешинин Жумушчу тобу, Улуттук стратегияда көрсөтүлгөндөй, өз ишин уланта бермекчиби деген суроо жаралат. Бирок, биздин маалымат эркиндиги жөнүндө суроо-талабыбызга жообунда Жумушчу топ Стратегияны ишке ашырып жатканын жана муниципалдык кызматкерлерди окутууну пландаганын ырастады. Азыркы учурда Башкы прокуратура өзүнүн антикоррупциялык функцияларын аткарууну улантууда. Өкмөттүн Аппараты азыр жок жана Министрлер Кабинети антикоррупциялык чараларды жүргүзүү боюнча өзүнүн (Министрлер Кабинетинин Аппаратынын) функцияларын улантууга ниеттенип жатканы белгисиз.

2015-жылы антикоррупциялык саясатты жана мамлекеттик жана муниципалдык органдардын ишмердигин координациялоо үчүн мамлекеттик органдарда жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарында коррупцияга каршы аракеттенүү маселелери боюнча Ыйгарым укуктуу кызматы түзүлгөн. Ыйгарым укуктууларга (антикоррупциялык Комплаенс) коррупциянын алдын алуу чөйрөсүндө функциялардын кеңири спектри жүктөлгөн. Ыйгарым укуктууларды (Комплаенсти) дайындоо алардын саясий позициясын, калыстыгын, нейтралдуулугун, чынчылдыгын жана компетенттүүлүгүн камсыз кылуучу процесс аркылуу жүргүзүлөт¹¹⁴. Демилгенин өзү оң кадам болгон, бирок ачык көрүнгөн кемчиликтер да болду.

- 1) Коррупцияга каршы аракеттенүү маселелери боюнча Ыйгарым укуктуунун институту бир же эки кызматкерден турган, алар көптөгөн ар кыл функцияларды жана милдеттерди аткарышкан.
- 2) Коррупцияга каршы аракеттенүү боюнча Ыйгарым укуктуулардын штаттык позициясына бюджеттик сарптоолордун орточо суммасы жылына 33,6 млн сомду (400 000 евро) түзөт. Бул бюджет эмгек акыны жабат, бирок операциялык чыгымдарды камтыбайт. Демек, коррупцияга каршы аракеттенүү маселелери боюнча Ыйгарым укуктууларды окутуу жана билим берүүчүлүк ишмердиги же антикоррупциялык иш-чараларды уюштуруу мамлекеттик бюджеттин эсебинен жабылбайт¹¹⁵.
- 3) Коррупцияга каршы аракеттенүү маселелери боюнча Ыйгарым укуктуунун тиешелүү мамлекеттик же муниципалдык органдын жетекчилигине көз карандылыгы ага аракеттердин чоң эркиндигин бере албайт.
- 4) Адистердин туруксуздугу дагы бир көйгөй болуп калды, анткени бул кызмат мамлекеттик тутумдагы эң жогорку маяналуу жана абройлуу кызматтардын катарына кирбейт. Андан тышкары, жаңы үйрөнчүктөрдү нөлдөн баштап окутуу зарыл, ал эми мамлекеттик ресурстар өтө чектелүү, ошондуктан Ыйгарым укуктуулардын билиминин жана көндүмдөрүнүн деңгээли көп учурда шек туудурган¹¹⁶.

Бул отчет жазылып жаткан учурда Коррупцияга каршы аракеттенүү боюнча Ыйгарым укуктуулар институту бар болчу. Мыйзамдарды инвентаризациялоо процесси

¹¹³ Ошондо эле.

¹¹⁴ Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 16-сентябрь, 2015-жылдагы № 642 токтому. Кыргыз тилинде онлайн жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/98016/10?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 06.07.2022).

¹¹⁵ Эксперттин Борбордук шайлоо комиссиясынын мүчөсү менен интервьюсу, 05.07.2022.

¹¹⁶ TI Кыргызстандын Кыргызстандагы коррупция менен күрөш жөнүндө отчету, 2020-ж., 28-бет. Орус тилинде онлайн жеткиликтүү: <https://www.transparency.kg/files/pdf/NIS%20Kyrgyz%20Report%20rus%20-%20FINAL.pdf>, (акыркы кирүү 10.06.2022).

аяктагандан кийин бул тутум күчүндө калат деген үмүт бар. Ыйгарым укуктуулар тутуму олуттуу жакшыртуу үчүн потенциалга ээ жана мамлекеттик жана муниципалдык органдардагы коррупциянын алдын алуунун маанилүү аспабы болуп калышы мүмкүн. Коррупциянын алдын алуу боюнча бардык мурунку аракеттерди жокко чыгарбоо зарыл жана мындан да өркүндөтүлгөн антикоррупциялык тутумду түзүү үчүн мурдагы иштерге жана тажрыйбага таянуу керек.

Коррупцияга каршы аракеттенүү жөнүндө Мыйзам, ошондой эле учурдагы Коррупцияга каршы аракеттенүүнүн улуттук стратегиясы ачык эле эскирди жана, балким, жакында өз ишин токтотот. Муну 2021-жылдын 8-июлунда мамлекеттик органдардын ортосундагы алдын алуучулук функцияларды координациялоонун жана бөлүштүрүүнүн бүткүл тутумун өзгөрткөн Антикоррупциялык ишкердик кеңештин түзүлүшү ырастайт¹¹⁷. Антикоррупциялык ишкердик кеңеш «коррупцияга каршы аракеттенүү чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясаттын негизги багыттарын өркүндөтүү жана мамлекеттик бийлик органдары менен жарандык коомдун ортосундагы коррупцияга каршы аракеттенүү маселелери боюнча натыйжалуу диалогду камсыз кылуу, ошондой эле бизнести өнүктүрүү үчүн жагымдуу шарттарды түзүү, инвестициялык климатты жана ишкерликтин субъектилеринин ишмердигин коргоо жана колдоо механизмдерин жакшыртуу» максатында түзүлгөн¹¹⁸.

Жобого ылайык¹¹⁹, Антикоррупциялык ишкердик кеңешти КР Президенти жетектейт, анын курамына: Антикоррупциялык ишкердик кеңештин башкы катчысы, мамлекеттик органдардын жетекчилери, Жогорку Кеңештин депутаттары, Бизнес-омбудсмен, КР Соода-өнөр жай палатасынын төрагасы, эл аралык өнөктөштөрдүн/донорлордун, бизнестин жана жарандык коомдун өкүлдөрү кирет. АИКтин негизги милдеттери болуп төмөнкүлөр саналат:

- мамлекеттик жана муниципалдык органдар менен бизнес-коомчулуктун бизнес-чөйрөнү жакшыртуу жана коррупцияга каршы аракеттенүү маселелериндеги өнөктөштүгүнүн натыйжалуу механизмдерин түзүү;
- кабыл алынган чаралардын аткарылышын туруктуу көзөмөлдөө;
- антикоррупциялык мыйзамдарды жана бизнести коргоо жөнүндө мыйзамдарды анализдөө;
- бизнес-жамааттын жана коомчулуктун суроо-талаптары боюнча мыйзамдарга бизнести жөнгө салууга жана коргоого багытталган экспертиза жүргүзүү;
- ишкерлик жана инвестициялык климатты жакшыртуу, мамлекеттик жөнгө салуу тутумун реформалоо, мамлекеттин мыйзамдарын жана антикоррупциялык саясатын өркүндөтүү, соттук жана укук коргоочулук тутумдарды чыңдоо багытында мамлекеттик органдар үчүн сунуштарды иштеп чыгуу¹²⁰.

АИК кеңеш берүүчү орган макамына ээ болгонуна карабастан, бул отчетту жазуу учурунда ал алдын алуучулук органдын же коррупция менен мамлекеттик деңгээлде күрөшүү боюнча органдын макамына ээ эмес. Бирок Коррупцияга каршы

¹¹⁷ КР Президентинин 8-июль, 2021-жылдагы № 293 «Антикоррупциялык ишкердик кеңеш жөнүндө» Жарлыгы. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/430637/20?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 10.06.2022).

¹¹⁸ Ошондо эле.

¹¹⁹ П КР Президентинин 8-июль, 2021-жылдагы № 293 «Антикоррупциялык ишкердик кеңеш жөнүндө» Жарлыгы. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/430637/20?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 10.06.2022).

¹²⁰ Ошондо эле, II бөлүк.

аракеттенүү жөнүндө Мыйзамдын долбоору коррупциянын алдын алуу боюнча орган сыяктуу жаңы мамлекеттик органды камтыйт, ал мамлекеттеги коррупциянын алдын алуу саясатын ишке ашыруу үчүн жоопкерчиликти алып жүрмөкчү¹²¹. Демек, АИКтин макамы мамлекеттик алдын алуучу органга өзгөртүлүшү мүмкүн. Бейрасмий түрдө айрым мамлекеттик аткаминерлер Антикоррупциялык ишкердик кеңештин өкүлдөрү буга белгилүү бир ыйгарым укугу жана макамы жок туруп, мамлекеттик органдардан маалыматка суроо-талап беришкенин айтышкан. Кеңештин расмий түрдөгү өзүнчө бюджетти жок болсо да, ал региондордо мамлекетке жана муниципалитеттерге тиешелүү имараттарды колдонууда. Бирок Кеңеш акысыз негизде иштейт деп расмий жарыяланган¹²².

Коррупцияга каршы аракеттенүү жөнүндө Мыйзамдын долбоору Башкы прокуратуранын алдындагы туруктуу иштөөчү орган катары мамлекеттик жана муниципалдык деңгээлдердеги укук коргоочу, фискалдык жана башка органдардын жетекчилеринин Координациялык кеңешин камтыйт¹²³. Бул мамлекеттик органдар жөнүндө маалыматтар жетишсиз болгондуктан, алар БУУ КККнын алкагындагы коррупциянын алдын алуу боюнча органдын стандарттарына туура келерин баалоо кыйын. Жаңы мыйзамдын долбоору антикоррупциялык укуктук базага бир нече жаңы жоболорду киргизет.

Талаптагыдай практика

- Кыргызстан Коопсуздук Кеңешинин Жумушчу тобунун жетекчилиги алдында мамлекеттик органдын ишмердигинин конкреттүү чөйрөсү менен байланышкан коррупциялык тобокелдиктерди аныктоо, мамлекеттик антикоррупциялык саясатты ишке ашыруу боюнча ведомстволук пландарды, мамлекеттик органдардын пландарын карап чыгуу жана жаңыртылган ведомстволук ички пландарды даярдоо боюнча тиешелүү мамлекеттик орган менен иштей турган эксперттик топтордун тутумун түзө алды. Бул оң тажрыйба өлкөнүн жетекчилиги жана антикоррупциялык органдар тарабынан мыкты натыйжаларга жетүү үчүн колдонулушу мүмкүн.
- Мамлекеттик органдардагы коррупциялык зоналарды жана схемаларды аныктоо, ошондой эле аларды жоюу боюнча пландарды иштеп чыгуу жана ишке ашыруу (айрыкча 2014-2016-жылдарда) антикоррупциялык саясатты ишке ашыруудагы маанилүү учур болуп калды.
- 2015-жылы киргизилген коррупциянын алдын алуу боюнча ыйгарым укуктуулар институту талаптагыдай саясий, институционалдык жана каржылык колдоо болгон учурда алдын алуу иштеринин маанилүү координатору боло алмак.
- Коррупцияга каршы аракеттенүү жөнүндө Мыйзамга алдын алуучу органды кайтарып алып келүү, эгер бул орган БУУ ККК сунуштаган сапат стандарттарына жана башка ушул сыяктуу эл аралык аспаптарга шайкеш боло алса, оң тенденция болуп саналат

Кемчиликтер

- Коррупциянын алдын алуу боюнча көз карандысыз органдын жоктугу.

¹²¹ Мыйзам долбоору, 6.5 жана 9-беренелер. Орус тилинде онлайн жеткиликтүү: <https://deputat.kg/draft-laws/proekt-zakona-kyrgyzskoj-respubliki-o-protivodejstvii-korrupsii/> (акыркы кирүү 10.06.2022).

¹²² Эксперттик интервью - Муканова Н., КР Президентине караштуу Антикоррупциялык ишкердик кеңештин төрагасы, 07.05.2022.

¹²³ Мыйзам долбоору, 8-берене.

- Алдын алуучу функциялар бир нече мамлекеттик органдардын ортосунда бөлүштүрүлгөн, бирок алардын бири (Өкмөттүн Аппараты) азыр жок, ал эми КР Коопсуздук Кеңешинин Жумушчу тобунун ыйгарым укуктары де-юре бар болсо да, де-факто АИКке өткөрүп берилген.
- АИКтин Коррупцияга каршы аракеттенүүгө эч бир түзөтүү киргизилбестен Президенттин жарлыгы менен түзүлүшү КР Коопсуздук Кеңешинин макамына, ыйгарым укуктарына жана жоопкерчилигине карата аныксыздыкты жаратты.
- Коомчулукка маалымдоо боюнча чектелүү кампаниялар мамлекеттик ММКлар аркылуу өткөрүлдү.

4.1.3 7.1 беренеси – Мамлекеттик сектордогу жумуш менен камсыз болуу

27-октябрь, 2021-жылы КРда мамлекеттик кызматкерлерди жана башка шайлануучу мамлекеттик кызматкерлерди жумушка кабыл алуу, кармоо жана кызмат боюнча илгерилетүү максатында Мамлекеттик жарандык жана муниципалдык кызмат жөнүндө Мыйзам жаңы редакциясында кабыл алынды¹²⁴. Бул Мыйзамды аткаруу максатында 2-февраль, 2022-жылы КР Президентинин Жарлыгы менен «Мамлекеттик органдын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органынын мамлекеттик жарандык кызматынын жана муниципалдык кызматынын кадрлар резервине киргизүү үчүн ачык конкурс өткөрүүнүн, аны түзүүнүн жана иштөөсүнүн тартиби жөнүндө» Жобо бекитилген¹²⁵.

КР Конституциясынын 37-беренесинин 3-бөлүгүнө ылайык, «КР жарандары мыйзамда аныкталган тартипте мамлекеттик жарандык жана муниципалдык кызматка кирүүдө, кызмат боюнча илгерилөөдө тең укукка ээ»¹²⁶. Кыргыз Республикасынын мамлекеттик кызматтын жогоруда аталган түрлөрүнө кирүүнүн тартибин жөнгө салуучу мыйзамдарында да кадрлык резервдин эсебинен кирүүнүн тартиби аныкталат¹²⁷. Ошол эле учурда мамлекеттик кызматтын бир катар, дипломатиялык, аскердик жана укук коргоочулук органдары сыяктуу башка түрлөрү бул органдарга кызматка кирүүнү каалаган КР жарандары үчүн түшүнүксүз жана жөнгө салынбаган бойдон калууда.

Мамлекеттик органдын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органынын кызматтар топтору боюнча кадрлык резервине ачык конкурс өткөрүү жөнүндө жарыя массалык маалымат каражаттарында, ошондой эле мамлекеттик кызмат чөйрөсүндөгү ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын жана конкурсту демилгелеген жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын сайттарында жайгаштырылат¹²⁸. Бул жобого ылайык, потенциалдуу кызматкерлерди тандоо процедурасы талапкерлердин документтерин кабыл алуудан жана мамлекеттик органдын

¹²⁴ «Мамлекеттик жарандык кызмат жана муниципалдык кызмат жөнүндө» мыйзам <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112303/40?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 07.07.2022).

¹²⁵ Кадрлар резервин түзүү жана иштөөсү жөнүндө <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/430847/10?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 07.07.2022).

¹²⁶ Кыргыз Республикасынын Конституциясы <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kq/112213?cl=ky-kq> (акыркы кирүү 07.07.2022).

¹²⁷ «Мамлекеттик жарандык кызмат жана муниципалдык кызмат жөнүндө» Мыйзам <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112303/40?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 07.07.2022).

¹²⁸ Мамлекеттик кызматтагы бош кызмат орундарынын порталы, <https://clck.ru/32eMqr>, (акыркы кирүү 07.06.2022).

конкурстук комиссиясын түзүүдөн башталат. Тандоо процедурасы үч этаптан турат¹²⁹.

Мурдагы мыйзамдарга ылайык, мамлекеттик кызматка кирүүгө каалоосун билдирген потенциалдуу талапкер жарыяда конкреттүү бош кызмат ордун, квалификациялык талаптарды жана функционалдык милдеттерин көрө алчу. Азыр жарандар кызматтар тобуна конкурстун жарыяланышы менен тааныша алышат, ал эми кызматтар тармактар боюнча көрсөтүлгөн, мисалы, юриспруденция, экономика, каржы ж.б. чөйрөдөгү кызмат. Ушуга байланыштуу мамлекеттик органдын кадрлык резервине «ачык конкурс» деп аталган иш-чара белгилүү бир адам үчүн өткөрүлүшү мүмкүн болгон коррупциялык тобокелдик бар, ал адам тестирлөөдөн ийгиликтүү өткөн учурда аңгемелешүүдөн да ийгиликтүү өтөт жана бул мамлекеттик органдын кадрлык резервине сунушталат. Министр бош кызмат ордуна мамлекеттик органдын кадрлык резервинен *гана* дайындоого укуктуу.

Конкурстук сыноолордон ийгиликтүү өткөн калган конкурсанттар бош кызмат ордуна дайындалууну үч жылдык мезгил ичинде күтүүнү улантышат. Ошол эле учурда жаран ар бир министрликте жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу (ЖӨУ) органынын административдик ведомствосунда тура алат.

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 29-декабрь, 2016-жылдагы № 706 токтому менен бекитилген тестирлөөнү өткөрүүнүн тартиби жөнүндө жобого¹³⁰ ылайык, бош административдик мамлекеттик кызмат орундарына жана административдик муниципалдык кызмат орундарына кабыл алууга талапкерлерди тестирлөө үчүн тестирлөөнүн ар түрдүү формалары колдонулат. Предметтик тестти тапшыруу учурунда бир талапкер үчүн бардык укуктук актыларды көрсөтпөй коюунун, башкача айтканда укуктук актылардын санын атайылап азайтып коюунун, ал эми башка талапкер үчүн – укуктук актылардын тизмегин чоңойтуунун коррупциялык тобокелдиги бар.

Коррупциянын дагы бир учуру E-kyzmat онлайн-платформасынын «Сынак-тестирлөө» АМТ тестирлөө тутумунда¹³¹ байкалган, ал бир гана функцияны: конкурстантты АМТга кирүү учурунда идентификациялоону аткарат¹³². Идентификация дайыма эле ийгиликтүү боло бербейт, сыналуучуну ПИН маалыматтарынын негизинде идентификациялоо максатында анын бетинин сүрөтү компьютердин мониторунда дайыма эле так чагыла бербейт, бул учурда идентификациялоо жарандын паспортун – ИННи киргизүү жолу менен жүргүзүлөт. Ушуга байланыштуу реалдуу конкурсанттын ИННи менен такыр башка адам өткөрүлүшү мүмкүндүгүнүн коррупциялык тобокелдиги жогору. Жакында Жалал-Абад облустук мамлекеттик кадр кызматынын тест өткөрүү үчүн жооптуу мамлекеттик кызматкери УКМК тарабынан пара менен кармалган. Мамлекеттик

¹²⁹ Биринчи этапта талапкерлердин документтери минималдык квалификациялык талаптарга шайкештикке текшерилет. Экинчи этапта биринчи этаптан өткөн талапкерлерди тестирлөөнүн ар кандай түрлөрү өткөрүлөт. Үчүнчү этап – аңгемелешүү, конкурстук тандоонун жыйынтыктоочу этабы. Эреже катары, ал жумушка кабыл алуунун бардык зарыл аспектилерин камтыйт.

¹³⁰ Өкмөттүн Мамлекеттик жарандык кызматты жана муниципалдык кызматты уюштуруу маселелери жөнүндө токтому <http://cbd.minijust.gov.kg/act/view/ru-ru/99690/55?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 07.06.2022).

¹³¹ Сыноо бөлүмү жөнүндө жобо mkk.gov.kg/otdel-centr-test/ (акыркы кирүү 07.06.2022).

¹³² E-kyzmat онлайн-платформасы, <https://infocom.kg/ru/news/527-k-sistiemie-eliektroonogho-uchieta-kadrov-e-kyzmat-podkliuchieny-1438-ghosorghonov-riespubliki/> (акыркы кирүү 20.06.2022).

кызматкер арыз берүүчүлөргө тесттин оң натыйжасын акчага жасап берген¹³³. Ошентип, бүткүл процесстин жүрүшүндө мыйзамсыз административдик рента алуу максатында колдонууга боло турган коррупциялык нишалар бар. Ушуга байланыштуу тестирилөөгө киргизилген конкурсантты, шайлоодогудай эле, башкача айтканда колдун манжалары (манжа издери) боюнча биометрикалык идентификациялоону/тестирилөөнү колдонуу сунушталууда.

Мамлекеттик кызмат чөйрөсүндөгү ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын тестирилөө борборлорунун ишмердигинин айкындуулугу максатында Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин (парламентинин) онлайн-кеңешмелерин өткөргөн учурдагыдай кошумча үн жазуучу жана бул ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын сайтына онлайн-кошулуучу видеокамераларды орнотуу сунушталат. Жогоруда айтылгандарга байланыштуу жана коррупциялык тобокелдиктерди төмөндөтүү үчүн тестирилөө бөлүмүнүн функциясын аутсорсингге берүү зарыл. Практикада туура процедуралар колдонулат, бирок үчүнчү этапта, аңгемелешүүдө, мыкты талапкер тандалбай калат. Бул этапта жогорку коррупциялык тобокелдик бар.

Жогоркудай эле аңгемелешүүнү онлайн режимде, конкурсту демилгелеген мамлекеттик органдын сайтына шилтеме берүү менен өткөрүү сунушталат. Аңгемелешүү этабында конкурсанттарды тандоо үчүн критерийлер жок. Бош кызмат орду болгон учурда дайындоо бул мамлекеттик органдын кадрлык резервинен же ротация тартибинде жүргүзүлөт. Бир жагынан, мамлекеттик кадр резервинен талапкерди дайындабастан, иштеп жаткан мамлекеттик кызматкерди (эгер ал бош кызмат ордунан төмөнкү орунда жайгашса) кызмат боюнча илгерилетүүгө теориялык мүмкүндүк бар. Экинчи жагынан, мамлекеттик кызматкерлерди ротациялоо, эреже катары, «коррупцияны төмөндөтүү максатында» деген негиздөө менен жүргүзүлөт. Бирок бардык эле министрликтер жана ведомстволор коррупциялык кызматтардын тизмегин иштеп чыгып, бекитишкен эмес. Мамлекеттик органдын кадрлык резервине талапкерлердин тизмеси мамлекеттик органдын же мамлекеттик кызмат иштери боюнча ыйгарым укуктуу органдын сайтында жайгаштырылууга тийиш. Азыркы мезгилде ал тизме мамлекеттик кызмат иштери боюнча ыйгарым укуктуу органдын сайтына жайгаштырылган¹³⁴.

КР мыйзамдарында коррупцияга өзгөчө аярлуу деп эсептелген кызматтардын айрым категорияларына жумушка алуу жана тандоо процедураларына атайын талаптар, анын ичинде потенциалдык кызыкчылыктар кагылышын болжолдуу эрте аныктоо жок. Мурда 2016-жылдагы ушул сыяктуу мыйзам коррупция тобокелдиги болгон кызматтар үчүн, ал жетекчилик кызмат же адис кызматы экенине карабастан, калпын чыгаруу детекторунда текшерүү каралган.

Мыйзамдын 30-беренесине¹³⁵ ылайык, мамлекеттик жарандык кызматкерлерди жана муниципалдык кызматкерлерди ротациялоо жүргүзүлөт. Ротациялоо тартиби КР Президентинин 24-февраль, 2022-жылдагы № 61 Жарлыгы менен бекитилген

¹³³ Кыргызстандын Мамлекеттик кызмат иштери боюнча мамлекеттик агенттигинин адиси тесттин оң натыйжасы үчүн пара алуу учурунда кармалды: <https://knews.kg/2022/06/24/pri-poluchenii-vzyatki-za-polozhitelnyj-rezultat-testirovaniya-zaderzhan-spetsialist-gosagentstva-podelam-gossluzhby-kyrgyzstana/> (акыркы кирүү 06.07.2022).

¹³⁴ Мамлекеттик кызмат иштери боюнча мамлекеттик агенттиктин расмий сайты - <https://mkk.gov.kg/> (акыркы кирүү 05.07.2022).

¹³⁵ Мамлекеттик жана муниципалдык кызмат жөнүндө Мыйзам <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112303/40?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 07.05.2022).

тиешелүү жободо да ачып берилген, ага ылайык, кызыкчылыктар кагылышынын алдын алуу жана коррупциялык тобокелдиктерди төмөндөтүү максатында ротациялоо учурларынан тышкары, ротациялоону мамлекеттик органдын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органынын жетекчиси¹³⁶ кызматкердин жазуу түрүндөгү макулдугу менен жүргүзөт. Мыйзам ротациянын бир нече ар кандай түрлөрүн аныктайт¹³⁷. Бош кызмат орундары жөнүндө маалымат дайыма эле анык же толук эмес, жумуштун жана сыйакынын шарттары сүрөттөлгөн эмес.

Мамлекеттик кызматкерлердин эмгек акысын төлөө шарттары Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук актыларында, Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында аныкталган кызматтардын иерархиясына ылайык аныкталат¹³⁸. 1-август, 2022-жылы Кыргыз Республикасынын Президентинин «Мамлекеттик кызматкерлердин жана муниципалдык кызматкерлердин эмгек акысын төлөө шарттары жөнүндө» Жарлыгына кол коюлган, ага ылайык өлкөнүн мамлекеттик кызматкерлеринин жана муниципалдык кызматкерлерине материалдык дем берүү жана эмгектин натыйжалуулугун жана сапатын жогорулатуу үчүн шарт түзүү максатында мамлекеттик кызматкерлердин маянасы 196,7%га чейин көтөрүлгөн¹³⁹. Бирок эмгек акысын көтөрүү мамлекеттик кызматкердин ишмердигин баалоо менен байланышпайт. Кызматтык маянанын бекитилген шкаласы колдонулат, ал белгиленген шкала болуп саналат.

Азыркы мезгилде КРнын 2021-жылдагы мыйзамына ылайык, мамлекеттик кызматкердин ишмердигин баалоо аттестация менен алмаштырылган, бул коррупциялык тобокелдиктердин жаралышына алып келиши мүмкүн. Мурда эмгек акысына кошумча төлөмдөр ай сайын кошуп эсептөөгө ылайык жүргүзүлгөн. Мамлекеттик органдардагы эмгек акы төлөө тутуму Өкмөттүн жогоруда аталган 1-март, 2017-жылдагы № 131 Токтомуна ылайык талаптагыдай администрацияланат. Бирок саясий мамлекеттик кызматкерлердин кызматтык маяна шкалалары көрсөтүлгөн анык таблицалар ачык колдонууда жок. Мамлекеттик сектордо иштөөнүн натыйжалуулугун баалоонун адекваттуу критерийлери жана процесстери жөнүндө, ошондой эле эрежелерди сактабаган учурдагы кесепеттер жөнүндө маалыматты ачык колдонуудан табууга мүмкүн болгон жок.

Талаптагыдай практика

- Кадрлык резерв тутумун киргизүү.
- Бош кызмат орундарын расмий сайтта айкын жарыялоо.
- Тестирлөө онлайн-платформада өткөрүлөт.
- Мамлекеттик кызматкерлердин маяналары көтөрүлгөн.

Кемчиликтер

¹³⁶ Президенттин «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик жарандык кызматкерлерин жана муниципалдык кызматкерлерин ротациялоо тартиби жөнүндө» Жарлыгы <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/430865/10?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 07.07.2022-ж.).

¹³⁷ Аларга: мамлекеттик органдын ичиндеги ротация; жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдарындагы ротация; мамлекеттик органдардын ортосундагы ротация; жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдарынын ортосундагы ротация жана мамлекеттик орган менен жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органынын ортосундагы ротация кирет.

¹³⁸ Өкмөттүн 1-март, 2017-жылдагы № 131 токтому, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/99829/150?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 20.05.2022).

¹³⁹ Президенттин эмгек акыны жогорулатуу жөнүндө Жарлыгы <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/434797/20?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 07.07.2022).

- Мамлекеттик кызматка ачык конкурс жүргүзүлбөйт: бош кызмат орундары болгон учурда дайындоо мамлекеттик органдын кадрлык резервинен же ротация боюнча жүргүзүлөт. Дайындоолор мамлекеттик органдын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органынын кадрлык резервинен жүргүзүлөт, бул мамлекеттик кызматтын жабык тутумунун негизи болуп калды. Мурда Кыргыз Республикасында мамлекеттик кызмат конкурстук-мансаптык (аралаш) болгон, бул мамлекеттик кызматка жана кызмат боюнча илгерилөөгө жарандардын тең укуктуулугу конституциялык принциптерине туура келген.
- Президенттин администрациясындагы, Жогорку Кеңештин (парламенттин) аппаратындагы административдик кызматтарды саясий кызматтарга которуунун эсебинен саясий кызматтардын санынын көбөйүшү, бул айрым адамдарга мамлекеттик органдардагы жетекчилик кызматтарга конкурстук тандоосуз, өзгөчө тартипте дайындалууга мүмкүндүк берет.
- Президенттин Аппаратынын, Министрлер Кабинетинин жана Парламенттин кызматтарына конкурстук тандоо процедурасынын жоктугу.
- Конкурс конкреттүү бош кызмат ордуна эмес, кызмат орундарынын тобуна жарыяланат, бул коррупциялык тобокелдикти жогорулатат, анткени мамлекеттик органдын кадрлык резервине ачык конкурс мурдатан аныкталган адам үчүн өткөрүлүшү мүмкүн.
- Талапкерди идентификациялоонун талаптагыдай процедураларынын жоктугу, бул мамлекеттик кызматка кирүүдөгү тестирлөөдөн такыр башка адамдын өтүшүнө, мамлекеттик кызматтан коррупцияга тиешеси болгону үчүн бошотулган адамды кайра жумушка алууга мүмкүндүк берет;
- Талапкерлерди тестирлөөнүн онлайн-трансляциясы процедурасынын жоктугу.
- Мамлекеттик органдын кадрларын тандоо боюнча комиссиянын курамында ыйгарым укуктуу органдын, башкача айтканда Мамлекеттик кызмат жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу иштери боюнча мамлекеттик агенттиктин өкүлдөрүнүн, ошондой эле жарандык коомдун институттарынын өкүлдөрүнүн жоктугу.
- Ыйгарым укуктуу органдын өкүлдөрүнүн иштелип чыгуучу суроолордун мазмуну жана автоматташтырылган тутумдун техникалык параметрлери үчүн жоопкерчилигинин жоктугу.
- Полиграфта текшерүү жүргүзүүнүн тартиби жөнүндө жобо ишке ашырылбайт, ал эми мамлекеттик кызмат иштери боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган аны ишке ашыруу боюнча демилге көтөрбөйт.
- Жогорку кызматка башка адамдын протекция боюнча дайындалуу мүмкүнчүлүгүнөн улам мамлекеттик кызматкерлердин мансаптык өсүүгө умтулуусунун начарлыгы.

4.1.4 7.3 беренеси – Саясий каржылоо

Кыргыз Республикасында шайлануучу кызматтарга талапкерлерди жана саясий партияларды мамлекеттик каржылоо механизми жок, бирок аларды жекече колдоонун эсебинен каржылоонун жана өздүк каражаттарын колдонуунун тартиби «Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин шайлоо жөнүндө» Конституциялык мыйзамда, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоону өткөрүү учурунда саясий партиянын шайлоо фондун түзүүнүн, каражаттардын түшүүлөрүн жана чыгымдалышын эсепке алуунун тартиби жөнүндө Жободо чечмеленген, анда

үгүттөөгө каражаттарды сарптоонун лимиттеринин, максаттарынын жана мөөнөттөрүнүн параметрлери төмөнкүдөй көрсөтүлгөн.

Мыйзамдык ченемдерге ылайык, саясий партиянын шайлоо фонддору төмөнкү фонддордун эсебинен калыптанышы мүмкүн:

- талапкердин өздүк каражаттары, алар 1 500 000 сомдон (18 000 евродон) ашпоого тийиш;
- саясий партиянын өздүк каражаттары, алар 100 000 000 сомдон (1,2 млн евродон) ашпоого тийиш;
- талапкерлер тизмесин сунуштаган саясий партиянын шайлоо фонду тарабынан алынган жана чыгымдалган каражаттардын максималдуу өлчөмү 300 000 000 сомдон (3,5 миллион евродон) ашпоого тийиш.

«Шайлоолор жөнүндө» мыйзамда кайрымдуулук берүүлөрү деген эмне экени аныкталбайт, бирок саясий партияларга кайрымдуулук берүүлөргө чектөөлөр көрсөтүлгөн:

- физикалык жактардын ыктыярдуу кайрымдуулук берүүлөрү, алардын ар бири 200 000 сомдон (2300 евродон) ашпоого тийиш;
- юридикалык жактардын ыктыярдуу кайрымдуулук берүүлөрү, алардын ар бири 3 000 000 сомдон (35 500 евродон) ашпоого тийиш.

Шайлоо фонддоруна төмөнкүлөрдүн ыктыярдуу кайрымдуулук берүүлөрүнө тыюу салынат:

- чет мамлекеттер, чет өлкөлүк мамлекеттик органдар, мекемелер жана ишканалар, башка чет өлкөлүк юридикалык жактар, алардын бөлүмдөрү жана өкүлчүлүктөрү, чет өлкөлүк жарандар, эл аралык уюмдар, катышуучусу чет өлкөлүк жарандар жана юридикалык жактар болуп саналган Кыргыз Республикасында катталган юридикалык жактар;
- мамлекеттик органдар жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, мамлекеттик жана муниципалдык мекемелер жана ишканалар, уставдык капиталында мамлекеттик же муниципалдык үлүш бар, салыктар, жыйымдар жана башка милдеттүү төлөмдөр боюнча жеңилдиктерден пайдаланган юридикалык жактар;
- кайрымдуулук менен алектенген уюмдар;
- диний уюмдар;
- атын атабай кайрымдуулук кылуучулар (атын атабай кайрымдуулук кылуучу болуп төмөнкү маалыматтардын бирин: фамилиясын, атын, атасынын атын, жашаган жеринин дарегин, паспорттук маалыматтарын көрсөтпөгөн, ошондой эле өзү жөнүндө анык эмес маалыматтарды көрсөткөн жаран түшүнүлөт).

Талапкердин, саясий партиянын шайлоо фондуна мамлекеттик бюджеттин алдында же Кыргыз Республикасынын Социалдык фондунун алдында карызы бар юридикалык жактардын, юридикалык жак түзбөстөн ишкердикти жүзөгө ашыруучу жеке жактардын акча каражаттарын кошууларына жол берилбейт. Көрсөтүлгөн юридикалык, жеке жактар шайлоо фондуна акча каражаттарын которгон учурда талапкер, саясий партия жоопкерчилик тартпайт. Эгерде талапкердин, саясий

партиянын шайлоо фондуна жогоруда көрсөтүлгөн жеке жана юридикалык жактардан акча каражаттары келип түшсө, анда соттун чечими боюнча банк же башка мекеме бул каражаттарды Борбордук шайлоо комиссиясынын (БШКнын) атайын фондуна которууга, ал болсо өз кезегинде ал каражаттарды мамлекеттик бюджетке же Кыргыз Республикасынын Социалдык фондуна которууга милдеттүү.

БШКнын алдында курамында ар түрдүү мамлекеттик органдардан жетиден кем эмес адамды камтыган Көзөмөлдүк-ревизиялык топ (КРТ) түзүлөт. КРТнын функциялары талапкерлердин, саясий партиялардын, төмөнүрөөк турган шайлоо комиссияларынын каржылык отчетторун текшерүүдө, суроо-талап берүүдө жана мониторингдоо жана акча каражаттарынын кыймылына эксперттик баалоо жүргүзүүдө турат. КРТ Комиссиянын алдында жоопкерчилик жөнүндө маселелерди көтөрүүгө ыйгарым укуктуу¹⁴⁰.

21 (1) беренесине¹⁴¹ ылайык административдик ресурсту кыянаттык менен пайдаланууга жол берилбейт, аны пайдалануу үчүн жоопкерчилик каралган жана бул категорияга туура келүүчү аракеттердин тизмеги келтирилет. Укук бузуулар жөнүндө Кодекстин 437-беренесинде административдик ресурсту кыянаттык менен пайдалануу 20 000 сом (болжол менен 220 евро) өлчөмүндөгү айыппул менен жазаланат¹⁴². Андан тышкары, шайлоо жөнүндө Мыйзамдын 46-беренесине ылайык, административдик ресурсту кыянаттык менен пайдалануу үчүн талапкерди же саясий партиянын талапкерлер тизмесин шайлоо процессинен четтетүү түрүндөгү жоопкерчилик да каралган¹⁴³. Жобонун 6-бөлүгүнө ылайык, шайлоо фондуларынын акча каражаттары конкреттүү арналышка ээ: алар шайлоо кампаниясына байланышкан чыгымдарды жабуу үчүн гана арналган¹⁴⁴. Талапкерлер жана саясий партиялар өз шайлоо фондуларынын түшүүлөрүнүн жана чыгымдарынын эсебин жүргүзүүгө жана тиешелүү каржылык отчетторду БШКга тапшырып турууга милдеттүү.

БШКнын жумушчу тобунун башчысы интервьюнун жүрүшүндө мындай бузуулар олуттуу эмес формада орун алганын кабарлаган, бирок бардык бузуулар КР БШКнын расмий сайтына, ошондой эле «talapker.kg» порталында жарыяланат¹⁴⁵. Жумушчу топтор ар бир бузуу боюнча отурум өткөрүшөт жана андан аркы чечимдерди кабыл алышат, ошол эле учурда жумушчу тобунун бардык отурумдары расмий сайтта трансляцияланат жана сайттын архивинде сакталат. Шайлоолорду уюштуруу, өткөрүү жана жыйынтыктоо боюнча бардык маалымат, ошондой эле аныкталган бузуулар жөнүндө жана бул бузуулар үчүн колдонулган чаралар жөнүндө маалымат Кыргыз Республикасынын БШКсынын расмий сайтында ачык колдонууда жайгаштырылат.

¹⁴⁰ «Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө» Мыйзам, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/203244/90?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 20.06.2022).

¹⁴¹ Ошондо эле.

¹⁴² Шайлоо процессинде мамлекеттик ресурстарды кыянаттык менен пайдалануу, англис тилинде: <https://ca-anticorp.com/wp-content/uploads/2022/03/Abuse-of-State-Resources-in-the-Electoral-Process-of-the-Kyrgyz-Republic-2.pdf> (акыркы кирүү 20.06.2022).

¹⁴³ «Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө» Мыйзам, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/203244/90?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 20.06.2022).

¹⁴⁴ Ошондо эле.

¹⁴⁵ «Талапкер» порталы, <https://talapker.shailoo.gov.kg/ky/parliamentary> (акыркы кирүү 18.06.2022).

БШК өзүнүн расмий сайтында («Каржылык айкындуулук» бөлүгүндө) тиешелүү шайлоо кампаниясына чыгымдар сметасын, ошондой эле шайлоолорду уюштурууга жана өткөрүүгө республикалык бюджеттин каражаттарынын колдонулушу жөнүндө отчетту жарыялайт¹⁴⁶. 2020-жылдын март айында БШКнын расмий сайтында шайлоого катышып жаткан талапкерлердин жана саясий партиялардын маалыматтарын (анын ичинде талапкерлер, саясий партиялар, талапкерлердин тизмеси, талапкердин программасы, саясий партия жөнүндө жалпы маалымат жана шайлоо фонду менен байланышкан маалымат: банктык маалымат, каржылык отчеттуулукту) ачык колдонууну камсыз кылуу үчүн «Талапкер» электрондук баракчасы ачылган¹⁴⁷.

Саясий партиялардын тике маалыматтык каржылануусу каралган эмес. Үгүттөө мезгилинде талапкерлерге же саясий партияларга телекөрсөтүүдө бирдей/тең шарттар, дебаттар үчүн акысыз эфирдик убакыт жана басма ММКларда үгүттүк материалдарды жайгаштыруу үчүн акысыз орун камсыз кылынат. Андан тышкары, мамлекеттик органдар жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары талапкерлерге жана саясий партияларга жарандар менен жолугушууларды, коомдук дебат жана дискуссияларды, демонстрацияларды жана чогулуштарды өткөрүүгө көмөк көрсөтүүгө, ошондой эле массалык иш-чараларды өткөрүү учурунда коопсуздукту камсыз кылууга милдеттүү. ЖКУлар шайлоо кампанияларынын каржыланышынын мониторинги жөнүндө отчетторду, ошондой эле шайлоо кампанияларын каржылоону укуктук жөнгө салууну андан ары өркүндөтүү боюнча сунуштарды тапшырышат¹⁴⁸.

Бирок, саясий партияларды жана талапкерлерди каржылоодогу айкындыктын жоктугу негизги көйгөйлөрдүн бири болуп кала берүүдө. 2018-жылы бекитилген 2018-2020-жылдарда КРнын шайлоо жөнүндө мыйзамдарын өркүндөтүүнүн Стратегиясында, ошондой эле Өкмөттүн антикоррупциялык пландарында саясий партияларды жана талапкерлерди каржылоодо айкындуулуктун жоктугу көйгөйү (каражаттардын булактары боюнча) каржылык ресурстардын шайлоо процессине ашкере таасир этүүсү жана шайлоочулардын өз эркин билдиришинин бурмаланышы үчүн өбөлгө түзөт. 2021-2024-жылдарга КРда коррупция менен күрөшүү жана анын себептерин жок кылуу боюнча Мамлекеттик стратегияда¹⁴⁹ саясий партиялардын каржылык чыгымдарынын айкындуулугун камсыз кылуу талабын күчөтүүнүн зарылдыгы белгиленген, бирок таасирдүү чаралар көрүлгөн жок.

Талаптагыдай практика

- Юридикалык жана физикалык жактардын жеке кайрымдуулук берүүлөрүнө чектөөлөр киргизилген.
- Жарандарга шайлоо процесси жөнүндөгү зарыл маалыматтар менен таанышууга мүмкүндүк берүүчү маалыматтарды Интернетте, БШКнын расмий сайтында жана Talapker баракчасында жарыялоо.

¹⁴⁶ БШКнын 2021-жыл үчүн каржылык отчету, орус тилинде:

<https://shailoo.gov.kg/media/alai/2022/03/22/28112021-18032022.pdf> (акыркы кирүү 20.06.2022).

¹⁴⁷ Талапкер программасынын расмий сайты, <https://talapker.shailoo.gov.kg/ky/parliamentary> (акыркы кирүү 20.06.2022).

¹⁴⁸ Кыргызстан шайлоо процессинин айкындуулугун кантип жоготууда, орус тилинде: <https://kloop.kg/blog/2022/08/23/kak-kyrgyzstan-teryaet-prozrachnost-i-pochemu-grazhdanskoe-obshchestvo-na-eto-ne-reagiruet/>, (акыркы кирүү 20.05.2022).

¹⁴⁹ 2021-2024-жылдарга КРда коррупцияга каршы аракеттенүү жана анын себептерин жоюу боюнча мамлекеттик стратегия <http://cbd.minijust.gov.kg/act/view/ru-ru/430235/10?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 20.05.2020). 2022).

Кемчиликтер

- 1) Өкмөт саясий партияларды жана талапкерлерди каржылоо айкындуулугунун зарыл деңгээлин камсыз кыла албайт.
- 2) Саясий партиялардын шайлоо кампанияларын мамлекеттик каржылоо жок.
- 3) Шайлоого чыгымдар жөнүндө маалымат КР БШК тарабынан жарыяланып турса дагы, талаптагыдай детализацияга ээ эмес.
- 4) БШК жана атайын жумушчу топтор сыяктуу саясий каржылоону мониторингчи органдар көз карандысыз болуп саналбайт.

4.1.5. 7, 8 жана 12-беренелер – Жүрүм-турум кодекстери, кызыкчылыктар кагылыштары жана активдер жөнүндө декларациялар

Жүрүм-турум нормалары

Кыргыз Республикасынын мамлекеттик кызматкерлеринин этикасынын негиздери жөнүндө жобо 2001-жылы кабыл алынган¹⁵⁰, ошондой эле мамлекеттик кызмат жөнүндө Мыйзамдын 10-беренесинде да регламенттелген¹⁵¹. 2016-жылы кабыл алынган «Мамлекеттик кызмат жөнүндө» Мыйзамдын 42-беренеси¹⁵² мамлекеттик кызматкерлердин этикасын жөнгө салууга арналган. Кыргыз Республикасынын мамлекеттик жана муниципалдык кызматкерлеринин этика Кодекси 2016-жылы алгачкы жолу кабыл алынган¹⁵³. Бирок ал административдик кызматтарды ээлеген мамлекеттик жана муниципалдык кызматкерлерге гана таркатылган. Саясий кызматтарды ээлеген адамдардын этиканы бузушу менен байланышкан ар түрдүү чатактар¹⁵⁴ жаңы Кодексти кабыл алуу зарылдыгын аныктады.

2022-жылы мамлекеттик кызматкерлердин жаңы Этика кодекси КР Президентинин 31-май, 2022-жылдагы № 171 Жарлыгы менен кабыл алынып жана бекитилген, ал мамлекеттик жарандык кызматтын жана муниципалдык кызматтын кызматкерлерине, ошондой эле мамлекеттик органдын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органынын жумуш ордунда жок кызматкерлерин убактылуу алмаштырып жаткан адамдарга тиешелүү болот. Кодекс этиканы кызматкердин жүрүм-турум эрежелерин аныктоочу жана регламенттөөчү нормалардын тутуму катары аныктайт. Кесиптик этиканы сактоо, Кодекске ылайык, ар бир кызматкердин милдети болуп саналат.

¹⁵⁰ Кыргыз Республикасынын мамлекеттик кызматкерлеринин этикасынын негиздери жөнүндө жобо, (Кыргыз Республикасынын Президентинин 9-январь, 2001-жылдагы № 11 Жарлыгы менен бекитилген), <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/2360/20?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 20.05.2022).

¹⁵¹ Кыргыз Республикасынын 11-август, 2004-жылдагы № 114 «Мамлекеттик кызмат жөнүндө» Мыйзамы, орус тилинде жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111245?cl=ru-ru> (акыркы кирүү 20.05.2022).

¹⁵² КР № 75 «Мамлекеттик жарандык кызмат жөнүндө» Мыйзамы, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kq/111354/50?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 16.05.2022).

¹⁵³ Кыргыз Республикасынын мамлекеттик кызматкерлеринин этика кодекси, <http://ud.gov.kg/index.php/kq/2-uncategorised/434-kyrgyz-respublikasynyn-mamlekettik-zhana-munitsipaldyk-kyzmatchylarynyn-etikasynyn-kodeksi> (акыркы кирүү 18.05.2022)

¹⁵⁴ Мамлекеттик кызматкерлердин этика кодекси кайсы кызмат адамдарына таркатылбайт — КР МККнын жообу — Sputnik Кыргызстан, орус тилинде: <https://ru.sputnik.kg/20190607/kyrgyzstan-ehitika-gossluzhashchie-otvetstvennost-1044604309.html> (акыркы кирүү 18.05.2022).

Кодексте мамлекеттик кызматкердин антикоррупциялык нормалары жана кесиптик милдеттери чечмеленген, ага ылайык кызматкер жеке жана партиялык кызыкчылыктардын коомдун жана мамлекеттин кызыкчылыктарына үстөмдүк кылышына жол бербөөгө; жетекчиликке карата жекече берилгендигин жан тартуучулук, мекенчилдик жана уруулаштыктын болушу менен алмаштырбоого, кызматтык мүмкүнчүлүктөрдүн эсебинен пайда жана артыкчылык алууга умтулбоо; кызыкчылыктар кагылышы чөйрөсүндө мыйзам бузуулардын ага белгилүү болгон фактылары жөнүндө жетекчиликке жана тиешелүү органдарга кечиктирбестен билдирүүгө; башка адамдарды коррупциялык укук бузууларды жасоого көндүрбөөгө жана шыкактабоого; кесиптештерине жана жетекчилерге өз ара мамилелердин орнотулган тартибин бузуучу, алардын калыс кызматтык чечим кабыл алышына таасир эте турган мыйзамсыз өтүнүктөр менен кайрылуудан кармануу; үчүнчү жактардын кызыкчылыктарын чагылдыруудан жана лоббилөөдөн алыс болуу.

Мамлекеттик кызматкерлердин этика маселелерин жөнгө салуу үчүн ар бир мамлекеттик органда жалпы чогулушта кызматкердин этикасыз жүрүм-турумуна байланыштуу арыздарды жана даттанууларды кароого арналган Этика боюнча комиссиялар түзүлөт. Этика боюнча комиссиянын мүчөлөрү – «жамаатта кадыр-баркка жана урматка ээ болгон кызматкерлер гендерлик өкүлчүлүктү эске алуу менен. Комиссиянын төрагасы этика комиссиясынын мүчөлөрү тарабынан шайланат. Жекече жана сандык курамын жетекчи аныктайт»¹⁵⁵.

2013-жылы, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 30-декабрь, 2013-жылдагы № 714 токтомуна ылайык, Мамлекеттик жарандык кызматтан же муниципалдык кызматтан терс негиздер боюнча бошотулган адамдардын реестри түзүлгөн. Мамлекеттик кызмат боюнча мамлекеттик агенттиктин сайтынан жарандар ачык колдонууда турган бул реестрге киргизилген адамдардын тизмеси менен тааныша алышчу¹⁵⁶. Мамлекеттик кызматтан бошотуунун себептерине башкалар менен бирге төмөнкүлөр кирген: мамлекеттик кызматка кирүү учурунда мамлекеттик кызматкер тарабынан жасалма документтердин же көзкөрүнөө жалган маалыматтардын тапшырылышы; мүлкү жана кирешелери тууралуу декларацияны тапшырбоо же мүлкүн жана кирешелерин декларациядан атайылап жашыруу, же чындыкка туура келбеген маалыматтарды атайылап тапшыруу¹⁵⁷. Бул Реестр мамлекеттик кызматтан терс мотивдер боюнча бошотулган адамдарды кайра алууну болтурбоого мүмкүндүк берген. Бирок Өкмөттүн 16-май, 2022-жылдагы № 252 токтому менен бул Реестр Президенттин администрациясынын ички саясатына байланыштуу өчүрүп ташталган¹⁵⁸.

¹⁵⁵ Кыргыз Республикасынын мамлекеттик жана муниципалдык кызматкерлеринин этика кодекси, <http://ud.gov.kg/index.php/kg/2-uncategorised/434-kyrgyz-respublikasynyn-mamlekettik-zhana-munitsipaldyk-kyzmatchylarynyn-etikasynyn-kodeksi> (акыркы кирүү 18.05.2022).

¹⁵⁶ Мамлекеттик кадрлар агенттигинин 1-май, 2002-жылга карата реестри, орус тилинде: <https://mkk.gov.kg/wp-content/uploads/2022/05/%D0%A0%D0%B5%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%80-%D0%BD%D0%B0-1-%D0%BC%D0%B0%D1%8F-2022-%D0%B3%D0%BE%D0%B4.pdf> (последнее (кирүү 18.05.2022).

¹⁵⁷ «Мамлекеттик жарандык кызматтан же муниципалдык кызматтан терс негиздер боюнча бошотулган адамдардын реестрин түзүүнүн, жүргүзүүнүн, өзгөртүүнүн жана толуктоонун тартиби» (КР Өкмөтүнүн 30-декабрь, 2013-жылдагы № 714 токтому менен бекитилген), <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/94940/40?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 22.05.2022).

¹⁵⁸ Министрлер Кабинетинин 16-май, 2022-жылдагы № 252 токтому, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/159195/10?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 22.05.2022).

Депутаттардын этикасы «Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутатынын макамы жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 8-беренеси¹⁵⁹ менен кошумча түрдө жөнгө салынат, бул беренеге ылайык депутат өз ишмердигинде адептин жалпы таанылган нормаларын карманууга, өз кадыр-баркын сактоого, башка депутаттардын, башка кызмат адамдарынын жана жарандардын ар-намысын жана кадыр-баркын урматтоого, Жогорку Кеңешке, шайлоочуларга жана бүткүл мамлекетке шек келтире турган аракеттерден, билдирүүлөрдөн жана жоруктардан алыс болууга тийиш. Жогорку Кеңештин Этика жана регламент боюнча комитети депутаттардын ылайыксыз жүрүм-турумун жана этикалык нормалардын бузулушун карап чыга алат.

Тармактык органдар тарабынан бекитилген башка бир катар этикалык кодекстер бар, мисалы, дипломатиялык кызматтын, Эсеп палатасынын, прокуратуранын жана көптөгөн башка тармактардын этика кодекстери¹⁶⁰. Бирок, ченемдик укуктук базанын жана түзүлгөн комиссиялардын болушуна карабай, мамлекеттик кызматкерлердин этиканы бузуулары дагы деле көп, мамлекеттик органдардын сурамжыланган кызматкерлеринин пикири боюнча, көптөгөн мамлекеттик органдарда этика боюнча комиссиялар формалдуу түрдө, башкача айтканда натыйжалуу эмес иштешет, ал эми Этика кодекстери декларативдик мүнөзгө ээ¹⁶¹. Мисалы, ММКда прокуратура органдарынын кызматкерлерин кесиптик этиканы бузуулар үчүн жоопкерчиликке тартуу фактылары ачып берилген¹⁶².

Интервьюнун жүрүшүндө КР Министрлер Кабинетинин алдындагы Мамлекеттик кызмат жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу иштери боюнча мамлекеттик агенттиктин кызматкери мамлекеттик кызматкерлердин жүрүм-турум кодекстерин бузуулары жөнүндө кабарлоолор бар, бирок жооп кылуу процедурасы натыйжалуу эмес¹⁶³. Бийлик мамлекеттик органдын бир аял кызматкеринин укуктарын бузган мисал келтирилген, андан кийин ал кызматкер кадрлар бөлүмүнө даттануу жазган. Этика боюнча комиссия арызды кароого киришкен, бирок ал учурда кызматкер аял ага көрсөтүлгөн психологиялык кысымдан улам өз каалоосу менен жумуштан бошоп кеткен, ал эми башчысы бул жалгыз окуя эмес экени аныкталганына байланыштуу

¹⁵⁹ Кыргыз Республикасынын 18-декабрь, 2008-жылдагы № 267 «Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутатынын статусу жөнүндө» мыйзамы, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/202483/130?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 22.05.2022).

¹⁶⁰ Мындай кодекстерге төмөнкүлөр кирет: Кыргыз Республикасынын ТИМнин 27-апрель, 2006-жылдагы № 35-р буйругу менен бекитилген Кыргыз Республикасынын дипломатиялык кызматынын кызматкерлеринин этика кодекси; Кыргыз Республикасынын Эсеп палатасынын Кеңешинин 25-ноябрь, 2005-жылдагы № -01-08/60 токтому менен бекитилген Кыргыз Республикасынын Эсеп палатасынын кызматкерлеринин этика кодекси; Кыргыз Республикасынын прокуратура кызматкеринин кесиптик этика кодекси, 21-октябрь, 2014-жыл; Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик бажы кызматынын 25-октябрь, 2012-жылдагы № 5-10/427 жана 18-март, 2015-жылдагы № 5-07/127 буйруктары менен бекитилген Кыргыз Республикасынын бажы органдарынын кызмат адамдарынын Этика кодекси жана Кыргыз Республикасынын бажы органдарынын кызмат адамдарынын Абийир кодекси; Кыргыз Республикасынын ИИМинин 27-февраль, 2009-жылдагы буйругу менен бекитилген Кыргыз Республикасынын ички иштер органдарынын кызматкеринин Кесиптик этика кодекси; Улуттук банкта эмгектик этиканын кодекси колдонулат.

¹⁶¹ «Тышкы саясаттагы депутаттык этика», орус тилинде: <https://rus.azattyk.org/a/28401900.html> (акыркы кирүү 22.05.2022).

¹⁶² «Прокуратуранын 370 кызматкери этиканы бузуу үчүн жоопко тартылган», орус тилинде: https://24.kg/vlast/229791_zanbspnarushenie_etiki_knbspotvetstvennosti_privlecheno_370_rabotniko_v_prokuratury / (акыркы кирүү 20.05.2022).

¹⁶³ Мамлекеттик кызмат жана жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу иштери боюнча Мамлекеттик агенттиктин анонимдүү өкүлүнөн 15.05.2022 алынган интервью.

жумуштан бошотулган. Комиссия даттанууну өтө узак караган, ал эми бул создуктуруу атайылап жасалганын билдириши мүмкүн. Автору белгисиз кабарлоолорду кароого жол берилбейт.

Конституциялык мыйзамдын 8-беренесине ¹⁶⁴ ылайык, мыйзамда аныкталган тартипте алып салынбаган же жоюлбаган соттуулугу бар адам Өкмөттүн башчысы, Өкмөттүн мүчөсү, административдик ведомствонун башчысы болуп дайындала албайт. Бирок, сурамжыланган эксперттердин айтканы боюнча, аткаминерлер жазыктык жоопкерчиликти жоюунун же андан кутулуунун жана мамлекеттик кызматка кайтып келүүнүн ар кандай ыкмаларын табышат¹⁶⁵. «Клооп» басылмасы жазыктык кылмыштарга шектелген ар бир бешинчи аткаминер акыркы беш жыл ичинде мамлекеттик кызматка же саясатка кайтып келген¹⁶⁶.

Кызыкчылыктар кагылышы

Кызыкчылыктардын кагылышын башкаруу 2004-жылдагы (9-берене) ¹⁶⁷, 2016-жылдагы (43-берене) ¹⁶⁸ мамлекеттик кызмат жөнүндө Мыйзамда жана «Коррупция менен күрөшүү жөнүндө» Мыйзамда¹⁶⁹ жөнгө салынган, алардын жалпы жоболору кызыкчылыктар кагылышы жөнүндө мыйзамдарды ¹⁷⁰ унификациялоодо жана кызыкчылыктар кагылышын өз учурунда аныктоонун, алдын алуунун жана чечүүнүн механизмдерин киргизүүдө, ошондой эле мамлекеттик органдарга жана алардын кызматкерлерине жалпы мамлекеттик башкаруу чөйрөсүндөгү расмий саясий жана административдик чечимдердин сатылбастыгын камсыз кылууга практикалык жардам көрсөтүүдө турат.

Мыйзам бир катар тыюуларды аныктайт, анын ичинде жеке сектордун ишканаларында да көзөмөлдөө, текшерүү жана келишим түзүү функцияларын ишке ашырууга, белектерди жана кайрымдуулук берүүлөрдү кабыл алууга, өкүлдүк функцияларды ишке ашырууга чектөөлөрдү орнотот. КР мыйзамдарында шайлануучу мамлекеттик кызматтарга талапкерлер үчүн ээлеген кызматы менен потенциалдуу кызыкчылыктар кагылышы жоктугу менен демонстрацияланган талаптар каралган эмес. Кабыл алуу комиссияларынын мүчөлөрү шайлануучу мамлекеттик кызматка талапкердин тиешелүү кызыкчылыктары жөнүндө айрым маалыматтарды ачып берүүнү талап кылууга укуктуу.

Кызматка тапшыруу учурунда кызыкчылыктар кагылышы жөнүндө мыйзамдар кызыкчылыктар кагылышы менен байланышкан өздүк (жеке) кызыкчылыктарды

¹⁶⁴ Кыргыз Республикасынын 11-октябрь, 2011-жылдагы № 122 «Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети жөнүндө» Конституциялык мыйзамы, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112301/10?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 18.05.2022).

¹⁶⁵ Кыргызстандын аткаминерлери жазыктык жоопкерчиликтен кантип кутулушат, орус тилинде: <https://factcheck.kg/kak-chinovniki-kyrgyzstana-izbegayut-ugolovnoj-otvetstvennosti-rassledovanie-kloop-kq/> (акыркы кирүү 20.05.2022).

¹⁶⁶ Ошондо эле.

¹⁶⁷ КРнын 11-август, 2004-жылдагы № 114 «Мамлекеттик кызмат жөнүндө» Мыйзамы, орус тилинде: <https://clck.ru/vaX7E> (акыркы кирүү 20.05.2022).

¹⁶⁸ КРнын 27-октябрь, 2021-жылдагы № 125 «Мамлекеттик жарандык кызмат жана муниципалдык кызмат жөнүндө» Мыйзамы, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112303/40?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 18.05.2022)

¹⁶⁹ КРнын 8-август, 2012-жылдагы № 153 «Коррупцияга каршы аракеттенүү жөнүндө» Мыйзамы, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/203753/40?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 18.05.2022).

¹⁷⁰ КРнын 12-декабрь, 2017-жылдагы № 206(11) «Кызыкчылыктардын кагылышуусу жөнүндө» Мыйзамы, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111716/10?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 18.05.2017). 2022).

жарыялоо аркылуу кызматкердин өз кызматтык милдеттерин аткарышы менен карама-каршылык жарата турган өздүк (жеке) кызыкчылыктарын ачып берүүнү талап кылат¹⁷¹. Мыйзамдын таасири мамлекеттик жана муниципалдык кызматтарды ээлеген адамдарга, ишмердиги мамлекеттик же жергиликтүү бюджеттен каржылануучу же уставдык капиталында мамлекеттик үлүш болгон мекеме, уюм же ишкана жетекчилерине, ошондой эле мамлекеттик мүлктү ишенимдик башкаруучуларга; мамлекеттик же муниципалдык кызматкер макамына ээ болбогон, ошол эле учурда мамлекеттик органдарда эмгек ишмердигин жүргүзгөн адамдарга таркатылат. Мыйзам жеке кызыкчылыктардын декларациясы түшүнүгүн киргизет, ага ылайык, кызматкер кызматты токтоткондон кийин бир жыл ичинде төмөнкүлөрдү аткара албайт:

- үчүнчү жактардын кызыкчылыгында өзүнүн мурунку иштеген жерине анын компетенциясына кирүүчү маселелер боюнча кайрылууга;
- физикалык же юридикалык жактын атынан кызматта турган мезгилинде анын компетенциясына кирген иштер боюнча аракет кылууга, бул аталган физикалык же юридикалык жакка кошумча артыкчылыктарды бермек;
- ортомчунун ролун аткарууга.

Кызматкер, мыйзамда каралган учурлардан тышкары, коммерциялык уюмдардын башкаруу органдарынын курамына кире албайт. Башка мамлекеттин жарандыгына ээ кызматкер мамлекеттик органдарда жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарында жетектөөчү кызматтарды ээлей албайт¹⁷².

Жеке кызыкчылыктар жөнүндө декларация кадрлар бөлүмдөрүнө «Кызыкчылыктар кагылышы жөнүндө» КР Мыйзамына ылайык, КР Өкмөтү тарабынан аныкталган формада тапшырылат. Коррупция менен күрөшүү боюнча стамбулдук аракеттер планынын мониторингинин 4-раундунун отчетуна ылайык, «мыйзам аны ишке ашыруунун натыйжалуу механизм караган эмес»¹⁷³, анткени ал кабыл алынган учурда «чечим кабыл алууга карата чектөөчү нормалар алып салынган», анда туугандар потенциалдуу түрдө аралашат, бул кызыкчылыктардын кагылышына алып келет»¹⁷⁴.

Андан тышкары, жакындагы 2021-жылдагы мамлекеттик органдардын кайра уюштурулушуна байланыштуу, «Кызыкчылыктар кагылышы жөнүндө» Мыйзамды ишке ашырууга жооптуу ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган азыр жок. МКЖӨБИМАнын кызматкерлеринин айтуусу боюнча, азыркы мезгилде алар кызыкчылыктар кагылышын жөнгө салуу боюнча иштерди координациялашпайт. Мамлекеттик органдардын кадрлар бөлүмдөрү жана этика боюнча комиссиялары кызыкчылыктар кагылышын аныктоого жана жөнгө салууга окутулган эмес. Мамлекеттик кызматкерлер менен өткөрүлгөн интервьюлардын жүрүшүндө кызыкчылыктар кагылышы жөнүндө декларацияны толтуруу жана тапшыруу боюнча

¹⁷¹ КРнын 12-декабрь, 2017-жылдагы № 206(11) «Кызыкчылыктардын кагылышуусу жөнүндө» Мыйзамынын 23-беренеси, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111716/10?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 20.05.2022).

¹⁷² КРнын 27-октябрь, 2021-жылдагы «Мамлекеттик жарандык кызмат жана муниципалдык кызмат жөнүндө» Мыйзамынын 15-беренеси, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112303/40?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 18.05.2022).

¹⁷³ ЭКӨУ Кыргызстандын мониторингинин 2018-жылдагы төртүнчү раунду жөнүндө, орус тилинде: <https://www.oecd.org/corporation/acn/OECD-ACN-Kyrgyzstan-4th-Round-Monitoring-Report-2018-RUS.pdf>, (акыркы кирүү 18.05.2018). 2022).

¹⁷⁴ Ошондо эле.

талап көптөгөн мамлекеттик органдарда сакталбаганы жана аткарылбаганы аныкталган.

Мыйзамдардын болгонуна карабастан, кызыкчылыктар кагылышы ар түрдүү деңгээлдерде¹⁷⁵: Жогорку Кеңеште¹⁷⁶, бийликтин башка бутактарында¹⁷⁷ жана укук коргоо органдарында¹⁷⁸ кеңири жайылган¹⁷⁹. Жогорку Кеңештин депутаты, комитеттин башчысы Молдобекова Г. менен болуп өткөн окуя парадоксалдуу көрүнөт, ал Кесиптик кошуундар жөнүндө Мыйзамды лоббилеген, ошол эле учурда анын жубайы Кесиптик кошуундар федерациясын жетектеп турган¹⁸⁰. Дагы бир ушундай окуя парламенттик комиссиянын Раим Матраимовдун коррупциясы жөнүндө ишти кароосу менен байланыштуу. Анын агасы Искендер Матраимов бул комиссиянын курамына киргизилген, бирок бул Жогорку Кеңеште каршылык жараткан эмес¹⁸¹. Кийинчерээк кесиптештеринин өтүнүчү боюнча жана ММКдагы, социалдык тармактардагы коомдук резонанстан кийин ал өз эрки менен комиссиядан чыгып кеткен¹⁸².

Жогорку Кеңеште да, башка мамлекеттик органдарда да кызыкчылыктар кагылышынын болушу нормага айланды: жогорку мансаптагы аткаминерлердин туугандары депутаттардын жардамчысынын жана кеңешчисинин кызматтарына дайындалат да, андан ары Президенттин Администрациясынын, Министрлер Кабинетинин башкармалыгындагы жана башка органдардагы саясий кызматтарга дайындалат¹⁸³. Жогорку Кеңештин депутаттарынын өздөрү көп учурда кызыкчылыктар кагылышына байланыштуу ар кыл чатактарга аралашып калышат, натыйжада өлкөнүн экономикасы миллиарддык чыгашаларга дуушар болот¹⁸⁴.

Мүлктөр жана кирешелер жөнүндө декларациялар

2004-жылы мамлекеттик бийлик органдарынын жогорку жана башка кызмат

¹⁷⁵ Жергиликтүү кеңешке шайлоо учурундагы кызыкчылыктар кагылышы, орус тилинде: <https://law.kg/question/konflikt-interesov/>, (акыркы кирүү 20.05.2022).

¹⁷⁶ Чатак артынан чатак. Кесиптик кошуундардын мурдагы башчысы Мирбек Асанакуновду эмне үчүн кармашты? Орус тилинде: <https://rus.azattyk.org/a/31881710.html>, (акыркы кирүү 20.05.2022).

¹⁷⁷ Кыргызстандагы бийлик кландары жана туугандар жөнүндө. Орус тилинде: <https://rus.azattyk.org/a/28138695.html>, (акыркы кирүү 20.05.2022).

¹⁷⁸ Раимбек Матраимовдун иши боюнча прокурор «Мекеним Кыргызстан» партиясы менен кандай байланышта. Орус тилинде: [? -kyrgyzstan.html](https://kyrgyzstan.html), (акыркы кирүү 20.05.2022).

¹⁷⁹ Агрардык кластерди өнүктүрүүгө насыялар. Депутаттар кызыкчылыктар кагылышын байкашты. Орус тилинде: https://24.kg/vlast/231207_kredytyi_narazvitie_agrarnogo_klastera_deputatyi_uvideli_konflikt_intereso_v/, (акыркы кирүү 18.05.2022).

¹⁸⁰ Депутат Гүлкан Молдобекова президент болууну каалайт, орус тилинде: https://www.vb.kg/doc/397810_depytat_ik_gulkan_moldobekova_hochet_podstavit_prezidenta.html (акыркы кирүү 20.05.2022).

¹⁸¹ Иликтөө, кантип жарды өлкөдөн миллиондорду ташып чыгышат, <https://www.currenttime.tv/a/kyrgyzstan-money-laundering-investigation/30287040.html> (акыркы кирүү 20.05.2022).

¹⁸² Парламент Матраимовду Саймаитинин өлтүрүлүшүн иликтөө боюнча комиссиядан чыгарууну талап кылат, <https://www.kp.kg/online/news/3680864/> (акыркы кирүү 20.05.2022)

¹⁸³ Кыргызстандын улуттук антикоррупциялык тутумун баалоо, орус тилинде: <https://www.transparency.kg/files/pdf/NIS%20Kyrgyz%20Report%20rus%20-%20FINAL.pdf> (акыркы кирүү 20.05.2022).

¹⁸⁴ Депутаттар кызыкчылыктар кагылышын байкашты, орус тилинде: https://24.kg/vlast/231207_kredytyi_narazvitie_agrarnogo_klastera_deputatyi_uvideli_konflikt_intereso_v/ (акыркы кирүү 20.05.2022).

адамдарынын кирешелеринин ачыктыгын, айкындуулугун жана отчеттуулугун түзүүгө багытталган Мыйзам¹⁸⁵ алгачкы жолу кабыл алынган. 2017-жылы мамлекеттик жана муниципалдык кызматтарды ээлеген адамдардын кирешелерин, чыгымдарын, милдеттенмелерин жана мүлкүн декларациялоо боюнча мамилелерди жөнгө салуучу жаңы Мыйзам¹⁸⁶ кабыл алынды.

2022-жылга чейин мамлекеттик кызматкерлердин кирешелери, чыгымдары жана мүлкү жөнүндө декларациялар Мамлекеттик кадрлар кызматына (КР МКК) тапшырылчу. 18-январь, 2022-жылдагы № 4 Салык кодекси күчүнө киргенден кийин жогоруда көрсөтүлгөн мыйзамдар күчүн жоготот, мүлк жана киреше жөнүндө декларациялар эми КР Скнын 107-беренесине ылайык КР Салык кызматына тапшырылат. Бирдиктүү салык декларациясын мамлекеттик жана муниципалдык кызматтарды ээлеген же алмаштырган төмөнкү физикалык жактар тапшырышат:

1. саясий мамлекеттик кызматты ээлеген адам;¹⁸⁷
2. административдик мамлекеттик кызматты ээлеген адам;
3. ички иштер органдарынын, дипломатиялык кызматтын кызматкери жана аскер кызматкерлери, мөөнөттүү аскердик кызматын өтөп жаткан аскер кызматкерлеринен, курсанттардан жана жогорку аскердик окуу жайлардын курсанттарынан тышкары;
4. саясий жана административдик муниципалдык кызматтарды ээлеген адам;
5. Улуттук банктын төрагасы жана анын орун басары.

Мамлекеттик кызматтардын реестрине ылайык, судьялар жана прокурорлор атайын мамлекеттик кызматты ээлеген адам болуп саналат. Мамлекеттик кызматкерлердин башка категориялары сыяктуу эле, судьялар кызматка киришкенден кийин декларацияларды тапшырышат. Бардык мамлекеттик кызматкерлер кызматка киришкен учурда декларация тапшырышат. Тапшырылган декларациялар Салык кызматынын сайтына жайгаштырылат¹⁸⁸. Билим берүү жана саламаттык сактоо мекемелери сыяктуу мамлекеттик сектордун мамлекеттик кызматкер категориясына кирбеген айрым мекемелеринин өкүлдөрү бул эрежеден четтөөнү түзөт.

Декларант өзүнө, ошондой эле Кыргыз Республикасындагы жана чет өлкөдөгү жакын туугандарына отчеттук жыл үчүн таандык кирешелер, чыгымдар, мүлк жана милдеттенмелер, ошондой эле алынган кирешелердин жана тартылган чыгымдардын негиздери жөнүндө маалыматтарды камтыган бирдиктүү салык декларациясын салык органына электрондук түрдө тапшырууга милдеттүү¹⁸⁹. Салык кызматынын маалыматтары боюнча, 15 478 мамлекеттик жана муниципалдык

¹⁸⁵ КРнын 7-август, 2004-жылдагы № 108 «Саясий жана башка өзгөчө мамлекеттик кызматтарды ээлеген адамдардын, ошондой эле алардын жакын туугандарынын кирешелери, милдеттенмелери жана мүлкү жөнүндө маалыматтарды декларациялоо жөнүндө» Мыйзамы, орус тилинде: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/1507?cl=ru-ru> (акыркы кирүү 20.05.2022).

¹⁸⁶ КРнын 2-август, 2017-жылдагы № 164 «Мамлекеттик жана муниципалдык кызматтарды ээлеген же алмаштырган адамдардын кирешелерин, чыгымдарын, милдеттенмелерин жана мүлкүн декларациялоо жөнүндө» Мыйзамы, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111671/40?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 20.05.2022).

¹⁸⁷ Шайлануучу мамлекеттик кызматтарга талапкер кызматка алынгандан кийин, эгер анын кызматы кызматтардын жогоруда аталган категорияларына кирсе, декларация тапшырат, башка учурда декларацияны жалпы негизде (салык салуунун субъекти катары) тапшырат.

¹⁸⁸ Кыргызстандагы декларация, https://www.sti.gov.kg/decl_dolj (акыркы кирүү 20.05.2022).

¹⁸⁹ КР Салык кодексинин 107-беренеси, КРнын 18-январь, 2022-жылдагы № 4 Мыйзамы менен ишке киргизилген, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112340/30?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 20.05.2022).

кызматкер 2019 жана 2020-жыл үчүн салык декларациясын тапшырган эмес¹⁹⁰. Бирок тапшырылган декларациялар да формалдуу мүнөзгө ээ болуп, аткаминерлердин реалдуу кирешелерин жана чыгымдарын чагылдырбайт, анткени алардын көбү, айрыкча саясий кызматты ээлеген адамдар, декларацияда өз кирешелерин көрсөтүшпөйт¹⁹¹, бул кайтарым байланыштын жана анык эмес маалымат тапшырганы үчүн жоопкерчиликке тартуунун реалдуу механизмдеринин жок экенин ырастайт.

Декларациядагы маалыматтардын толуктугун жана аныктыгын текшерүү салык кызматына жүктөлгөн. Декларацияларды тапшыруу байланыштын электрондук каналдары аркылуу жүргүзүлөт, ал жерге келип түшкөн учурда декларацияларды алардын шайкештигин, ошондой эле толуктугун жана тапшыруунун тууралыгын автоматтык текшерүү көзөмөлү жүргүзүлөт. Салыктык отчеттуулуктун мөөнөттөрүн бузуу үчүн санкциялар Салык кодексинде жана Кыргыз Республикасынын укук бузуулар жөнүндө мыйзамдарында каралган¹⁹².

Мыйзамсыз баюу фактылары боюнча акыркы эки жыл ичинде (2021-2022-жылдарда) жогорку мансаптагы мурунку жана учурдагы аткаминерлерге карата, ошондой эле ири бизнес өкүлдөрүнө карата жазыктык иштер козголгон. Укук коргоо органдары декларацияланбаган мүлк боюнча жазык иштерин козгоодо. Мисалы, мурунку КР вице-премьер Д. Зилалиев 2018-жылы 889 000 АКШ доллары (790 000 евро) өлчөмүндөгү декларацияланбаган сумманын жана баалуу буюмдардын негизинде камакка алынган¹⁹³. Эл ичинде бул чараны «кустуризация» деп атап алышты¹⁹⁴, ошондой эле чыгымдын өлчөмү кайсы критерийлерге таянып аныкталганы ачык суроо бойдон калууда.

«Адамдарды күнөөсүн мойнуна алып, чыгашаны төлөп берүүгө мажбур кылышууда, чыгымдын өлчөмү белгисиз түрдө, тагылган айып менен такыр байланышы жок эсептелүүдө. Жыйымдар алынбаган адамдар миллиондогон сомдорду мамлекеттик бюджетке өз ыктыяры менен которгон учурлар кездешүүдө. Чындыгында, мындай аракеттерди кызмат адамдары тарабынан өзүнүн кызмат абалын колдонуп жасалып жаткан кадимки опузалап алуу жана шантаж катары көп адамдар баалашууда, бул укук коргоочу жана соттук органдардын ишмердигинде ачыктык жана айкындык жоктугунун натыйжасы болуп калды», - деп белгилейт «Адилет» юридикалык клиникасынын жетекчиси Чолпон Джакупова¹⁹⁵.

¹⁹⁰ 15000ден ашык мамлекеттик кызматкерлер чыгымдары жөнүндө декларация тапшырган эмес, орус тилинде: <https://rus.azattyk.org/a/bolee-15-tysyach-qosudarstvennyh-i-munitsipalnyh-sluzhaschih-ne-otchitalis-o-dohodah-i-rashodah/31606287.html> (акыркы кирүү 20.05.2022).

¹⁹¹ Үйү жок министрлер – Кыргызстандын элиталык жылкылары, орус тилинде: <https://rus.azattyk.org/a/bezdomnye-ministry-elitnye-skakuny-v-kyrgyzstane-gossluzhaschie-otchitalis-o-dohodah-i-imuschestve-za-dva-goda/31602749.html> (акыркы кирүү 20.05.2022).

¹⁹² КР Салык кодексинин 107-беренеси, КРнын 18-январь, 2022-жылдагы № 4 Мыйзамы менен ишке киргизилген, <http://cbd.miniust.gov.kg/act/view/ru-ru/112340/30?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 20.05.2022).

¹⁹³ Кыргызстандын аткаминерлери жазыктык жоопкерчиликтен кантип кутулушат, орус тилинде, <https://factcheck.kg/kak-chinovniki-kyrgyzstana-izbegayut-ugolovnoj-otvetstvennosti-rassledovanie-kloop-kq/> (акыркы кирүү 20.05.2022).

¹⁹⁴ «Кустуризация» — Садыр Жапаров бийликке келгенден кийин башталган коррупция менен күрөштүн өз ыкмасын ушинтип аташат. Соттук отурумда айыпталган аткаминер келтирген чыгашанын УКМК баалаган белгилүү бир суммасын эсептешет да, бошотууну сунуш кылышат.

¹⁹⁵ Деградация, кастомизация жана акча менен адилеттик. Укук коргоочу Джакупова соттор жана укуктук органдардын үстүнөн Жапаровго даттанды, орус тилинде: <https://kloop.kg/blog/2021/10/06/degradatsiya-kusturizatsiya-i-spravedlivost-za-dengi-pravozashhitnitsa-dzhakupova-pozhalovalas-zhaporovu-na-sudy-i-pravoohraniteley/> (акыркы кирүү 20.05.2022).

Коомдун декларацияларды текшерүүнүн натыйжалуулугуна туруктуу ишенбөөсү калыптанган¹⁹⁶, ал өлкөдө туугандык-уруулук мамилелердин болушу, аткаминерлердин мүлктөрү туугандарына же үчүнчү жактарга катталышы менен дагы татаалданат¹⁹⁷, ал эми жогорку мансаптуу кызмат адамдары көзкөрүнөө жалган маалымат бергени үчүн эч кандай жоопкерчиликке тартылбайт, такыр декларация тапшырышпайт¹⁹⁸ же чыгымдары жөнүндө маалымат беришпейт¹⁹⁹, бул мыйзам бузуу болуп саналат. Мисалы, өлкөнүн мурдагы президенти С. Жээнбеков, парламенттин спикери Д. Жумабеков жана бир катар депутаттар 2019-жыл үчүн декларацияларында чыгымдары жөнүндө маалымат беришкен эмес, бирок бул адамдар жоопкерчиликке тартылышкан жок. Декларациядагы чыгымдар кирешелерден ашып кеткен учурларда кабыл алынган чаралар жөнүндө маалымат жок²⁰⁰.

Мамлекеттик кызматкерлердин декларацияларын ачык колдонуу жарандык көзөмөлдүн маанилүү механизмдеринин бири болуп саналат. Бирок жакында ММКда бийлик мамлекеттик кызматкерлердин декларацияларын колдонууну чектөөгө ниеттенип жатканы²⁰¹ жана тиешелүү мыйзам долбоору даярдалганы жөнүндө маалымат пайда болду. Эксперттердин пикири боюнча, коррупцияны мыйзамдаштырууга багытталган дагы бир демилге бар. ММКлардын маалыматы боюнча, Министрлер Кабинети активдерди ыктыярлуу мыйзамдаштыруу жана амнистиялоо жөнүндө мыйзам долбоорун демилгелеген, ал парламенттин бюджет, экономикалык жана фискалдык саясат боюнча комитетинде жактырылган²⁰².

Талаптагыдай практика

- Кызыкчылыктар кагылышы жөнүндө Мыйзамдын кабыл алынышы.
- Мамлекеттик кызматкерлердин кирешелери, чыгымдары жана мүлкү жөнүндө декларациянын милдеттүү түрдө тапшырылышы.

Кемчиликтери

- Мамлекеттик кызмат тутумундагы этика кодекстеринин, ошондой эле кызыкчылыктар кагылышы кырдаалын аныктоонун ролунун жана маанисинин төмөндөшү.
- Кызыкчылыктар кагылышы жөнүндө Мыйзамды ишке ашыруунун талаптагыдай механизмдеринин жоктугу

¹⁹⁶ Кагаздар боюнча – «итке минген кедей», иш жүзүндөчү? Аткаминерлердин декларациялары таң калтырууну улантышууда, <https://rus.azattyk.org/a/31600751.html> (акыркы кирүү 20.05.2022).

¹⁹⁷ Кыргызстандын аткаминерлери жазыктык жоопкерчиликтен кантип кутулушат — Kloop.kgнин иликтөөсү — Factcheck, <https://factcheck.kg/kak-chinovniki-kyrgyzstana-izbegayut-ugolovnoj-otvetstvennosti-rassledovanie-kloop-kg/> (акыркы кирүү 20.05.2022).

¹⁹⁸ Элиталык аттар жана жашыруун бизнес: журналисттер Кыргызстандын мамлекеттик кызматкерлеринин декларацияларынан эмнелерди табышты жана ким кирешелерин көрсөткөн эмес (currenttime.tv), <https://www.currenttime.tv/a/chto-zhurnalisty-obnaruzhili-v-deklaratsiyakh-gossluzhashchikh-kyrgyzstana/31601953.html> (акыркы кирүү 20.05.2022).

¹⁹⁹ Саясий ишмерлердин тизмеси_2019 (sti.gov.kg), https://www.sti.gov.kg/docs/default-source/other/politics_2019.pdf?sfvrsn=2 (акыркы кирүү 20.05.2022).

²⁰⁰ Саясий ишмерлердин тизмеси_2020. (sti.gov.kg), https://www.sti.gov.kg/docs/default-source/other/politics_2020.pdf?sfvrsn=2 (акыркы кирүү 20.05.2022).

²⁰¹ Кыргызстан аткаминерлердин декларацияларын жабык кылууну көздөйт, <https://kloop.kg/blog/2022/03/10/v-kyrgyzstane-hotyat-zakryt-dostup-k-deklaratsiyam-chinovnikov/> (акыркы кирүү 20.05.2022).

²⁰² «Бул иш жүзүндө коррупцияны легалдаштыруу». Кыргызстан активдердин мунапысы жөнүндө мыйзам кабыл алууну каалайт (currenttime.tv), <https://www.currenttime.tv/a/v-kyrgyzstane-hotyat-prinyat-zakon-ob-amnistii-aktivov/31910300.html> (акыркы кирүү 20.05.2022).

- Мамлекеттик кызматкерлердин кирешелери, чыгымдары жана мүлкү жөнүндө тапшырган декларацияларынын аныктыгын текшерүүнүн жана тастыктоонун жоктугу.
- Саясий кызматтарды ээлеген мамлекеттик кызматкерлер кирешелери, чыгымдары жана мүлкү жөнүндө декларацияларын тапшырбаганы, толук эмес тапшырганы үчүн жоопкерчиликке тартуу боюнча чаралардын көрүлбөшү.
- Мамлекеттик кызматкерлерди кирешелери, чыгымдары жана мүлкү жөнүндө декларацияларын тапшырбаганы, толук эмес тапшырганы үчүн жоопкерчиликке тартуу учурунда тандамал мамиле жасалышы.

4.1.6 8.4 жана 13.2 беренелери – Кабарлоо механизмдери жана бузуулар жөнүндө билдирген адамдарды коргоо (ошондой эле 32 жана 33.1 беренелери)

БУУ КККны ратификациялап, бузуулар жөнүндө билдирген адамдарды коргоону камсыз кылуу үчүн Кыргыз Республикасы ушул Конвенцияны (Конвенциянын 33-беренесин) укуктук негиз катары кабыл алууга милдеттенме алган. Ошол эле учурда Конвенцияда куугунтуктоодон жана физикалык зомбулуктан, коркутуудан жана өч алуудан коргоо жөнүндө гана эмес, мындай адамдарга адилет мамиле кылуу жөнүндө да сөз болот. Бул глобалдык антикоррупциялык конвенциянын мүчө-мамлекеттеринин улуттук мыйзамдарын эмгек шарттарын бузуунун алдын алуу маселеси боюнча өнүктүрүүнүн чоң потенциалы жөнүндө айтып турат.

Бирок азыркы мезгилде коррупциялык укук бузуулар жөнүндө кабарлаган адамдарды аныктоо боюнча БУУнун универсалдуу талаптары Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында толук өлчөмдө эсепке алынган эмес. Кыргыз Республикасынын 28-январь, 2019-жылдагы № 19 «Коррупциялык укук бузуулар жөнүндө билдирген адамдарды коргоо жөнүндө» Мыйзамы²⁰³ бул маселени мыйзамдык түрдө жөнгө салат, бирок иш жүзүндө бул процедураны колдонуунун бир да учуру болгон эмес.

Бул мыйзамга ылайык коррупциялык укук бузуу жөнүндө билдирген адамдарду толтурула турган жана мамлекет ала турган сумманын 10%ына, бирок 1 млн сомдон (11 800 евродон) ашпаган суммага үмүт кыла аларын²⁰⁴ да белгилөө зарыл. Бул мыйзам коррупциялык укук бузууларга гана максаттуу түрдө жайылтылат. Коомдук кооптуу кылмыштарга жана коомдук кызыкчылыктарга тиешелүү укук бузуулар жөнүндө ушуга окшош норма Кыргыз Республикасынын Жазык-процессуалдык кодексинде бекитилген.

Мамлекеттик жана жарандык кызмат жөнүндө Мыйзамдын 14-беренесине²⁰⁵ ылайык, мамлекеттик кызматкер ага белгилүү болуп калган мыйзам бузуу фактылары жөнүндө өз жетекчилигине, тиешелүү мамлекеттик органдарды жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органына маалымдоого милдеттүү. Мамлекеттик кызмат адамдары жүрүм-турум кодекстерин бузган учурда бул бузуулар жөнүндө кабарлоонун механизми бар. Корпоративдик укукта бул механизм жогору турган жетекчиликке же кадрлар бөлүмүнө кайрылуу түрүндө чагылдырылган. Ошондой

²⁰³ «Коррупциялык укук бузуулар жөнүндө билдирген адамдарды коргоо жөнүндө» Мыйзам <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111829/20?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 07.07.2022).

²⁰⁴ Ошондо эле. ст.11.

²⁰⁵ Мамлекеттик жана муниципалдык кызмат жөнүндө Мыйзам, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111354/50?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 04.07.2022).

эле прокуратурага кайрылууга мүмкүн. Тилекке каршы, бул механизмдин практикада колдонулушу жөнүндө маалыматтар жок.

Жазык кодекси 367-беренесине²⁰⁶ ылайык кылмышкерлерди жашырып-жабуу үчүн жазыктык жоопкерчилик аныктайт, анын диспозициясында «мурунтан убада кылынбаган оор кылмышты жашырып-жабуу» болгон учурда адам жазыктык жоопкерчиликке тартылышы мүмкүн деп көрсөтүлгөн. Мамлекеттик кызматкерлерге жана кызмат адамдарына карата коррупциялык укук бузуулар оор кылмыштар категориясына киргизилген, ошондуктан мындай кылмыштар жөнүндө кабарлоо милдеттүү болуп саналат.

2014-жылы Кыргыз Республикасында, ИИМде мамлекеттик күзөткө алууга жатуучу адамдардын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча адистешкен ыкчам бөлүк: Күбөлөрдү коргоо боюнча башкармалык²⁰⁷ түзүлгөн. Күбөлөрдү коргоонун алкагында расмий эскертүү, корголуучу адам жөнүндө маалыматтардын жеткиликтүүлүгүн чектөө, жеке коопсуздугун камсыздоо, шектүүгө, айыпталуучуга анын жазыктык сот өндүрүшүнүн катышуучуларына карата зомбулук колдонуу жана башка кылмыштуу аракеттеринин мүмкүндүгүн жокко чыгаруучу бөгөт коюу чараларын колдонуу, ошондой эле жакындого тыюу салуу түрүндөгү коопсуздук чаралары каралган. Мамлекеттик күзөт бир катар атайын коопсуздук чараларын, анын ичинде жеке коргоону; жеке коргонуунун, байланыштын жана кооптуулук жөнүндө кабарлоонун атайын каражаттарын берүүнү, жашаган жеринен башка жакка көчүрүүнү камтыйт²⁰⁸.

Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 80-беренеси²⁰⁹ зомбулук же жазыктык мыйзамда тыюу салынган башка аракеттерди жасоо коркунучун туудурган адамга анын жазыктык жоопкерчиликке тартылышы мүмкүн экендиги жөнүндө расмий эскертүү түрүндөгү бөгөт коюу чарасын карайт. Күбөлөрдү коргоо бөлүгүнүн иштөө механизми сот, прокурор жана тергөөчү тарабынан (тергөөчүнүн токтому боюнча) аныкталат.

Кабыл алынган күбөлөрдү коргоо жөнүндө мыйзамга карабастан, мамлекет коррупция фактылары жөнүндө кабарлаган адамдарды коргоонун реалдуу механизмдин камсыз кылууга даяр эмес, бул акыр аягында жарандардын алар жөнүндө кабарлоону каалабашын жаратат. Адамдар коррупция фактылары жөнүндө кабарлаганда алар же куугунтукка алынган, же жумуштан бошотулган²¹⁰, же өлкөдөн сыртка качууга мажбур болгон²¹¹ учурлар белгилүү. Айрым учурларда атүгүл өлтүрүп да коюшкан²¹².

²⁰⁶ Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодекси, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112309/70?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 06.06.2022).

²⁰⁷ Кыргызстанда күбөлөрдү коргоо бөлүмү пайда болду, <https://knews.kg/2014/12/10/v-kyrgyzstane-poyavilos-upravlenie-po-zaschite-svideteley/>, (акыркы кирүү 22.06.2022).

²⁰⁸ ИИМ Күбөлөрдү коргоо боюнча чаралар жөнүндө буйрук бекитүүнү сунуштоодо, <https://www.for.kg/news-769057-ru.html>, (акыркы кирүү 26.06.2022).

²⁰⁹ Кылмыш-жаза процессуалдык кодекси, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112308/30?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 24.06.2022).

²¹⁰ «Коррупцияга каршы согуш, согушканга аялдар гана даярданууда», <https://centre1.com/kyrgyzstan/under-corporation/> (акыркы кирүү 24.06.2022).

²¹¹ Бажынын мурдагы кызматкеринин бир тууганы Райымбек Матраимов үчүн президентке билдирүү жасады, https://kaktus.media/doc/406116_brat_eks_sotrydnika_tamojennoy_slyjby_obratilsia_k_prezidenty_iz_za_rayymbeka_matraimova.html (акыркы кирүү 24.06.2022).

²¹² «Кыргызстанда чек ара кызматынын экс-кызматкери каза болду»,

Өз мекемелериндеги коррупция жөнүндө кабарлаган бетин ачуучулар репрессияга дуушар болгондон улам ачык видеокайрылуу менен чыгып, болгон коррупциялык схемалардын бардыгы жөнүндө айтып берген эки резонанстуу окуя катталган. Бетин ачуучулардын бири чек ара башкармалыгынын подполковниги, экинчиси – бажы постунун башчысынын орун басары болгон. Бажы кызматынын кызматкери түрмөгө камалган жана аны сабашканын кабарлап, бул окуянын видеосун да тапшырган. Андан кийин ал өлкөдөн Россияга качкан, бирок ал жерде кармалып, кайра экстрадирленген. Аны тергөө изоляторуна камашкан, ал эми бир ай өткөндөн кийин ал айткандары чындык эмес экенин жана “Азаттык” маалымат агенттигинин (активисттердин арасында белгилүү жана кадыр-барктуу уюм) өкүлү ага Европадан саясий башкалка сунуш кылганын билдирген²¹³. Экинчиси, чек ара кызматынын кызматкери пресс-конференциядан алты ай өткөндөн кийин жүрөк оорусунан каза болгон. Ал алты баланын атасы болчу²¹⁴.

Практикада күбөлөрдү коргоо механизмдери колдонулат, бирок алардын натыйжалуулугу жөнүндө маселе талаштуу жана баалоо үчүн жетишерлик татаал, анткени бул маселе боюнча ачык маалымат жок. Биздин ИИМге жана Башкы прокуратурага жөнөтүлгөн маалымат алууга уруксат жөнүндө суроо-талабыбыз жоопсуз калтырылды. Ачык маалымат булактарынан 2019-жылы күбөлөрдү коргоо программасынын алдында 22 адам болгону белгилүү²¹⁵.

ММКдагы маалыматтардын анализи күбөлөрдү коргоо жөнүндө мыйзам талаптагыдай аткарылбай жатканын көрсөтөт. Кызмат адамдары ар бир күбөгө бөлүнгөн 464 000 сом (5 500 евро) суммасы жөнүндө маалымат беришкен, бул, парламентарийлердин пикири боюнча, күбөлөрдү толук жана натыйжалуу коргоо үчүн жетишсиз²¹⁶. Укук коргоочулар укук коргоо органдарынын алсыздыгын жана күбөлөрдүн укугун коргоо тутумунун натыйжалуулугунун төмөндүгүн белгилешет. Нурбек Токтакунов, “Прецедент” өнөктөштүк тобунун (белгилүү юридикалык фирма) башчысы, күбөлөрдү коргоо программасы зарыл деп эсептейт, бирок анын ишке ашарынан шектенет. Ал “Жакшы мыйзамдар көп, маселенин баары ал кандай ишке ашырылганында. Эгер эскилер иштебей жатса, жаңы мыйзамдарды кабыл алуунун эмне кереги бар?” дейт²¹⁷.

Алдыңкы практика

- Коррупция жөнүндө маалымат берген адамдарды коргоого негизги басым жасалган мыйзамдын кабыл алынышы.
- Коррупция жөнүндө маалымат берген адамдарды шыктандыруунун механизми.

<https://rus.azattyk.org/a/30742611.html> (акыркы кирүү 24.06.2022).

²¹³ Кимсанов коррупция жөнүндө өзүнүн мурдагы сөздөрүнөн баш тартты, https://www.vb.kg/doc/397384_kimsanov_otkazalsia_ot_svoih_slov_o_korruptsiionnyh_delah_matraim_ova_video.html (акыркы кирүү 20.06.2022) (акыркы кирүү 20.06.2022)

²¹⁴ Офицер Талгат Аланов каза болду, <https://kloop.kg/blog/2020/07/22/umer-ofitser-talgat-alanov-on-rasskazyval-o-korrupsii-v-pogransluzhbe/> (акыркы кирүү 20.06.2022)

²¹⁵ Күбөлөрдү коргоо үчүн көп акча керекпи? https://24.kg/vlast/136076_dlya_zaschityi_svideteley_nujnyi_bolshie_dengi_deputaty_raskritikovali_mvd/ (акыркы кирүү 20.06.2022).

²¹⁶ *Ошондо эле.*

²¹⁷ Кыргызстан күбөлөрдү коргоо программасын киргизүүнү пландоодо, <https://kloop.kg/blog/2012/06/15/ky-rgy-zstan-sobiraetsya-vvesti-programmu-zashhity-svidetelej/> (акыркы кирүү 20.06.2022).

Кемчиликтер

- Коррупция фактылары жөнүндө кабарлаган адамдарды коргоонун реалдуу механизмдеринин жоктугу.
- Мамлекеттик кызматкерлердин арасында күбөлөрдү коргоо институтун өнүктүрүүнүн зарылдыгын түшүнүүнүн жоктугу.
- Кабарлоочулардын коргоо программасын каржылоонун төмөнкү деңгээли жетишсиз коргоого алып келет.
- Коррупция жөнүндө маалымат берген адамдарды коргоо жөнүндө мыйзамда кеңири функционалдык шайкеш эместиктер бар.

4.1.7 9.1 беренеси – Мамлекеттик сатып алуулар

Мамлекеттик сатып алуулар тутумун көзөмөлдөөчү негизги мамлекеттик орган болуп Кыргыз Республикасынын Каржы министрлигинин алдындагы Мамлекеттик сатып алуулар департаменти саналат. 14-апрель, 2022-жылы кабыл алынган жаңы мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын (МСМ) күчүнө кириши менен мамлекеттик сатып алуулар чөйрөсүндөгү ченемдик укуктук база өзгөрүлдү. Жаңы Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө Мыйзам көп жагынан мурунку, айкындуулукту жогорулатууга жана “мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө Мыйзамдын жоболорундагы конфликттерди, мүчүлүштүктөрдү жана кемчиликтерди жоюу аркылуу мамлекеттик сатып алуулар тутумун өркүндөтүүгө жана коррупциялык тобокелдиктерди төмөндөтүүгө багытталган өзгөртүүлөрдү” киргизүүгө багытталган мыйзамга негизделген²¹⁸.

Бул Мыйзам Кыргызстандагы мамлекеттик сатып алууларды жүргүзүүнүн тартибин орнотот, сатып алуучу уюмдардын да, товарларды же кызматтарды сунуштоочулардын да негизги укуктарын жана милдеттерин аныктайт. Бардык тендерлер онлайн-порталда жарыяланууга тийиш²¹⁹ жана бардык катышуучулар мамлекеттик сатып алуулар процессинде этиканы жана кызыкчылыктар кагылышын болтурбоо принцибин сактоого тийиш²²⁰. Жарыя Интернетке жайгаштырылган учурдан баштап контракт ыйгарылган учурга чейинки бүткүл процесс, анын ичинде тендердик контракттын тексти жана бардык алдын ала даярдык кадамдары ачык болуп саналат²²¹. Даттануу тартиби да Мыйзамда аныкталат: апелляциялык комиссияга кайрылуулардын жана чечимдеринин бардыгы веб-порталда жарыяланат²²².

Веб-портал 2015-жылы Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө мыйзам менен чогуу киргизилген жана мамлекеттик сатып алуулар чөйрөсүндөгү улуттук мыйзамдарды эл аралык стандарттарга шайкештикке алып келүүдө негизги кадамдардын бири болуп калды²²³. Веб-портал тоорук процессинин айкындуулугун жана натыйжалуулугун камсыз кылуунун жана бардык катышуучу ишкерлер үчүн бирдей

²¹⁸ Жогорудагы 14-эскертүү.

²¹⁹ Ошондо эле, 7-берене.

²²⁰ Ошондо эле, 6-берене.

²²¹ Жогорудагы 14-шилтемеде, 48-беренедө келишимдин жана анын тиркемелеринин мазмуну, конфиденциалдуу маалыматтардан жана жеке маалыматтардан тышкары, ачык болууга тийиш деп көрсөтүлгөн.

²²² Ошондо эле, 27, 43-46-беренелер.

²²³ Дүйнөлүк банк, Кыргыз Республикасы: мамлекеттик сатып алуулардын айкын жана натыйжалуу тутумуна карай жолдо, 17-июнь, 2015-ж. Орус тилинде онлайн жеткиликтүү: <https://www.vsemirnyibank.org/ru/results/2015/06/17/on-Путь-к-прозрачным-и-эффективным-государственным-закупкам-в-кыргызской-республике> (акыркы кирүү 10.06.2022).

жеткиликтүүлүктү жана мүмкүнчүлүктөрдү түзүүнүн маанилүү аспабы катары каралат²²⁴.

Ошондой болсо да, Мамлекеттик сатып алуулардын айкын рейтинги (TPPR) 2018-жылы мамлекеттик сатып алуулар тутумуна баалоо жүргүзгөн жана көптөгөн кемчиликтерди аныктаган²²⁵. Кыргызстандын Өкмөтү ал мезгилде мыйзамдарга жана веб-порталга өзгөртүүлөрдү киргизүү менен бул кемчиликтерди жоюуга олуттуу аракет жасаган²²⁶. Ачык Өкмөт өнөктөштүгүнө (OGP) кирип жана OGPнин 2018-2020-жылдарга аракеттер Планы боюнча милдеттенмелерди өзүнө алып, өлкө жалпысынан эл аралык деңгээлдеги маанилүү кадамдарды жасаган²²⁷. Бул аракеттер TPPR тарабынан жогору бааланып, «эң акыркы түзөтүүлөр тендерден кийинки сатып алуулар жөнүндө маалыматтарды жарыялоонун айкындуулугунун деңгээлин жогорулатышты, мамлекеттик сатып алуулар порталынын мүмкүнчүлүктөрүн чындашты, аны колдонуучулар үчүн ыңгайлуураак кылышты жана Ачык контракттар маалыматтары стандарттарын канааттандыруу үчүн маанилүү кадамдарды жасашты» деп белгиленген²²⁸. TPPR кемчилик катары, башка айрым бузуктуктар менен катар, айрым модулдар мурункудай эле туура эмес иштеп жатканын, жүктөлүүчү материалдар белгилүү бир форматка ээ экенин жана анализдөө үчүн атайын техникалык көндүмдөрдү талап кыларын белгилеген²²⁹.

2020-жылы Transparency International Kyrgyzstan жүргүзгөн башка изилдөө тутумду коррупцияга чабал кылган кемчиликтерди аныктаган²³⁰. Мындай кемчиликтерге төмөнкүлөр кирет:

- Кызыкчылыктар кагылышынын тобокелдиги: жеткирүүчүлөрдүн кызыкчылыктар кагылышы жөнүндө билдирүүлөрү текшерилбейт жана порталдагы

²²⁴ Жогорудагы 72-шилтеме, 6-берене.

²²⁵ TPPRдын баалоосу: <https://www.tpp-rating.org/page/eng/publications/41> (акыркы кирүү 10.06.2022).

²²⁶ 2020-жылдын декабрында КРнын «Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө» Мыйзамына өзгөртүүлөр киргизилген. Өзгөртүүлөргө ылайык, эми Кыргызстандын сатып алуулар порталында маалыматтын жаңы категорияларын жарыялоо милдеттүү. Посттендердик стадияда сатып алуучу уюмдар эми контракттын предмети, баасы (анын ичинде ар бир бирдиктин баасы), датасы жана башка шарттарын тендердин контрактты алган катышуучусу менен чогуу жарыялоого милдеттүү. Андан тышкары, сатып алуучу уюмдар контракттын аткарылышы, ошондой эле анын өзгөртүүлөрү жөнүндө маалыматты жарыялоого милдеттүү. Бул маалымат келишимдин өзгөргөн күнүн, өзгөртүүнүн негизин, өткөрүп берүү-алуу актысын, салынган айыппулдук санкциялардын өлчөмүн, төлөмдүн күнүн жана өлчөмүн ж.б. маалыматтарды камтыйт. Мыйзамдарга ылайык, келишимдердин тексттери Кыргызстандын мамлекеттик сатып алуулар порталында ачык колдонууда жайгашат. Бул эрежеден четтөөгө Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык жашыруун же жеке маалыматтарды камтыган маалымат кирет. Жаңы түзөтүүлөрдө тендер өткөрүүнүн учурунда же андан кийин каржылык чыгаша келтирилген учурда сатып алуучу уюмдун жетекчисинин жана тиешелүү кызматкерлеринин жекече жоопкерчилиги каралган.

²²⁷ Ачык мамлекеттик өнөктөштүктүн сайты, <https://www.opengovpartnership.org/members/kyrgyz-republic/>, (акыркы кирүү 20.06.2022).

²²⁸ Кандайча «Ачык өкмөт» жана «Мамлекеттик сатып алуулардын айкын рейтинги» өнөктөштүгү Кыргызстандагы мамлекеттик сатып алуулардын реформаларына көмөктөштү, 13-февраль, 2021-ж. Онлайн дареги: <https://www.tpp-rating.org/page/eng/publications/41> (акыркы кирүү 10.06.2022-ж.).

²²⁹ Ошондо эле.

²³⁰ ТИ, Мамлекеттик сатып алуулардын этаптарындагы коррупциялык тобокелдиктер (2020 г.), <https://www.transparency.kg/files/pdf/Public%20Procurement%20Report%20-%20TI%20Kyrgyzstan.pdf>, (акыркы кирүү 10.06.2022).

маалыматтардын жетишсиздигинен улам бөлөк изилдөөчүлөрдүн (тышкы мониторинг жүргүзгөн учурда) аларды текшерүүсү дээрлик мүмкүн эмес. Ал гана эмес, жеке ишкер катары катталган жеткирүүчүлөр жөнүндө маалыматтар такыр жок²³¹.

- Жеткирүүчүлөрдүн мурдагы тендерлери жөнүндө маалыматтардын веб-порталда жоктугу жана жеткирүүчүлөр тапшырган документацияны текшерүүнүн мүмкүн эместиги²³².
- Посттендерлик стадиядагы кемчиликтер: тандап алынган жеткирүүчү менен түзүлгөн келишим жарыяланбайт. Келишимдин шарттары, төлөнүшү жөнүндө маалыматтар жок, ошондуктан бул жеткирүүчү менен сатып алуучунун ортосундагы коррупциялык көмүскө бүтүм тобокелдигине алып келиши мүмкүн²³³.

2021-жылы Борбордук Азия Барометри тарабынан өткөрүлгөн мамлекеттик сатып алуулар тутумунун дагы бир изилдөөсү да веб-портал тендерлик документацияны коррупциялык аракеттерде колдонууга натыйжалуу каршы тура албай турганын көрсөткөн²³⁴. Мисалы, сатып алуучу уюм контрактты аткаруунун чектелүү мөөнөтүн көрсөтүшү мүмкүн же жеткирүүчүлөргө талаптар белгилүү компаниялар гана буга укуктуу болгондой кылып аныкталышы мүмкүн²³⁵. Коррупциянын дагы бир потенциалдуу тобокелдиги веб-порталдын татаалдыгы жана жеткирүүчү-компаниялардын аны кантип колдонуш керектиги жөнүндө маалыматтуулугунун жана билимдеринин төмөнкү деңгээли менен байланыштуу. Бул коррупцияга алып келиши мүмкүн, анткени, мыйзам боюнча бардык байланыштар веб-портал аркылуу гана жүргүзүлүшү талап кылынса да, сатып алуучу уюм потенциалдуу жеткирүүчү менен порталдан тышкары байланышуусу жана кошумча маалымат же тендер боюнча түшүндүрмө сурашы мүмкүн. Практикада баарлашуу телефон чалуулар жана атүгүл жекече жолугушуулар аркылуу жүрөт²³⁶. Порталда түшүндүрмө алуу үчүн кайрылууга болгон жеткирүүчүлөрдү колдоочу тутум жок, ал эми жеткирүүчүлөрдү окутууну Департамен уюштурбайт.

Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө жаңы мыйзам Кыргызстанда мамлекеттик сатып алуулардын айкындуураак жана натыйжалуураак тутумун өнүктүрүүгө көмөктөшүүгө тийиш болчу, бирок парламенттик талкуулар учурунда долбоорго киргизилген өзгөртүүлөр жаңы мыйзамдын прогрессивдүү жана позитивдүү мүнөзүн начарлатышты. Өзгөртүүлөр жаңы Мыйзамдын таасир этүү чөйрөлөрүнө тиешелүү болду, натыйжада бул мыйзам төмөнкүдөй сатып алууларды жөнгө салбайт:

- мамлекеттик жашыруун сырды коргоо менен байланышкан;
- Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы тарабынан жүргүзүлгөн;
- Кыргыз Республикасынын башка мамлекеттер менен экономикалык кызматташтыгы үчүн түзүлгөн эл аралык фонддордун каражаттарынын эсебинен жүргүзүлгөн;

²³¹ Ошондо эле.

²³² Ошондо эле.

²³³ Ошондо эле.

²³⁴ Борбордук Азиянын Барометринин аналитикалык документи. Кыргыз Республикасынын сатып алуулар тутумундагы коррупция (2021 г.), 9-б. Онлайн орус тилинде жеткиликтүү: <https://ca-barometer.org/assets/files/froala/29edfc8d8a30440f8d262127ca88a996a002a6b4.pdf>, (акыркы кирүү 10.06.2022).

²³⁵ Ошондо эле, 10-бет.

²³⁶ Ошондо эле, 19-бет.

- мамлекеттик жана муниципалдык ишканалар жүргүзгөн; уставдык капиталынын 50 жана андан ашык пайыздык үлүшү мамлекетке таандык болгон акционерлик коомдор, анын ичинде алардын туунду ишканалары жүргүзгөн сатып алуулар.

Жаңы Мыйзамдын таасир этүү чөйрөсүнөн мамлекеттик жана муниципалдык ишканаларды жана капиталында мамлекеттин үлүшү бар компанияларды чыгарып салуу жөнүндө түзөтүү эң акыркы моментте, айрым депутаттардын демилгеси менен киргизилген жана Каржы министрлигинин өкүлү тарабынан колдоого алынган²³⁷. Мыйзам парламент тарабынан экинчи жана үчүнчү окууда бир эле мезгилде, бир күндүн ичинде кабыл алынган. Бул түзөтүү коомдук талкуудан өткөрүлгөн эмес жана жарандык коомдун, иликтөөчү-журналисттердин арасында кыжырданууну жараткан, алар Президентке жаңы Мыйзам коррупция үчүн эшик ачкандыктан, ага veto коюу талабы менен кайрылышкан, бирок Президент буга көңүл бурган жок²³⁸. Тескерисинче, Президент жаңы Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө мыйзам коррупцияны жок кылат, анткени мурунку мамлекеттик сатып алуулар тутуму ката кетируүлөргө жол берет жана «миллиондогон кыргыз сомдору уурдалган» деп билдирген²³⁹.

Бюджеттик адвокация үчүн Коалициянын башчысы Батма Эстебесова айым мындай белгилеген: «Оң өзгөртүүлөрдүн бардыгы ушул норманы түртүп өткөрүү үчүн гана киргизилген сыяктуу, мыйзам дароо экинчи жана үчүнчү окууда өтө тез кабыл алынган. Көптөр муну аңдап түшүнгөнгө үлгүргөн жок да, депутаттар бир добуштан колдоп коюшту»²⁴⁰. Чынында эле, мамлекеттик жана муниципалдык ишканаларды жана акционерлик коомдорду (АК) мамлекеттик сатып алуулар тутумунан жана онлайн-порталдан чыгарып салуу олуттуу коррупциялык тобокелдиктерди түзөт, анткени мамлекеттик регулятор да, жарандык коом да ишканалар жана компаниялар түзгөн бүтүмдөргө көзөмөл кылууга мүмкүнчүлүк алышпайт.

Бул пикирди Kloop-тун (көз карандысыз маалыматтык агенттик) аналитиктери тарабынан жүргүзүлгөн маалыматтык анализ да тастыктайт, алар мамлекеттик сатып алуулардын болжол менен үчтөн бири коомчулуктун көз кырынан сыртта жүргүзүлөрүн билдиришкен²⁴¹. 232 компания, анын ичинде «Манас аэропорту» ААКы, «Улуттук энергохолдинг» ААКы, «Альфа Телеком» ЖАКы жана башкалар жаңы Мамлекеттик сатып алуулар мыйзамынын таасирине кирет²⁴². Business Intelligence Open Contracting Partnership модулунун маалыматтары боюнча, мамлекеттик жана муниципалдык мекемелер жана мамлекеттик АКлар 2019-жылдан бери жалпы суммасы 25 миллиард сомду (300 миллион евро) түзгөн 15

²³⁷ Мамлекеттик сатып алууларды конкурсуз өткөрүүгө мүмкүндүк берген мыйзам кабыл алынды, <https://www.currenttime.tv/a/vy-zhe-ponimaete-chto-po-kakoy-tsene-iu-kogo-oni-pokupayut-v-kyrgyzstane-goskompaniyam-razreshili-provodit-zakupki-bez-tendera/31797177.html>, (акыркы кирүү 15.06.2022).

²³⁸ Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө жаңы мыйзам коррупцияга эшик ачты, <https://www.akchabar.kg/ru/article/business/obshestvennost-bet-trevogu-novyj-zakon-o-goszakupkah-otkryva/>, (акыркы кирүү 15.06.2022).

²³⁹ Садыр Жапаров – жаңы мыйзам коррупцияны жок кылат, <https://kloop.kg/blog/2022/04/16/sadyr-zhaporov-novyj-zakon-o-goszakupkah-isklyuchit-korrupsiyu/>, (акыркы кирүү 15.06.2022).

²⁴⁰ Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө жаңы мыйзам коррупцияга эшик ачты, <https://www.akchabar.kg/ru/article/business/obshestvennost-bet-trevogu-novyj-zakon-o-goszakupkah-otkryva/>, (акыркы кирүү 15.06.2022).

²⁴¹ Мамлекеттик сатып алуулардын үчтөн бири көмүскөгө кетиши мүмкүн, <https://kloop.kg/blog/2022/05/26/tret-goszakupok-mozhet-ujti-v-ten-kak-novyj-zakon-povliyaet-na-prozrachnost-pokazyvaem-na-dannykh/>, (акыркы кирүү 15.06.2022).

²⁴² Акционердик коомдордун реестри, https://finance.page.kg/index.php?act=reestr_ao, (акыркы кирүү 15.06.2022).

миң келишим түзүшкөн²⁴³. Жаңы Мыйзам күчүнө киргенден кийин бул маалыматтын баары ачык болбойт. Мамлекеттик жана муниципалдык мекемелер катышкан мамлекеттик сатып алуулар боюнча бир нече иштердеги коррупцияны (мисалы, Автокаттоо мамлекеттик кызматы (АКМК) жана «Кыргыз темир жолу» ишканаларынын иштериндеги коррупцияны) журналисттер мамлекеттик сатып алуулар веб-порталындагы ачык маалыматтарды колдонуп ача алышкан²⁴⁴.

Каржы министрлиги сынга жооп берип, жаңы Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө мыйзамдын колдонулуу чөйрөсүнөн чыгарып салынган ишканалар жана компаниялар үчүн жаңы жобо иштелип чыгуу стадиясында турганын ырасташкан. Алдыдагы жөнгө салуу мыйзамдан чыгарылган тендерлердин ачыктыгын жана айкындыгын камсыз кылууга тийиш: бирок: жаңы Мыйзамга мындай кардиналдуу түзөтүүлөрдү мынчалык шашылыш киргизүүнүн чыныгы себеби эмне болду экен? деген суроо кала берет. Каржы министрлиги колдонгон атандааштыкка жөндөмдүүлүк жөнүндө аргумент негиздүү болуп саналбайт, анткени мыйзамдан чыгарылган мамлекеттик жана муниципалдык ишканалардын көпчүлүгүнүн, ошондой эле 50 пайыздык мамлекеттик үлүшү бар АКлардын атаандаштары жок.

Мамлекеттик сатып алуулар процессинде (каржылык) отчеттор жок кылынган, жасалмаланган же жүргүзүлбөгөн фактылардын документтелген учурлары жөнүндө болсо, Каржы министрлигинин биздин маалыматка суроо-талабыбызга берген расмий жообунда мындай маалымат аларда жок деп билдирди.

Талаптагыдай практика

- Мамлекеттик сатып алуулар аймагындагы ОГРнин алдындагы милдеттенмелерди аткаруу: мамлекеттик сатып алуулар үчүн веб-порталга жакшыртуулар киргизилген.
- ОВДИдын негизинде Business Intelligence аспабын киргизүү Кыргызстан үчүн мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө маалыматтарды ачык колдонуу үчүн маанилүү кадам, андан ары анализ кылуу үчүн тез жана ыңгайлуу ыкма болуп саналат.
- Иштелип чыгышы бардык кызыкдар тараптардын катышуусуна, коомдук талкууларга жана кызыкдар эл аралык уюмдардын колдоосуна негизделген жаңы Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө мыйзамдын кабыл алынышы.

Кемчиликтер

- Веб-порталды өнүктүрүү үчүн багыттар дагы эле бар: ал көп учурда туура эмес иштейт, портал боюнча навигация кылуу тажрыйбалуу компьютер колдонуучулар үчүн да татаал, ал эми маалыматтар машинада окулбай турган форматта берилет.
- Контракттардын жана посттендерлик документациянын жоктугу.
- Жаңы Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө мыйзамдын негизги кемчилиги болуп мамлекеттик жана муниципалдык ишканалардын жана уставдык капиталында үлүштүн 50 жана андан ашык пайызы мамлекетке таандык болгон акционерлик коомдордун, анын ичинде алардын туунду ишканаларынын бул мыйзамдын таасир этүү чөйрөсүнөн чыгарылышы

²⁴³ Келишимдик ачык аянтча, <https://bi.open-contracting.org/kyrgyzstan/> (акыркы кирүү 15.06.2022).

²⁴⁴ Тендерлерди өзү утуп жүргөн, <https://kloop.kg/blog/2021/02/19/vyigryval-tendery-u-sebya-samogo-rabotal-s-plemyannikom-matraimova-factcheck-kg-vypustil-rassledovanie-o-temir-zholy/>; <https://kloop.kg/blog/2021/09/12/tender-na-polmilliarda-temirov-live-proveli-rassledovanie-o-svate-prezidenta-turusbeke-tumonbaeve/> (акыркы кирүү 15.06.2022).

эсептелет.

- Жарандык коом институттарынын өкүлдөрүн бул компаниялар жүргүзгөн сатып алуулардын жылдык көлөмү өлкөдөгү мамлекеттик сатып алуулардын жалпы көлөмүнүн 38,5%ына жакынын түзөрү тынчсыздандырат. 28 коомдук уюм президент Садыр Жапаровго кайрылып, «Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө» мыйзам долбоорун колдобоону жана аны каршы пикир менен кайтарууну өтүнүшкөн, бирок мыйзам баары бир кабыл алынган²⁴⁵.

4.1.8 9.2, 9.3 беренелери – Мамлекеттик каржыны башкаруу

Кыргыз Республикасынын бюджеттик процессин бюджеттик кодекс жөнгө салат. Анда бюджеттик процесстин даярдоодон кабыл алууга жана отчеттуулукка чейинки бардык процедуралары чечмеленет. Төмөнкү мыйзамдар, жоболор жана эрежелер мамлекеттик бюджет үчүн жана мамлекеттик каржыны башкаруу үчүн бухгалтердик эсептин, ички жана тышкы аудиттин стандарттарын жөнгө салышат: “Аудит жөнүндө” Мыйзам, Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы тарабынан лицензиялануучу банктардын жана башка каржы-насыялык мекемелердин тышкы аудитине минималдык талаптар жөнүндө Жобо; Кыргыз Республикасынын “Бухгалтердик эсеп жөнүндө” Мыйзамы; Кыргыз Республикасында 2017-2025-жылдарда мамлекеттик каржыны башкарууну өнүктүрүүнүн Стратегиясы²⁴⁶, ошондой эле бул маселелер боюнча башка токтомдор жана жоболор.

Бухгалтердик китептерди, жазууларды, каржылык отчеттуулукту жана башка тиешелүү документтерди эсепке алуунун, сактоонун жана аныктыгын камсыз кылуунун Кыргыз Республикасында колдонулуучу механизмдерине карата 29-апрель, 2002-жылдагы № 76 “Бухгалтердик эсеп жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын жоболору, ошондой эле Мамлекеттик башкаруу секторундагы бухгалтердик эсеп жана каржылык отчеттуулук жөнүндө Жобо колдонулат. Бардык стандарттар бар жана жогоруда аталган нормаларга ылайык шайкеш болуп саналат.

КРнын Бюджеттик кодексинде өзүнчө глава (24) бюджеттин жана бюджеттик процесстин ачыктыгына жана айкындуулугуна арналган. Жыл сайын өткөрүлүүчү “Бюджеттин ачыктыгына сереп 2021: бюджеттин айкындуулугунун көрсөткүчтөрү” (Бюджеттин ачыктыгынын индекси) изилдөөсүнө ылайык, Кыргыз Республикасы жалпы көрсөткүчтөр боюнча 100дөн 62 балл топтогон, бул жетишерлик орточо деңгээл болуп, жашыл зонада жайгашат²⁴⁷. Бул индикатор коомчулуктун бюджеттик процессти мониторинг үчүн жетишерлик (ортодон жогору) мүмкүнчүлүктөрү бар экенин билдирет.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жыл сайын коомдук бюджеттик талкуу өткөрүп турууга милдеттүү. Коомдук бюджеттик талкууларды өткөрүү жана жарандык бюджетти түзүү Кыргыз Республикасынын бюджеттик мыйзамдарынын талабы болуп саналат, ал эми талкууларга катышуу, өз пикирин билдирүү жана

²⁴⁵ «Коррупциялык тобокелдиктер», https://kaktus.media/doc/457932_korruptsionnye_riski_k_sadyry_japarovy_obratilis_iz_za_novshestv_v_sfere_goszakypok.html (акыркы кирүү 20.08.2022).

²⁴⁶ 2017-2025-жылдарга Кыргыз Республикасында мамлекеттик каржыны башкарууну өнүктүрүүнүн стратегиясы, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kq/98725?cl=ru-ru#p1> (акыркы кирүү 20.08.2025)..2022).

²⁴⁷ Ачык бюджеттин сереби 2021-ж., <https://internationalbudget.org/wp-content/uploads/Open-budget-survey-2021-1.pdf> (акыркы кирүү 20-июнь, 2022-ж.).

сунуштарды киргизүү – ар бир жарандын конституциялык укугу болуп саналат²⁴⁸. Жыл сайын өткөрүлүүчү “Бюджеттин ачыктыгына сереп 2021: коомчулуктун катышуусун баалоо” изилдөөсүнө ылайык, Кыргыз Республикасы 100дөн 26 балл алып, кызыл зонага туш келген²⁴⁹. Бул көрсөткүч жарандардын бюджетти түзүү процессине катышууга мүмкүнчүлүгү талаптагыдай деңгээлде эмес (ортодон төмөн) экенин билдирет. Бюджеттик кодекс²⁵⁰ мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын каржылык тартипти бузуу үчүн жоопкерчилигин, анын ичинде 130-беренеге ылайык жумуштан бошотууну аныктайт. Ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган – Социалдык фонд тиешелүү бюджеттин аткарылышына ай сайын көзөмөл жана анализ жүргүзүп турат жана Министрлер Кабинетине бюджеттин аткарылышы жөнүндө квартал сайын отчетторду берип турат, ошондой эле Жогорку Кеңештин профилдик комитетине маалымат жөнөтөт. Кыргыз Республикасынын Каржы министрлигинин расмий сайтында төмөнкү отчеттор тутумдуу түрдө жарыяланат²⁵¹:

- мамлекеттик бюджеттин аткарылышы жөнүндө айлык жана жылдык отчеттор;
- мамлекеттик бюджеттин аткарылышына жарым жылдык сереп;
- жергиликтүү бюджеттин аткарылышы жөнүндө отчеттор;
- Кыргыз Республикасынын Эсеп палатасынын текшерүүсүнүн натыйжалары;
- каржылык отчеттор;
- бюджеттик программалардын натыйжалуулук көрсөткүчтөрүнө жетиши жөнүндө отчет.

Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик бюджетинде ар бир мамлекеттик орган өз бөлүгүнө ээ, бул ар бир мамлекеттик органга бөлүнгөн жана чыгымдалган бюджетти көзөмөлдөөгө мүмкүндүк берет. Кабыл алынган бюджет, анын аткарылышы, топтолгон киреше, кирешенин негизги булактары жана көз карандысыз аудит жөнүндө маалыматтар Кыргыз Республикасынын Каржы министрлигинин веб-сайты аркылуу жалпы коомго жеткиликтүү²⁵². Ошондой эле жарандык бюджет келтирилген. Бирок бюджет жөнүндө жарыяланган маалымат кеңири чечмеленген эмес: ал кирешелер жана чыгымдар көрсөтүлбөстөн жалпы чагылдырылган, бул маалымат жыйноону жана анализди татаалдаштырат.

Жалпыга жеткиликтүү бюджеттик документтерде калкка маалымдоо максатында Каржы министрлигинин расмий веб-сайтында Өлкөнүн алдын ала бюджеттик билдирүүсү, Бекитилген бюджет жана башкалар менен бирге отчеттор сериясы (жылдык, Жыл акырындагы отчеттор жана аудиторлук отчеттор) ар кыл маалыматтар камтылат²⁵³.

²⁴⁸ Пандемия мезгилиндеги бюджеттик угуулар, <http://www.municipalitet.kg/ru/article/full/2479.html> (акыркы кирүү 20.06.2022).

²⁴⁹ Ачык бюджеттин сереби 2021-ж., <https://internationalbudget.org/wp-content/uploads/Open-budget-survey-2021-1.pdf> (акыркы кирүү 20-июнь, 2022-ж.).

²⁵⁰ Бюджеттик кодекс, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111338/90?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 20.06.2022).

²⁵¹ КР Финансы министрлигинин расмий сайты, <http://www.minfin.kg/ru/novosti/otchet-y-po-ispolneniyu-byudzheta>, (акыркы кирүү 20.06.2022).

²⁵² Ошондой эле.

²⁵³ Ачык бюджеттин сереби 2021-ж., <https://internationalbudget.org/wp-content/uploads/Open->

Кыргыз Республикасында УКМК, ИИМ, Коргоо министрлиги сыяктуу профилдик мекемелердин бюджетти жөнүндө маалыматтар жашырыналган ²⁵⁴. Бул ведомстволордун бюджетти жашырын жана ачыктоого жатпайт деп таанылган. Мындай соттук прецедент 2012-жылы эле болуп өткөн, адвокат Нурбек Токтакунов УКМКнын бюджетин билгиси келген, бирок Бишкек шаардык соту бул маалыматты жашыруун деп тааныган²⁵⁵.

COVID-19 пандемиясынын мезгилинде донорлордон алынган каражаттарды чыгымдоо жөнүндө маалыматтар жабык болуп чыккан, бирок, КРнын «Маалыматтын жеткиликтүүлүгүнүн кепилдиктери жана эркиндиги жөнүндө» Мыйзамынын 9 жана 10-беренелерине ылайык ачыкталышы мүмкүн эмес болгон маалыматтардын чектелүү гана тизмеси бар. Бул тизмектин арасында ӨК жана ӨА режимдери киргизилген учурда маалымат бербөө үчүн негиздер жок. Аталган мыйзамдын 3-беренесинин үчүнчү абзацына ылайык, маалыматтын жеткиликтүүлүгүнө жана таркатылышына чектөө мыйзам тарабынан гана орнотулат. Ошол эле учурда Кыргыз Республикасынын «Маалыматтын жеткиликтүүлүгүнүн кепилдиктери жана эркиндиги жөнүндө» Мыйзам, Кыргыз Республикасынын «Өзгөчө кырдаал жөнүндө» Конституциялык мыйзамы жана Кыргыз Республикасынын «Жарандык коргонуу жөнүндө» өзгөчө кырдаал жана өзгөчө абал киргизилген шартта жарандардын маалыматтын жеткиликтүүлүгүнө укугун чектей албайт. Бирок, вице-премьердин милдетин аткаруучу Эркин Асрандиев чет өлкөлүк жардам эмнеге сарпталганы жөнүндө толук отчетту жарыялай албайт деп билдирген²⁵⁶.

Кыргыз Республикасында бюджеттин аткарылышын текшерүүнү Эсеп палатасы жүргүзөт, ал республикалык бюджетти башкаруудагы көйгөйлөрдү тутумдуу түрдө аныктап келет. Мисалы, 2020-жылы Эсеп палатасынын Кеңеши Айыл чарба министрлигинде жана ага караштуу мекемелерде текшерүү жүргүзгөн. Текшерүүнүн натыйжасында жалпы суммасы 17,5 млн сомду (208,5 миң евро) түзгөн каржылык бузуулар аныкталган²⁵⁷.

Алдыңкы практика

[budget-survey-2021-1.pdf](#) (акыркы кирүү 20-июнь, 2022-ж.).

²⁵⁴ Бишкекте жүздөгөн милиция кызматкерлери айлыктын аздыгынан ИИМ картчаларын күрөөгө коюшат,

https://kaktus.media/doc/393156_v_bishkeke_iz_za_mizernoy_zarplaty_sotni_milicionerov_sdaut_kar_tochki_mvd_v_zalog_video.html, (акыркы кирүү 20.06.2022).

²⁵⁵ Бишкек шаардык соту маалыматты ачыктоого тыюу салды,

<https://kloop.kg/blog/2012/03/14/bishhekskij-gorsud-zapretit-razglashat-byudzheth-gkn/>, (акыркы кирүү 20.06.2022).

²⁵⁶ Депутаттар жана жарандар Пандемия мезгилиндеги бюджеттин аткарылышы жөнүндө отчетту талап кылышууда, <https://kloop.kg/blog/2020/04/30/deputaty-i-grazhdanskoe-obshhestvo-trebuyut-otcheta-o-trate-vneshnej-pomoshhi-pravitelstvo-govorit-cto-sistema-ne-pozvolyet/>, (акыркы кирүү 20.06.2022).

²⁵⁷ Айыл чарба министрлигинде каржылык бузуулар аныкталды, https://www.esep.kg/index.php?option=com_content&view=article&id=2129:za-2020-god-v-ministerstve-selskogo-khozyajstva-kr-vyyavleny-finansovye-narusheniya-na-summu-17-6-mln-somov&catid=49&lang=ru&Itemid=170, (акыркы кирүү 20.06.2022).

- Бардык негизги отчеттордун Каржы министрлигинин сайтында түздөн-түз жарыяланышы, бул бардык адамдарга бюджет жөнүндө жалпы маалымат алууга мүмкүнчүлүк берет.
- Бюджеттин жөнөкөйлөтүлгөн жана окурман үчүн ыңгайлуу формасы болгон «Жарандык бюджеттин» жарыяланышы.
- Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик бюджетинде ар бир мамлекеттик орган өз бөлүгүнө ээ, бул ар бир мамлекеттик органга бөлүнгөн жана чыгымдалган бюджетти өзүнчө көзөмөлдөөгө мүмкүнчүлүк берет.

Кемчиликтер

- COVID-19 менен байланышкан өзгөчө кырдаалдын контекстинде бюджеттин аткарылышынын жана ачык маалыматтардын жарыяланбашы.
- Бюджет жана бюджеттин аткарылышы жөнүндө кеңири калкка жеткиликтүү болгон толук маалыматтын жоктугу, анткени ал окуу үчүн ыңгайсыз жана кээде PDF (машинада окулбоочу) форматында жарыяланат.
- Коомчулук үчүн жабык болгон жашырын маалыматтын көптүгү.
- Чечимдер күтүлбөгөндөй мүнөзгө ээ болуп, жабык эшиктер аркасында кабыл алынат, бул тигил же бул долбоордун негиздүүлүгүн жана эмненин эсебинен ишке ашырылып жатканын талдоого мүмкүндүк бербейт.
- Мамлекеттик органдардын бюджеттеринде «атайын фонддор» жөнүндө берене пайда болду, бул коррупциялык норма болуп саналат, анткени өкмөт алар жөнүндө маалыматты жарыялоого милдеттүү эмес жана аларды отчет бербестен өз кызыкчылыгында колдоно алат.
- Бюджеттик саясаттын реалдуу саясаты жок.
- Коомдук угуулар процесси формалдуу болуп калды, чечимдер жогортон кабыл алынат, ал эми активисттердин сунуштары угулбаган боюнча калууда.

4.1.9 10-берене жана 13.1 берене – Маалыматтын жеткиликтүүлүгү жана коомдун катышуусу

Мамлекеттик аткаминерлер дайыма коррупция менен күрөштө жарандардын катышуусу зарыл экенин баса белгилешет. Коррупцияга каршы аракеттенүүнүн Улуттук стратегиясында “жарандык коом менен бизнес-коомчулуктун мамлекеттин коррупция менен күрөш боюнча жасап жаткан бардык аракеттерин колдоосу жана катышуусу коррупцияга каршы аракеттенүүнүн эң түйүндүү жана эң маанилүү элементтеринин бири болуп саналат”²⁵⁸.

Маалыматтын жеткиликтүүлүгүнө укук (МЖУ) КРда Конституциянын 33-беренесинде кепилденген, анда мындай айтылат:

- «Ар бир адам мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана алардын кызмат адамдарынын, мамлекеттик органдар жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары катышкан юридикалык жактардын, ошондой эле республикалык жана жергиликтүү бюджеттерден каржылануучу уюмдардын ишмердиги жөнүндө маалымат алууга укуктуу»²⁵⁹.
- “Ар бир адамга мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана алардын кызмат адамдарынын карамагында турган маалыматтын жеткиликтүүлүгү кепилденет”²⁶⁰.

²⁵⁸ Жогорудагы 73-шилтеме, преамбула.

²⁵⁹ Кыргыз Республикасынын Конституциясы, 33.3 беренеси.

²⁶⁰ Кыргыз Республикасынын Конституциясы, 33.4 беренеси.

Конституциялык кепилдик менен корголуучу маалыматтын жеткиликтүүлүгүнүн укуктук базасы эки негизги мыйзамды камтыйт: “Маалыматтын жеткиликтүүлүгүнүн кепилдиктери жана эркиндиги жөнүндө” Мыйзам²⁶¹ жана Кыргыз Республикасынын “Мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын карамагындагы маалыматтарга жетүү жөнүндө” Мыйзамы²⁶².

Биринчи мыйзам ар бир адамдын маалыматты эркин издөөгө, алууга, изилдөөгө, өндүрүүгө, берүүгө жана таркатууга укугун ишке ашыруу процессинде жаралуучу мамилелерди жөнгө салат²⁶³. Бул мыйзам ар бир адамдын анын укуктарына жана мыйзамдуу кызыкчылыктарына тиешеси бар документтер, чечимдер жана башка материалдар жөнүндө суроо-талап (эреже катары, жазуу түрүндө) кылууга же аларды колдонууга уруксат алууга укукту карайт²⁶⁴. Мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, коомдук бирикмелер, ишканалар, мекемелер, уюмдар жана кызмат адамдары маалыматтан колдонуу мүмкүнчүлүгүн төмөнкү ыкмалар менен камсыз кылышат:

- тиешелүү материалдарды жарыялоо жана таркатуу;
- абыл алынган коомдук маанилүү чечимдер боюнча, анын ичинде жарандарга, юридикалык жактарга жаңы милдеттерди жүктөй турган, жарандардын жоопкерчилигин аныктоочу же жогорулатуучу ченемдик укуктук актылар боюнча массалык маалымат каражаттарында маалыматтык-түшүндүрүүчүлүк иштерди өткөрүү;
- суроо-талаптын негизинде маалымат берүү;
- өз ишмердиги жөнүндө маалыматты ачыктоо;
- документтерди жана материалдарды тике колдонууга мүмкүнчүлүктү камсыз кылуу;
- мамлекеттик органдын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ачык отурумдарына тике катышууга мүмкүнчүлүктү камсыз кылуу²⁶⁵.

Кыргыз Республикасынын “Мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын карамагындагы маалыматтарга жетүү жөнүндө” Мыйзамы мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын карамагындагы маалыматтарга жетүүгө укуктун ишке ашырылышын жана корголушун камсыз кылууга, алардын ишмердигинде максималдуу маалыматтык ачыктыкка, айкындуулукка жана көрүнөөлүүлүккө жетишүүгө багытталган²⁶⁶. Бул мыйзам маалыматтын жеткиликтүүлүгү укугу кандайча ишке ашырылары жана маалымат алуу укугуна кандай чектөөлөр бар экени жөнүндө толугураак маалыматты камтыйт.

²⁶¹ Кыргыз Республикасынын 5-декабрь, 1997-жылдагы «Маалыматка жетүүнүн кепилдиктери жана эркиндиги жөнүндө» Мыйзамы, Интернетте кыргыз тилинде жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/589/45?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 20.06.2022).

²⁶² Кыргыз Республикасынын 28-декабрь, 2013-жылдагы № 213 «Мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдарынын карамагындагы маалыматтарга жетүү жөнүндө» Мыйзамы, кыргыз тилинде жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/202010/70?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 20.06.2022).

²⁶³ Жогорудагы 150-шилтеме, 1-берене.

²⁶⁴ Ошондо эле, 5 жана 6-беренелер.

²⁶⁵ Ошондо эле, 6-берене.

²⁶⁶ Жогорудагы 151-шилтеме, 1-берене.

Мыйзамдын таасири бардык мамлекеттик органдарга жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына таркатылат, аларга республикалык же жергиликтүү бюджеттен толук же жарым-жартылай каржыланган жана мамлекеттик бийликти же жергиликтүү өз алдынча башкаруу функцияларын ишке ашыруу менен байланышпаган функцияларды аткаруучу каалаган мекемелер, алардын аймактык бөлүктөрү же түзүмдүк бөлүктөрү (анын ичинде саламаттык сактоо, билим берүү, маалымат, статистика, консультация жана насыялоо менен байланышкан мекемелер) кирет²⁶⁷. Бирок Мыйзам мамлекеттик ишканаларга таркатылбайт.

Маалыматтын жеткиликтүүлүгү процедуралары

Маалыматка суроо-талап телефон аркылуу, почта аркылуу, курьердик кызматтар аркылуу, электрондук почта аркылуу жеткирилиши, же тиешелүү мамлекеттик же муниципалдык органга өзү жеткириши мүмкүн²⁶⁸. Процедуралар жалпысынан татаал эмес, бирок “Маалыматка укук” (ПРИ) рейтингинде Кыргызстан суроо-талап процедуралары категориясында 30 баллдан 18ди алган²⁶⁹. Мунун себеби арыз берүүчүдөн эл аралык стандарт сунуштагандай маалымат жеткирилүүчү дарек гана эмес, өтө көп жеке маалыматтар (аты, туулган күнү жана жашаган жери) көрсөтүү талап кылынгандыгында²⁷⁰. Андан тышкары, Мыйзам мамлекеттик кызмат адамдарынан майып же сабатсыз болушу мүмкүн болгон арыз берүүчүлөргө жардам көрсөтүүнү талап кылбайт²⁷¹. Андан тышкары, Мыйзам мамлекеттик органдардан процедураларды жөнөкөйлөтүү жана тездетүү үчүн үлгүлөрдүн болушун талап кылат, бирок практикада мындай шаблондор жок²⁷².

Маалыматка укуктун чектелиши: четтөөлөр, чектөөлөр жана коомдук кызыкчылык

Конституция адамдын укуктарын жана эркиндиктерин чектөөгө улуттук коопсуздукту, коомдук тартипти, калктын саламаттыгын жана адебин, башка адамдардын укуктарын жана эркиндиктерин коргоо максатында гана жол берилет²⁷³. Киргизилүүчү чектөөлөр жарыяланган максаттарга өлчөмдөш болууга тийиш. Маалымат жеткиликтүүлүгүн чектөө, Мамлекеттик органдардын карамагындагы маалыматка жетүү жөнүндө Мыйзамдын 5-беренесине ылайык, маалыматтын төмөнкү түрлөрүнө тиешелүү:

- мамлекеттик сырларды коргоо жөнүндө Мыйзамда аныкталган мамлекеттик сырлар жөнүндө;
- Жеке мүнөздөгү маалыматтар жөнүндө Мыйзамга ылайык жеке мүнөздөгү;
- мыйзамда аныкталган учурларда ыкчам-издөө ишмердиги жөнүндө, жазыктык өндүрүш жөнүндө;

²⁶⁷ Жогорудагы 151-шилтеме, 2-берене.

²⁶⁸ Ошондо эле, 7, 8, 9-беренелер.

²⁶⁹ Мендель Т., Кыргызстандын ченемдик-укуктук базасынын маалыматка укукка карата анализи, апрель, 2020-ж., 12-б., онлайн жеткиликтүү: https://mediadialogue.kg/wp-content/uploads/2020/12/wfd_kg-ati-framework-analysis_eng-v9.pdf (акыркы кирүү 20.06.2022).

²⁷⁰ Ошондо эле.

²⁷¹ Ошондо эле.

²⁷² Ошондо эле.

²⁷³ Жогорудагы 1-шилтеме, 23-берене.

- мыйзам тарабынан корголгон (коммерциялык, банктык, нотариалдык, медициналык, юридикалык ж.б.) жашыруун сырды камтыган²⁷⁴ маалыматтар.

Эгер суралып жаткан маалымат чектелген жеткиликтүүлүктөгү маалыматтарга киргизилген документтердин бөлүктөрүндө камтылса, анда уруксат берүүдөн баш тартылышы мүмкүн²⁷⁵. “Маалыматка жетүүгө укук” рейтинги бул бөлүктө 30 баллдан 12ни берген, анткени чектөөлөр режими “өтө кеңири” жана “маалыматка укук жөнүндө мыйзамдын бүткүл багытын алсыратат” деп айтылган²⁷⁶. Эл аралык стандарт укуктук тартипти жөнгө салуучу, конфиденциалдуулук жөнүндө ар кандай түрдөгү жоболорду камтыган мыйзамдардан жогору турууга тийиш: бул мыйзамдуу кызыкчылыктарды жана маалыматтын ачыктыгын коргоодогу балансты камсыз кылууга мүмкүндүк бермек²⁷⁷.

Маалыматтын айрым түрлөрүнө жашыруундук берүүчү мыйзамдардын айрым жоболору эл аралык стандарттарга туура келбегени аныкталган²⁷⁸. Мисалы, Мамлекеттик сыр жөнүндө мыйзам мамлекеттик сырдын “Кыргыз Республикасынын коргонуу жөндөмдүүлүгүнө, коопсуздугуна, экономикалык, илимий-техникалык жана саясий кызыкчылыктарына тиешеси бар, ар кандай каражаттар менен сакталуучу жана берилүүчү маалыматтар” деген аныктамасын камтыйт²⁷⁹. Бул өтө кеңири жобо, бирок ал “коомдук зыяндын даражасын баалоону камтыбайт; анын ордуна коргонууга жана коопсуздукка “таасир этүүчү” бардык маалыматтарга карата колдонулат”²⁸⁰. 19-берененин принциптери бул учурда: 1) “маалымат мыйзамда көрсөтүлгөн мыйзамдуу максатка тиешелүү болууга тийиш”; 2) “маалыматтын ачыкталышы бул максатка олуттуу зыян келтирүү коркунучун алып келүүгө тийиш”; жана 3) “максатка келтирилүүчү зыян маалымат алууга карата коомдук кызыкчылыкка караганда чоңураак болууга тийиш” деген үч бөлүктөн турган баалоону сунуштайт²⁸¹.

Ошентип, мыйзамдуу кызыкчылыктар менен байланышкан каалаган маалыматты берүүдөн баш тартуу, ал маалымат мамлекеттик сыр жөнүндө мыйзамга же каалаган башка тиешелүү мыйзамдарга киргизилгенине карабастан, эл аралык стандарттарга туура келбейт²⁸². Бирок практикада маалыматтардын көптөгөн категорияларынын жашыруундугу ачык эле ишенимсиз, ал эми соттор, мындай жашырындонун тууралыгына же “коомдук кызыкчылыктын” маанисине шек келтирбестен, жашыруун маалыматтарды жашырындонун талап кылган мыйзам алдындагы актылардын негизинде чечим чыгарып, көп учурда мындай

²⁷⁴ Жогорудагы 151-шилтеме, 5-берене.

²⁷⁵ Жогорудагы 151-шилтеме, 15-берене.

²⁷⁶ Жогорудагы 157-шилтеме, 16-берене.

²⁷⁷ Ошондо эле.

²⁷⁸ Ошондо эле.

²⁷⁹ Кыргыз Республикасынын 15-декабрь, 2017-жылдагы № 210(15) «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырларын коргоо жөнүндө» Мыйзамы. Кыргыз тилинде жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111719/20?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 29.05.2022).

²⁸⁰ Жогорудагы 157-шилтеме, 16-б.

²⁸¹ Эл аралык стандарттар: маалыматка укук, <https://www.article19.org/resources/international-standards-right-information/>, (акыркы кирүү 29.05.2022).

²⁸² Эл аралык стандарттар: маалыматка укук, 19-берене, <https://www.article19.org/resources/international-standards-right-information/>, (акыркы кирүү 29.05.2022).

жашыруундукту колдошот²⁸³. Маалыматка укук жөнүндө мыйзамдар, жашыруундук менен корголгон кызыкчылыктардын толук тизмеси менен бирге эле, маалыматка жетүү укугун сактоону күчөтүү жана четтөөлөрдүн ашкере кеңири режиминен оолак болуу үчүн, “коомдук кызыкчылыкка чыгаша келтирүү жана анын артыкчылыгы жөнүндө талапты камтууга, андан ары каалаган карама-каршылык учурунда башка мыйзамдардагы жашыруундук жөнүндө жоболордон жогору турууга”²⁸⁴ тийиш.

Маалымат берүүнүн графиги жана форматы

Мамлекеттик органдардын карамагындагы маалыматка жетүү жөнүндө Мыйзамдын 10-беренеси суроо-талапка жооп берүү үчүн эки жумалык мөөнөт орнотот²⁸⁵. Ал дагы эки жумага узартылышы мүмкүн, бирок арыз берүүчүгө кечигүүнүн себептери маалымданууга тийиш²⁸⁶. Эл аралык стандарт маалыматтын болушунча эртерээк берилишин, ошол эле учурда эки жумалык мөөнөт аяккы мөөнөт болушун талап кылат²⁸⁷. Практикада бул орнотулган мөөнөттөр дайыма эле сакталбайт, анткени арыз берүүчүлөр жоопту такыр эле албашы, же мөөнөттөр олуттуу узарышы мүмкүн²⁸⁸. Маалыматка укукту сактабаган же аны ишке ашырууга тоскоолдук кылган мамлекеттик кызмат адамдарына карата конкреттүү санкциялар, ошондой эле маалыматка жетүү жөнүндө мыйзамдарды “жалпы (тутумдук) сактабоо же сактабоо үчүн мамлекеттик органдардын тике жоопкерчилиги” каралган эмес экенин белгилөө зарыл²⁸⁹.

Жооп суроо-талаптын формасында таризделет: суроо-талап берилгенден кийин жооптун формасын тандоо мүмкүнчүлүгү жок²⁹⁰. Мамлекеттик органдардын карамагындагы маалыматка жетүү жөнүндө Мыйзамдын 13.1 беренесине ылайык, суроо-талап берүү, ошондой эле анын жообу акысыз болуп саналат²⁹¹. Эгер суроо-талап фотокөчүрмөнү камтыса, анда алгачкы 5 бет акысыз берилет, калган чыгымдарды арыз берүүчү төлөшү мүмкүн. Бийлик калктын аярлуу топторунан акы алуудан баш тартууга укуктуу²⁹². Практикада айрым мамлекеттик органдар ар түрдүү жыйымдарды алышат, ал эми айрымдары маалыматты акысыз беришет. Бул багыттагы жыйымдарга карата жалпы мамиле жок.

Апелляция механизми

Мамлекеттик органдардын карамагындагы маалыматка жетүү жөнүндө Мыйзамдын 35-беренеси мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдырынын маалымат берүүдөн баш тартуусуна, ошондой эле башка аракеттерине (аракетсиздигине) жана чечимдерине Административдик ишмердиктин негиздери жана административдик процедуралар жөнүндө Мыйзамда аныкталган тартипте даттанууга

²⁸³ Усенова Б., Кыргызстанда маалыматка жетүү ММКлардын 20-Борбордук Азиялык «Маалыматка жана жаңы технологияларга жетүү» конференциясынын материалдарында, Душанбе, 2010-ж., онлайн дареги: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/0/88300.pdf>, (акыркы кирүү 25.06.2022).

²⁸⁴ Жогорудагы 157-шилтеме, 19-б.

²⁸⁵ Жогорудагы 151-шилтеме, 10-берене.

²⁸⁶ Ошондо эле.

²⁸⁷ Ошондо эле.

²⁸⁸ Жогорудагы 157-шилтеме, 16-б.

²⁸⁹ Ошондо эле, 26-бетте.

²⁹⁰ Ошондо эле, 7.2 беренеси.

²⁹¹ Жогорудагы 151-шилтеме, 13.1 беренеси.

²⁹² Ошондо эле, 13.2 жана 13.3 беренелери.

болорун аныктайт²⁹³. Административдик процедуралар жөнүндө Мыйзам мамлекеттик органдардын ички даттануу процедураларын жөнгө салат, ошондуктан тиешелүү мамлекеттик же муниципалдык орган тарабынан ички кароо кайрылуунун биринчи этабы болуп саналат. Эгер арыз берүүчү административдик даттануунун натыйжаларына ынанбаса, ал сотко кайрылууга да укугу бар. Бирок маалыматка укуктун корголушун кепилдей ала турган административдик органдын болушу бул укукту илгерилетүүгө жана чындоого олуттуу көмөктөшмөк. Мындай орган арыз берүүчү сотко кайрылганга чейинки апелляциялык өндүрүштөгү экинчи кадам боло алмак.

Сурамжыланган эксперт Сатыбеков Бакыт билдиргендей, “Маалыматка жетүү укугунун практикада натыйжалуу режимдеринин дээрлик бардыгы күчтүү жана көз карандысыз көзөмөлдөө органдарынан утуш алышат”²⁹⁴. Мисалы, ЭКӨУнун бардык өлкөлөрүндө маалыматка укукту текшерүүчү орган бар²⁹⁵, ошол эле учурда бул мекемелердин формалары юрисдикциясына жараша айырмаланат. Мындай көзөмөлдөө органы бир адамдан, мисалы, омбудсменден, маалымат боюнча ортомчудан же ыйгарым укуктуудан турушу мүмкүн²⁹⁶; МЖУ боюнча атайын комиссия түзүлүшү мүмкүн; же бир нече функцияларды айкалыштыруучу башка административдик орган болушу мүмкүн²⁹⁷. Кыргызстанда омбудсмен институту бар, ал өз алдынча административдик органдын функцияларын аткара алмак жана ички процедуралардан өткөндөн кийинки кайрылууларды карай алмак. Бул тез вариант болуп калмак жана көзөмөлдүк орган катары омбудсмен тиешелүү мамлекеттик же муниципалдык органга көзөмөлдүк текшерүү же көмөкчү ички текшерүү жүргүзө алмак²⁹⁸.

Изилдөөчү топтун ушул отчетту даярдоонун алкагындагы ар түрдүү мамлекеттик органдарга (Тиркемедеги суроо-талаптардын тизмесин караңыз) жөнөтүлгөн суроо-талаптарынын көпчүлүгү жоопсуз калганы көрсөтмөлүү жагдай болуп саналат. Мисалы, КР Борбордук шайлоо комиссиясына суроо-талап, ал эми башка мамлекеттик органдар жазып кутулуу менен алектеништи.

Алынган жооптор жетиштүү жана толук маалыматты камтыган жок: же суроо-талаптагы суроо этибарга алынган эмес, же жооптор актуалдуу эмес болуп, суралбаган маалыматты камтышкан. Эксперттер, жарандык коомдун уюмдары жана журналисттер көйгөй катары көтөрүп жүргөндөй, жооптордун сапаты төмөн болду. Мамлекеттик же муниципалдык органдар эптеп кутулуш үчүн эле жооп беришкендей туюлат. Ошентип, Маалыматтын жеткиликтүүлүгү жөнүндө Мыйзамдын 11.3 беренесинин жоболоруна ылайык, “маалымат алууга жазуу түрүндөгү суроо-талапка

²⁹³ Ошондо эле, 35-берене. Кыргыз Республикасынын 31-август, 2015-жылдагы № 210 «Административдик ишмердиктин негиздери жана административдик жол-жоболор жөнүндө» Мыйзамы, доступно в Интернете на русском языке: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111254/15?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 26.06.2022).

²⁹⁴ Жогорудагы 157-шилтеме, 16-бет.

²⁹⁵ ЭКӨУ (2020), *Маалыматка жетүү боюнча Казакстандык комиссиянын сереби*, ЭКӨУнун мамлекеттик башкарууга серептери, ЭКӨУ басмаканасы, Париж, <https://doi.org/10.1787/3a8d6a0e-en> (акыркы кирүү 22.06.2022).

²⁹⁶ Ошондо эле. Мындай жеке адамдык органдар Швецияда, Норвегияда, Улуу Британияда, Германияда бар.

²⁹⁷ Ошондо эле. Мисалы, Франциянын, Италиянын, Чилинин маалыматка укукту коргоо боюнча атайын органдары бар, ал эми Түркия өзүнүн эки мамлекеттик органына маалыматка укукка мониторинг жүргүзүүнү жүктөгөн. РТИнин жана Омбудсмендин байкоочулар кеңеши, (акыркы кирүү 22.06.2022).

²⁹⁸ Парсонс А., Маалыматка жетүүгө көзөмөлдү жакшыртуу: Европадагы ар түрдүү мамилелерди иликтөө, апрель, 2022-ж. Интернеттеги дареги: <https://research.mysociety.org/html/improving-oversight/#top> (акыркы кирүү 15 июня 2022-ж.).

жооп толук, кызыктар адамдын ушул эле суроо-талап предмети боюнча кайталап суроо-талап берүү зарылчылыгын жок кылгандай болууга тийиш” жобосу Кыргыз Республикасында практикада колдонулбайт²⁹⁹.

Ушул отчеттун башка бөлүктөрүндө көрсөтүлгөндөй, коррупциянын алдын алууга тиешеси бар айрым маалыматтар веб-баракчаларда жана электрондук маалыматтык базаларда жеткиликтүү. Мисалы, ачык тооруктар үчүн электрондук портал Мамлекеттик сатып алуулар мамлекеттик департаментинин карамагында, ал эми юридикалык жактардын маалыматтык базасы Юстиция министрлигинин карамагында турат³⁰⁰. Веб-баракчаларда жарыялануучу маалымат дайыма эле актуалдуу эмес, ошондой эле веб-баракчалар колдонуучу үчүн ыңгайлуу эмес форматта түзүлгөн, ошондуктан керектүү маалыматты табуу кыйын. “Кактус Медиа” ар кыл мамлекеттик органдардын веб-баракчаларындагы маалыматтардын жеткиликтүүлүгү жөнүндө отчеттор сериясын жарыялаган³⁰¹.

Кыргызстан 2017-жылы “Ачык Өкмөт” (АӨ) Өнөктөштүгүнө кошулган жана азыркы мезгилде 17 милдеттенмени аткаруу процессинде турат³⁰². АӨнүн улуттук форуму Өкмөттүн 2018-жылдагы токтому менен түзүлгөн жана жарандык коомдун жана мамлекеттин 38 өкүлүн тең пропорцияда камтыйт³⁰³. 2018-2020-жылдардагы аракеттер планы темалардын кеңири чөйрөсүн камтыйт, алардын ичинде: маалыматтын жана ачык маалыматтардын жеткиликтүүлүгү, жарандарды тартуу жана коомдук сатылбастык чаралары³⁰⁴. АӨнүн аракеттер планын ишке ашыруу процессине 2020-жылдагы саясий өзгөрүүлөр жана COVID-19 пандемиясы олуттуу тоскоолдук кылышты³⁰⁵. Жарандык коомдун өкүлдөрү өкмөт тарабынан кызыгуунун жоктугу бул ишти аткарууну ого бетер начарлатканын билдиришкен³⁰⁶.

Жарым-жартылай аткарылган милдеттенмелердин арасында мыйзам долбоорлорун иштеп чыгууга жарандарды тартуу боюнча милдеттенме да бар, ал “мыйзам долбоорлорун коомдук онлайн-талкуулоо мүмкүнчүлүгүн камсыз кылуу үчүн бирдиктүү портал түзүүнү” камтыган. Портал³⁰⁷ ЕБдин жана USAIDдин каржылык колдоосу алдында түзүлгөн³⁰⁸. Бул платформа бардык мыйзам

²⁹⁹ Жогорудагы 151-шилтеме, 13.3 беренеси.

³⁰⁰ Ачык тооруктардын электрондук порталы <http://www.zakupki.gov.kg/popp/>, юридикалык жактардын маалыматтык базасы: <https://register.minjust.gov.kg/register/SearchAction.seam>, (акыркы кирүү 22.06.2022).

³⁰¹ Маалыматка жетүү https://kaktus.media/doc/431560_dostyp_k_informacii_chno_my_ishem_na_site_pravitelstva_i_kakih_dannyh_tam_net.html, (акыркы кирүү 22.06.2022).

³⁰² ОGPнин веб-баракчасы: <https://www.opengovpartnership.org/members/kyrgyz-republic/> (акыркы кирүү 30.06.2022).

³⁰³ Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 27-июнь, 2018-жылдагы № 226-р токтому. Кыргыз тилинде жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/216401/20?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 30.06.2022).

³⁰⁴ ОGPнин 2018-2020-жылдарга аракеттер планы, дереги: https://www.opengovpartnership.org/wp-content/uploads/2018/12/Kyrgyz-Republic_Action-Plan_2018-2020_REV.pdf (акыркы кирүү 30.06.2022).

³⁰⁵ Кыргыз Республикасынын өткөөл натыйжалары жөнүндө отчет, 21-январь, 2022-ж. Дареги: <https://www.opengovpartnership.org/documents/kyrgyz-republic-transitional-results-report-2018-2020/> (акыркы кирүү 30 июня 2022-ж.).

³⁰⁶ Ошондо эле.

³⁰⁷ Жаңы мыйзамдарды коомдук талкуулоо үчүн онлайн-аянтча: <http://koomtalkuu.gov.kg/ru> (акыркы кирүү 21.05.2022).

³⁰⁸ Жогорудагы 196-шилтеме.

долбоорлорун жарыялайт, ал эми коомчулук порталда өз пикирлерин калтыра алышат.

Ачык маалыматтар порталын түзүү боюнча милдеттенме да жарым-жартылай ишке ашырылган. Data.gov.kg азыркы мезгилде иштеп жана ар түрдүү мамлекеттик органдардын жана ведомстволордун маалыматтарынын 646 тоptomун ачык колдонууга коёт³⁰⁹. Бул порталдын негизги кемчилиги болуп маалыматтар туруктуу түрдө жаңыртылбаганы, ал эми порталдын өзү 2019-жылдын сентябрынан бери жаңыртылбай келе жатканы эсептелет.

Жарандардын катышуусунун дагы бир мүмкүнчүлүгү болуп коомдук кеңештердин иши эсептелет³¹⁰. Коомдук кеңештер Мыйзам тарабынан жөнгө салынат жана кеңеш берүүчү орган болуп саналат, алардын максаты болуп мамлекеттик жана муниципалдык органдар менен карым-катыш түзүү жана алардын ишине көзөмөл жүргүзүү саналат³¹¹. Коомдук кеңештер көбүрөөк ачыктыкка жана жарандардын катышуусуна умтулат, бирок алардын ишинде да 2017-жылдагы ЕБ өткөргөн изилдөөдө аныкталган кемчиликтер бар³¹². Белгиленген кемчиликтердин арасында: коомдук кеңештердин иши жөнүндө жарандардын маалыматтуулугунун жана алардын катышуусуна кызыгуусунун жетишсиздиги, тиешелүү мамлекеттик органдар менен кызматташтыкты стратегиялык пландоонун жоктугу, ошондой эле жарандардын мамлекеттик органдарды мониторинглоо жана ишин баалоо аймагындагы компетенциялардын жоктугу бар³¹³.

ММКлар жана жарандар үчүн коррупция жөнүндө кабарлоого чектөөлөр

Массалык маалымат каражаттары жана жарандар үчүн коррупциялык иштер менен байланышкан маалыматтарды алууга, жарыялоого жана таркатууга чектөөлөр мыйзамдык түрдө жок. Практикада журналисттерге, блогерлерге жана ММК кызматкерлерине кысым көрсөтүү фактылары Кыргызстанда көп жана алар уламдан улам көбөйүүдө³¹⁴. Мындай кысымдар юридикалык жана экономикалык чараларды, сурактарды, экстремизмге жана ар кандай түрдөгү жек көрүүнү тутандырууга мыйзамсыз айыптоолорду, өлкөдөн сыртка чыгууга тыюу салууну жана ММКны жабууну камтышы мүмкүн³¹⁵.

³⁰⁹ Ачык маалыматтар порталы, <https://data.gov.kg/dataset>, (акыркы кирүү 18.05.2022).

³¹⁰ Коомдук кеңештер баракчасы, https://www.gov.kg/ru/p/public_council (акыркы кирүү 10.06.2022).

³¹¹ Кыргыз Республикасынын 24-май, 2014-жылдагы № 74 «Мамлекеттик органдардын коомдук кеңештери жөнүндө» Мыйзамы, 1-берене. Кыргыз тилинде жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/205299/10?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 08.07.2022).

³¹² Кыргызстандагы коомдук кеңештердин ишине жарандардын катышуусун күчөтүү боюнча ЕБдин долбоору, февраль-май, 2017-ж., дареги: [http://gsi-projects.eu/public-councils/articles-and-publications/Report%20on%20survey_Survey%20of%20the%20деятельность%20общественность%20советы%20%20государство%20органы%20%20%20КР%20\(РУС\).pdf](http://gsi-projects.eu/public-councils/articles-and-publications/Report%20on%20survey_Survey%20of%20the%20деятельность%20общественность%20советы%20%20государство%20органы%20%20%20КР%20(РУС).pdf) (акыркы кирүү 10.09.2022).

³¹³ Ошондо эле.

³¹⁴ ММКга каршы кылмыштарды эл аралык иликтөөлөр фонду, 2017-2019-жылдарда Борбордук Азияда жана Азербайжанда журналисттерге, блогерлерге жана ММКнын кызматкерлерине кол салуулар: <https://ifj.fund/wp-content/uploads/2020/05/Joint-CA-report -RUS-2.pdf> (акыркы кирүү 31.08.2022).

³¹⁵ Ошондо эле. 2017-жылдан 2019-жылга чейин физикалык эмес мүнөздөгү жана/же кибермейкиндиктеги чабуулдардын жана коркутуулардын саны беш эсе өскөнү көңүл бурарлык.

КРнын медиаполиси институту Кыргызстандагы кырдаал 2020-жылдын октябрынан 2022-жылдын мартына чейинки мезгилде начарлаганын ырастайт: “сөз эркиндигинин кырдаалы Кыргызстандын саясий моделинде авторитаризмдин белгилеринин күчөшүнө, мамлекет тарабынан репрессиялык чаралардын улам көбүрөөк колдонулушуна, медиалык чөйрөгө көзөмөлдү катаалдаштырууга жана көз карандысыз ММКлардын иштөө мейкиндигин тарытууга аракеттенүүгө байланыштуу начарлап жатат”³¹⁶. Хьюман Райтс Вотч кыргыз бийликтери «акыркы айларда журналисттердин жана көз карандысыз ММКлардын ишмердигине карата козголгон бир катар жазыктык иштерге байланыштуу аларды куугунтуктоону күчөтүшкөнүн» билдирген³¹⁷.

ММКларга жана блогерлерге кысымдын күчөшү көз карандысыз журналистке карата баңгизаттар менен байланышкан болжолдуу жазыктык айыптоолордо көрүнгөн, бул айыптоолор анын factcheck.kgнин журналисттери менен бирге коррупциялык иштерди иликтөө боюнча ишмердиги үчүн куугунтуктоо катары бааланган³¹⁸. Бул журналист 28-сентябрь, 2022-жылы акталган, бардык айыптоолор Бишкектин райондук соту тарабынан алып салынган³¹⁹. 2022-жылдын февралында бир нече бийлик тараптагы активисттер Бишкектеги пресс-конференцияда чет өлкөлүк агенттер жөнүндө мыйзам кабыл алууну талап кылышкан. Алар бул мыйзамды Kloop.kg жана Azattyk сыяктуу көз карандысыз ММКларга каршы колдонууну сунуш кылышкан³²⁰.

Блогерлерге каршы да иштер козголгон, мисалы, 19 жаштагы жигитке Жетим-Тоо кени жөнүндө архивдик видеороликтер жүктөлгөн Facebookтагы посттору үчүн жазыктык жоопкерчиликке тартылуу коркунучу бар³²¹. Бул видео мурдагы жогорку мансаптуу аткаминердин тоо-кен өнөр жайы жана болжолдонгон мамлекеттик органдардагы коррупция жөнүндө билдирүүсүн камтыган³²². Оппозициялык блогер 2022-жылдын июнунда УМКнын тергөөчүлөрү тарабынан Facebookтагы публикациясы, өлкө башчыларынын саясий жана экономикалык саясатын сыңдоо

³¹⁶ Медиясаясат институту, Журналисттерге Интернет-чабуулдар, жазыктык иштер, мыйзамдык чектөөлөр: сөз эркиндиги 2020-жылдын октябрынан кийин. Дареги: https://internews.kg/wp-content/uploads/2022/04/онлайн_атаки_на_журналистов_уголовные_дела_законодательные_органы.pdf (акыркы кирүү 08.08.2022).

³¹⁷ HRW, Журналисттерге каршы жазыктык иштердин толкуну, 01.04.2022 жарыяланган, <https://www.hrw.org/news/2022/04/01/kyrgyzstan-spate-criminal-cases-against-journalists> (акыркы кирүү 15.08.2022).

³¹⁸ Кыргызстанда Temirov Livedын журналисттерине кысым көрсөтүү уланууда, 06.06.2022 жарыяланган, <https://acca.media/ru/15149/pressure-on-temirov-lives-journalists-continues-in-kyrgyzstan/> (акыркы кирүү 08.08.2022). Дагы караңыз: Журналист Темировду ичинен басуу боюнча Кыргызстандын кампаниясы, 31.01.2022 жарыяланган, дареги: <https://www.rferl.org/a/kyrgyzstan-temirov-journalist-special-investigation/31677591.html> (акыркы кирүү 08.08.2022). 2022).

³¹⁹ РСЕ/РС кыргыз кызматы, Кыргыз журналист-иликтөөчү Болот Темиров акталды, 28.09.2022. Дареги: <https://www.rferl.org/a/kyrgyz-court-acquits-journalist-bolot-temirov/32057546.html> (акыркы кирүү 12.11.2022).

³²⁰ Миранда Патручич, Кыргызстанда басма сөз эркиндиги туура эмес багытта бара жатат, The Diplomat, 18-март, 2022-ж. жарыяланган: <https://thediplomat.com/2022/03/press-freedom-in-kyrgyzstan-is-headed-in-the-wrong-direction/> (акыркы кирүү 25.08.2022).

³²¹ Экономист, 19 жаштагы блогер Ырыс Жекшеналиев кармалды – ал Жетим-Тоо кенин иштетүүгө каршы видео жарыялады, 15.08.2022 жарыяланган: <https://economist.kg/novosti/2022/08/15/19-jetnego-blogera-yrysa-zhekshenalieva-zaderzhali-on-opublikoval-video-protiv-razrabotki-mestorozhdeniya-jetim-too/> (акыркы кирүү 25.08.2022).

³²² Ошондо эле.

үчүн суракка алынган³²³. “Апрель” оппозициялык телеканалынын журналисти мамлекеттик бийлик органдарын сындаган Facebookтагы публикациясы үчүн УМККдар расмий эскертүү алган³²⁴.

Талаптагыдай практика

- Маалыматка жетүүгө укук Кыргыз Республикасынын Конституциясы жана эки негизги мыйзам тарабынан кепилденет жана укуктук базасын чыңдоо боюнча аракеттер туруктуу түрдө жасалууда. Маалыматтын жеткиликтүүлүгү жөнүндө Мыйзамдын долбоору иштелип чыгуу стадиясында турат жана ал учурдагы укуктук базанын айрым кемчиликтерин жоёт деп үмүттөнөбүз.
- Кыргызстандын АӨ Платформасына катышуусу жарандардын өкмөттүн ишине жана антикоррупциялык саясатты иштеп чыгууга жана ишке ашырууга көбүрөөк катышуусу үчүн зор потенциалга ээ.

Кемчиликтер

- Мыйзам маалыматка суроо-талап процедурасын жөнөкөйлөтүү жана тездетүү үчүн мамлекеттик органдардан даяр шаблондорду иштеп чыгууну талап кылат, бирок практикада мындай шаблондор али жок.
- Маалыматтын жеткиликтүүлүгү жөнүндө мыйзамдарда жашыруундук даражасы боюнча чектөөлөр коомдук зыян жана кызыкчылыктар даражасынын критерийине таянып маалыматка укуктун артыкчылыгын баалабайт. Соттор мындай жашырыңдоонун тууралыгынан же коомдук кызыкчылыктардын маанилүүлүгүнөн шектенбестен жашырын маалыматтарды жашырыңдоону талап кылган мыйзам алдындагы актылардын негизинде чечимдерди кабыл алып, мындай жашыруундукту көп учурда колдошот.
- Мамлекеттик органдар жана ведомстволор калктын суроо-талаптарына жооп берүүнүн орнотулган мөөнөттөрүн көп учурда сакташпайт, жооптордун сапаты көп учурда төмөн, ал эми маалымат бербөө үчүн санкциялар аныкталган эмес. Маалыматка суроо-талап үчүн акыга бирдиктүү мамиле жок.
- Саясий бийликтин алмашуусунан улам, ошондой эле өкмөттүн бул демилгеге кызыгуусунун жана берилгендигинин жоктугунан улам АӨ Платформасынын милдеттенмелерин аткарууда олуттуу көйгөй бар. АӨнүн аракеттер планынын алкагындагы айрым милдеттенмелер жарым-жартылай аткарылса да, мыйзам долбоорлорун талкуулоо үчүн жаңы онлайн-порталдын түзүлүшү анын жаңыртылбай жатканы менен начарлатылган.
- Көз карандысыз ММКларды, блогерлерди жана жарандарды мамлекеттик органдардагы коррупция фактылары жөнүндө ооз ачпоого мажбурлоо тенденциясы күчөп бара жатат. Бул БУУнун Коррупцияга каршы Конвенциясынын 13.1 беренеси боюнча Кыргызстандын милдеттенмелеринин түздөн-түз бузулушу болуп саналат.

4.1.10 11-берене – Соттук бийлик жана прокуратура

³²³ «Сын макала жазды — суракка чакырышты». Кыргызстанда социалдык тармактардын колдонуучуларын издеп табуу уланууда. 22-июнь, 2022-ж. жарыяланган:

<https://rus.azattyk.org/a/31916455.html> (акыркы кирүү 25.08.2022).

³²⁴ Ошондо эле.

Соттук бийликтин жана прокуратуранын көз карандысыздыгы жана сатылбастыгы

2021-жылдагы Конституциянын 95-беренеси³²⁵ жана Кыргыз Республикасынын судьяларынын макамы жөнүндө Конституциялык мыйзам³²⁶ судьяларга көз карандысыздыкка жана кол тийбестикке укукту кепилдейт. Сот адилеттигин ишке ашырууга ар кандай кийлигишүүгө тыюу салынат³²⁷. Конституцияда жана конституциялык Мыйзамда каралган судьялардын көз карандысыздыгынын кепилдиги эч кайсы жагдайда жокко чыгарылбайт же кемсинтилбейт³²⁸. Ошондой болсо да, КР Конституциялык палатасынын экс-судьясы Чинара Айдарбекова өзүнүн интервьюсунда укуктук база судьялардын көз карандысыздыгын коргогон учурда да “судьяларга кысым көрсөтүүнүн методдору бар” экенин белгилеген. Ал эми 2021-жылдагы Конституция кабыл алынгандан кийин “ансыз да багыныңкы соттук институт институционалдык чектөөлөр жана каршы салмактарга болгон үмүттөрдү азайтып, ого бетер көз каранды болуп калды”³²⁹.

2021-жылдагы жаңы Конституция боюнча референдум учурунда ЕККУнун байкоочулары Конституция Кыргызстандагы сот бийлигинин көз карандысыздыгын коркунучка кептеген жоболорду камтыганын билдиришкен³³⁰. Венециялык комиссия жана ЕККУ 70-берене Президентке бардык деңгээлдердеги судьяларды дайындоого ыйгарым укук берерин белгилешкен³³¹. Аны менен бирге, Президенттин ашкере көрүнүктүү ролу, Парламенттин ролунун начарлашы жана сот бийлигинин көз карандысыздыгына болжолдуу кол салуулар менен бирге бийликтин аткаруучулук жана башка бутактарынын үстүнөн үстөмдүгү эң олуттуу көйгөйлөрдүн бири болуп саналат. Бул Кыргыз Республикасында бийликтердин бөлүштүрүлүшүн жана мыйзам үстөмдүгүн начарлатуунун реалдуу тобокелдигин жаратат³³².

Жаңы Конституция кабыл алынган учурга чейин эле коррупция сот тутумунда кеңири тарагандыктан, кырдаал мындан да начарлашынан олуттуу кооптонуулар болгон³³³.

³²⁵ Кыргыз Республикасынын 5-май, 2021-жылдагы Мыйзамы менен киргизилген Кыргыз Республикасынын Конституциясы, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112213?cl=ru-ru> (акыркы кирүү 08.07.2022)

³²⁶ «Кыргыз Республикасынын судьяларынын статусу жөнүндө» Конституциялык мыйзам, 15-ноябрь, 2021-жыл, № 138, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/202352/160?cl=ky-kk&mode=tekst> (акыркы кирүү 08.07.2022)

³²⁷ Ошондо эле.

³²⁸ Ошондо эле.

³²⁹ Freedom House, Nations in Transit 2021, Медет Түлегеновдун резюмеси: <https://freedomhouse.org/country/kyrgyzstan/nations-transit/2021> (акыркы кирүү 01.09.2022).

³³⁰ Венециялык комиссия, «Кыргызстан – Кыргыз Республикасынын Конституциясынын долбоору боюнча ДДАУБ/ЕККУ менен Венециялык комиссиянын биргелешкен пикири, Венециялык комиссия тарабынан анын 126-пленаардык отурумунда кабыл алынган (онлайн, 19-20-март, 2021-ж.)», 19-март, 2021: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2021\)007-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2021)007-e) (акыркы кирүү 01.09.2022).

³³¹ Ошондо эле, 5-бет.

³³² Ошондо эле, 6-бет.

³³³ Кыргызстандагы коррупциянын жана сот акыйкаттыгын ишке ашырууга мыйзамсыз кийлигишүүлөрдүн жогорку деңгээлин социологиялык иликтөөлөрдүн натыйжалары тастыкташат. Мисалы, Эл аралык республикалык институттун буюртмасы боюнча SIAR Research and Consulting тарабынан 2016-жылдын мартында өткөрүлгөн Кыргызстандын калкын сурамжылоонун натыйжасында, соттор эң коррупциялашкан мекемелердин арасында экинчи орунду (мамлекеттик автоинспекциядан кийин) ээлешкен. Ал гана эмес, Дүйнөлүк экономикалык форумдун 2017/2018 Глобалдык атаандаштыкка жөндөмдүүлүктүн рейтингинде

Чынында эле, кийинки окуялар сот бийлигинин көз карандысыздыгынын жоктугуна байланыштуу бардык кооптонуулардын салмактуу негиздери бар экенин көрсөттү. 2020-жылдан бери сот бийлигинин саясий калыстыксыздыгын жана көз карандысыздыгынын жоктугун көрсөткөн бир нече иш болуп өткөн.

2020-жылдын октябрында, Жапаровдун жана Ташиевдин тарапкерлеринин кысымы алдында, Жогорку сот шашылыш тартипте ал экөөнү тең бийликти күч менен басып алуу аракетине айыптоо боюнча күнөөсүз деп тааныган³³⁴. Политолог Аида Алымбаева билдиргендей, “биздин сотторубуз эч качан көз карандысыз болгон эмес жана дайыма бийликтегилерге жаккандай чечимдерди чыгарып келишкен”³³⁵. Дагы бир иш 2020-жылы коррупцияга айыптоолор тагылган Мамлекеттик бажы кызматынын төрагасынын мурдагы орунбасарына байланыштуу³³⁶. Сот процесси 20-октябрь, 2020-жылы Бишкектин Биринчи Май райондук сотунда болуп өттү жана судья Боромбаев, коомчулук болжогондой, айыпталуучуларды камакка алуу жөнүндө буйрук берген жок, анын ордуна аны үй камагына алуу жөнүндө буйрук чыгарды³³⁷. Кийинки күнү президенттин милдетин аткаруучу Жапаров бул чечимди ал өзү кабыл алганын билдирип, сот тутумунун көз карандысыздыгы деген негиз салуучу принципке өзүнүн текебер мамилесин көрсөткөн³³⁸.

Судьялардын укук коргоо органдары жана саясий ишмерлер тараптан көрсөтүлүп жаткан кысымга даттануулары да болгон. 2020-жылы Судьялар кеңеши президенттин милдетин аткаруучу Мамытовго ачык кат жөнөтүп, укук коргоо органдарынын сот бийлигине мурда болуп көрбөгөндөй чабуулдарына байланыштуу олуттуу тынчсыздануусун билдирген³³⁹. Судьяларга ар түрдүү саясий институттар жана укук коргоо органдары тараптан тышкы кысымдар дайым болуп келгени ырасталган³⁴⁰. Судьялардын арасында Президенттин администрациясынан “телефон чалууларды” расмий эмес талкуулоолор болуп келген, бул практика азыр да улантылууда³⁴¹.

Кыргыз Республикасынын прокуратурасы жөнүндө конституциялык Мыйзамдын 5-беренесине ылайык³⁴², прокуратуранын көз карандысыздыгын камсыз кылуу багытында прокуратуранын ишмердигине кийлигишүүгө тыюу салынат. Прокурордун же прокуратуранын тергөөчүсүнүн өз ыйгарым укуктарын ишке ашырууга тоскоол кылуу максатында же анын мыйзамсыз чечим кабыл алышы максатында ага каалаган

«Соттордун көз карандысыздыгы» көрсөткүчү боюнча Кыргызстан 137 өлкөнүн ичинен 102-орунду ээлеген. Караңыз: Глобалдык атаандаштыкка жөндөмдүүлүк жөнүндө отчет, <https://bit.ly/2iZK8Rq> (акыркы кирүү 10.06.2022).

³³⁴ Кыргыз соттору төрт саясатчыны кантип шашылыш акташты, RadioFreeEurope/RadioLiberty, 21-октябрь, 2020-ж., <https://rus.azattyk.org/a/30904483.html> (акыркы кирүү 10.06.2022).

³³⁵ Ошондо эле.

³³⁶ OCCPR, Матраимов падышалыгы: <https://www.occrp.org/en/the-matrimov-kingdom/> (акыркы кирүү 10.06.2022).

³³⁷ Koom.kg, Өз көз карандысыздыгы үчүн күрөшпөстөн, судьялар мыйзам бузууда, 04.02.2021 жарыяланган: <http://www.koom.kg/index.php?act=material&id=5496> (акыркы кирүү 22.08.2022).

³³⁸ 24kg, Садыр Жапаров эмнеге Матраимовду камоого болбостугун түшүндүрдү, 21.10.2020: https://24.kg/vlast/170187_sadyr_japarov_obyyasnil_pochemu_rayymbeka_matrimova_nelzya_saj_at_vtyurmu/ (акыркы кирүү 10.06.2022).

³³⁹ Кыргыз Республикасынын Соттук кеңеши, Айыпсыздык презумпциясы жана УКМКнын билдирүүлөрү жөнүндө ачык кат, 25.12.2020: <http://sot.kg/post/otkrytoe-pismo-o-prezumptsiinevinovosti-i-zayavlenii-glavy-gknb> (акыркы кирүү 10.06.2022).

³⁴⁰ КР Конституциялык палатасынын мурдагы судьясы Чынара Айдарбекова менен интервью, 19.08.2022.

³⁴¹ Ошондо эле.

³⁴² Кыргыз Республикасынын 10-сентябрь, 2021-жылдагы № 114 «Кыргыз Республикасынын прокуратурасы жөнүндө» Конституциялык мыйзамы <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112293/10?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 10.06.2022).

формада таасир этүү Кыргыз Республикасынын Жазык кодексинде аныкталган жоопкерчиликке алып келет. Бирок Кыргызстанда прокуратура саясий жетекчиликке толук көз каранды экени жана анын аткаруучусунун ролун ойноору жалпыга маалым. Бийликке жаңы жетекчилик келген сайын прокуратураны көзөмөлдөөчү кеңири ыйгарым укуктарды өзүндө сактап калат да, өзүнүн эң жакын шакиртин башкы прокурор кылып дайындайт³⁴³.

Венециялык комиссия жана ДАУБ/ЕККУ “көзөмөлдүк куугунтуктоо модели иш жүзүндө прокуратуранын эски советтик моделин эске салат [...] кеңири ыйгарым укуктар бир гана мекемеге жүктөлгөн тутумду сактоо ... бийликти бөлүштүрүү принцибине жана инсандын укуктарына жана эркиндиктерине олуттуу коркунуч туудурушу мүмкүн”³⁴⁴. 2021-жылдагы жаңы Конституция прокуратурага кеңири ыйгарым укуктарды камтыйт жана аны Президенттин түздөн-түз көзөмөлү астына коёт³⁴⁵. Бул ыйгарым укуктарды эске алуу менен прокуратура мыйзамдуулуктун кароолунда тургандын ордуна жазалоочу функцияларды активдүү аткарууда³⁴⁶.

Судьялардын жана прокурорлордун жүрүм-турум кодекстери жана алардын колдонулушу

Судьялык корпустун өкүлдөрү үчүн жүрүм-турум кодекстери жана дисциплинардык механизмдер Кыргыз Республикасынын судьясынын Ар-намыс кодекси менен жөнгө салынат³⁴⁷, ал судьянын кесиптик жана кызматтан тышкаркы (соттон тышкаркы) ишмердиктеги жүрүм-турумунун этикалык нормаларын аныктайт. Өткөрүлгөн эксперттик интервьюга ылайык, судьялар (айрыкча жаңы дайындалгандар) Ар-намыс кодексин кандайча чечмелөө жана колдонуу керектиги жөнүндө көп учурда толук кандуу маалыматка ээ эмес. Кодекстин жоболору так эмес жана текстинде шилтемелерди камтыбайт. Мисалы, Ар-намыс кодексиндеги кызыкчылыктар кагылышы жөнүндөгү жалгыз жобо өтө күңүрт туюнтулган жана кызыкчылыктар кагылышынын аныктамасын да, тиешелүү мыйзамга шилтемени да камтыбайт³⁴⁸.

Ар-намыс кодексинин аткарылышын көзөмөлдөө судьялардын тартиптик жоопкерчилигинин маселелерин кароого; судьяга тартиптик бузуу жасаганы үчүн тартиптик жаза чектөөгө; судьяларды соттук тартипте дайындалуучу жазыктык жана

³⁴³ Президент Жапаров өзүнүн жакын досу жана тарапташы Курманкул Зулушевди Башкы прокурордун кызмат ордуна сунуштады. Журналисттер Курманкул Зулушев 2013-жылы Бишкек шаардык сотунун төрагасы болуп турганда Садыр Жапаровдун, Камчыбек Ташиевдин жана Талант Мамытовдун иши боюнча актоочу өкүмү үчүн ыраазылык билдирүүнүн ыкмасы болду деп болжолдуу. <https://ru.sputnik.kg/20201113/kyrgyzstan-sadyr-zhaporov-naznachency-1050422104.html> (акыркы кирүү 10.08.2022).

³⁴⁴ Венециялык комиссия (2016-ж.), «Конституцияга толуктоолорду жана өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө» мыйзам долбоору боюнча биргелешкен пикир, CDL-AD(2016)025, 98-параграф, [www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDLAD\(2016\)025-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDLAD(2016)025-e) (акыркы кирүү 10.08.2022).

³⁴⁵ Жогорудагы 313-шилтеме, 70-берене.

³⁴⁶ Kloop.kg, Елена Короткова, Чектөөсүз прокуратура жана жаңы кодекстер сентябрга, 30.03.2021-жылы жарыяланган: <https://kloop.kg/blog/2021/06/30/prokuratura-ne-imeyushhaya-ogranichenij-i-povye-kodeksy-k-sentyabryu-genprokuror-zuluшев-vынес-na-pervoe-чтение-ряд-законопроектов/> (акыркы кирүү 10.09.2022). Вести.kg, Монстр УМККнын ордуна монстр прокуратура келе жатат, 07.06.2021 жарыяланган: <https://vesti.kg/politika/item/87216-na-smenu-monstru-gknb-prikhodit-monstr-prokuratura.html> (акыркы кирүү 10.09.2022).

³⁴⁷ Кыргыз Республикасынын судьясынын Абийир кодекси, 11-март, 2019-жылы Кыргыз Республикасынын судьяларынын XI съездинде кабыл алынган, <http://kenesh.sot.kg/post/kodeks-chesti-sudi-kyrgyzskoj-republiki> (акыркы кирүү 10.06.2022).

³⁴⁸ Жогорудагы 298-шилтеме, Кодекстин 20-беренеси.

башка жоопкерчиликке тартууга; судья жазыктык жоопкерчиликке тартылган (ал айыпталуучу катары тартылган) учурда кызматынан убактылуу четтетүү жөнүндө сунуш киргизүүгө ыйгарым укуктуу болгон Кыргыз Республикасынын Судьялар кеңешинин Тартип комиссиясына ³⁴⁹ жүктөлөт. Судьяларды тартиптик жоопкерчиликке тартуу жөнүндө маалымат Кыргыз Республикасынын Судьялар кеңешинин Тартип комиссиясынын расмий сайтына жайгаштырылат³⁵⁰.

Судьялар кеңеши түрүндөгү судьялык өзүн-өзү башкаруу органдары судьяларга этикалуу жүрүм-турум жана коррупциялык тобокелдиктер боюнча сунуштарды сот акыйкаттыгынын жогорку мектебинин базасындагы тренингдер, семинарлар формасында берүү үчүн жоопкерчилик алып жүрүшөт ³⁵¹. Нускама жана колдонмолор мектептин (САЖМ) адистери тарабынан даярдалат.

Transparency International Кыргызстандын маалыматы боюнча, “Судьялар кеңешинин алдындагы Тартип комиссиясы жөнүндө” жаңы мыйзам судьялардын көз карандылыгы үчүн шарт түзөт жана алардын эркиндигин чектейт да, судьялар бийликтин башка бутактарына көз карандылыкка түшөт. Тартип комиссиясы үч партиянын өкүлдөрүнөн түзүлгөндүгүнө байланыштуу ал судьялар ротациялоо боюнча Президентке сунуш киргизүүгө укуктуу болот³⁵². Судьяларды тартиптик жоопкерчиликке тартуунун мурдагы практикасы саясий калыс эместик жана тартиптик жазаларды көңүлгө жакпаган судьялардан кутулуу үчүн колдонуу тобокелдигинин реалдуулугун тастыктайт³⁵³.

Прокуратуранын Жүрүм-турум кодексине ³⁵⁴ ылайык, жүрүм-турумдун этикалык нормалары кызматтык ишмердикте да, кызматтык ишмердиктен сырткары да регламенттелет. Бул Кодекс Конституциянын, Мамлекеттик кызматкерлердин эл аралык жүрүм-турум кодексинин³⁵⁵, Кесиптик жоопкерчилик стандарттарынын жана Прокурорлордун негизги укуктары жана милдеттери жөнүндө билдирүүнүн ³⁵⁶ жоболоруна ылайык иштелип чыккан. Кодекс Кыргыз Республикасынын коррупцияга каршы аракеттенүү, мамлекеттик жана муниципалдык кызматты аткаруу, кызыкчылыктар кагылышын аныктоо жана жөнгө салуу маселелерин жөнгө салуучу мыйзамдарын жетекчиликке алат, ошондой эле коомдун жана мамлекеттин жалпы таанылган адептик принциптерине жана нормаларына негизделет. Ички текшерүүнүн жана иликтөөнүн материалдары этика боюнча комиссиянын кароосуна өткөрүп берилет. Кароонун натыйжалары боюнча комиссия жетекчиге чечим кабыл

³⁴⁹ КРнын 15-ноябрь, 2021-жылдагы № 139 «Соттук өз алдынча башкаруу органдары жөнүндө» Мыйзамынын 21 жана 23-беренелери, <http://cbd.minijust.gov.kg/act/view/ru-ru/112312/10?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 10.06.2022).

³⁵⁰ Караңыз: <http://tartip.sot.kg/post/regulation-dissciplinarnoj-komissii> (акыркы кирүү 10.06.2022).

³⁵¹ КРнын 15-ноябрь, 2021-жылдагы № 139 «Соттук өз алдынча башкаруу органдары жөнүндө» Мыйзамынын 21 жана 23-беренелери, <http://cbd.minijust.gov.kg/act/view/ru-ru/112312/10?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 10.06.2022).

³⁵² Кыргызстандын антикоррупциялык тутуму, ТИ, <https://clck.ru/xKNpA> (акыркы кирүү 10.06.2022).

³⁵³ Судьялар кеңеши судьяны жоопко тартууга уруксат берди, <http://www.koom.kg/index.php?act=material&id=6221> (акыркы кирүү 10.06.2022).

³⁵⁴ КРнын прокуратурасынын Кесиптик этика кодекси, 21-октябрь, 2014-жыл, орус тилинде жеткиликтүү: <http://cbd.minijust.gov.kg/act/view/ru-ru/3375> (акыркы кирүү 10.06.2022).

³⁵⁵ БУУнун Генералдык Ассамблеянын 12-декабрь, 1996-жылдагы 51/59 резолюциясы, https://www.unodc.org/documents/commissions/CCPCJ/Crime_Resolutions/1990-1999/1996/General_Assembly/A-RES-51-59.pdf (акыркы кирүү 10.06.2022).

³⁵⁶ Прокурорлордун эл аралык ассоциациясы тарабынан 21-апрель, 1999-ж. кабыл алынган, <https://www.iap-association.org/> (акыркы кирүү 10.06.2022).

алуу үчүн сунуш киргизет.

Прокуратура органдарында Жүрүм-турум кодексин аткаруу үчүн ички иликтөөлөр башкармалыгы жана этика боюнча комиссия жооптуу³⁵⁷. Этика боюнча комиссиялар Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасынын борбордук аппаратынын, Аскердик прокуратуранын, облустардын жана Бишкек, Ош шаарларынын прокуратураларынын курамында түзүлөт. Алар прокуратуранын тиешелүү органдарынын кызматкерлеринин кесиптик этикалык нормаларды сактоосун көзөмөлдөөнү ишке ашырышат. Бул Комиссиялардын ишмердигинин негизги багыттары болуп этикалык баалуулуктарды калыптандыруу, укук бузуулардын алдын алуу жана этикалык нормалардын сакталышын көзөмөлдөө саналат.

Сот жана прокуратура кызматкерлерин тандоо, жумушка алуу, окутуу, натыйжалуулугун башкаруу жана жумуштан бошотуу

Судья кызматына талапкерлерди тандоонун жана аларды дайындоо конкурстук тартипте жүргүзүлөт жана судьянын статусу жөнүндө Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында жана Кыргыз Республикасынын Судьяларды тандоо боюнча кеңеши жөнүндө мыйзамдарда аныкталган критерийлерге негизделет³⁵⁸.

Мыйзамдын 21-беренесинин 1-пунктуна ылайык конкурстук тандоо Судьяларды тандоо кеңеши тарабынан жүргүзүлөт³⁵⁹. Кеңеш аныкталган талаптарга туура келген адамдарды аныктайт да, аларды Жогорку соттун, Конституциялык Соттун жана жергиликтүү соттордун судьялык кызматтарына көрсөтөт. Конкурстук тандоонун процедурасы тестирлөөдөн жана судьялык кызматка талапкер менен аңгемелешүүдөн турат. Аңгемелешүүгө уруксат берилген учурда Судьяларды тандоо боюнча кеңеш төмөнкүлөрдү текшерет:

1. талапкерлердин документтери жана алардын мыйзам талаптарына шайкештиги;
2. декларациялоо жөнүндө мыйзамдарга ылайык маалымат тапшырып жаткан талапкердин, анын жубайынын, жакын туугандарынын кирешелери жана чыгымдары жөнүндө декларациялар;
3. башка маалыматтар (талапкерлер жөнүндө пикирлер, сунуштар).

«Кыргыз Республикасынын судьяларынын макамы жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 5 (4) беренесине ылайык, судьялык кызматка талапкерлерди даярдоону Юстициянын жогорку мектеби жүргүзөт. Судьялык кызматка талапкер адамдар 1 жылга чейинки мөөнөттүк окутуудан өтүүгө тийиш. Курсту аяктагандан кийин квалификациялык экзамен өткөрүлөт. Судьялык кызматка талапкерлерди окутуунун тартибин жана мөөнөтүн Жогорку Соттун Төрагасы жана Судьялар кеңеши аныктайт.

«Кыргыз Республикасынын Жогорку соту жана жергиликтүү соттору жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 24-2 беренесине ылайык, окутуу Кыргыз Республикасынын Жогорку сотуна караштуу Юстиция жогорку мектебинин Окуу

³⁵⁷ Жогорудагы 302-шилтеме.

³⁵⁸ «Кыргыз Республикасынын судьяларынын статусу жөнүндө» Конституциялык мыйзамы, 15-ноябрь, 2021-жыл, № 138. Кыргыз тилинде онлайн жеткиликтүү:

<http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112311/10?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 01.06.2022).

³⁵⁹ Ошондо эле.

планына ылайык жүргүзүлөт. Юстиция жогорку мектебиндеги билим берүү процессинин сапатын көзөмөлдөөнү Судьялар кеңеши жүргүзөт.

Прокуратурада кесиптик сапаттарга төмөнкүлөр кирет: «Юриспруденция» адистиги боюнча жогорку кесиптик билимдин мамлекеттик билим берүү стандарттарына ылайык адвокаттын кесиптик ишмердигине даярлыгы; кызматтык милдеттерин ийгиликтүү аткаруу үчүн зарыл болгон жалпы жана кесиптик билимдер жана аларды практикада колдонуу билгичтиги; демилгелүүлүк, натыйжалуулук жана маселени баштоо жана аяктоо жөндөмдүүлүгү.

Конкурстук тандоонун бардык этаптарынан ийгиликтүү өткөн, Комиссия тарабынан сунушталган жана Башкы Прокурор тарабынан бекитилген талапкер Башкы прокурордун буйругу менен кадрлык резервге киргизилет жана алган балларына ылайык аныкталган рейтингке катаал шайкештик боюнча прокуратура органдарындагы жумушка талапкер болуп саналат.

Прокуратуранын талапкерлерди тандоо боюнча ишмердиги эл алдында жана ачык түрдө жүргүзүлөт жана ар бир этап аяктагандан кийин Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасынын сайтында жарыяланат³⁶⁰.

Прокуратура органдары үчүн кадрларды даярдоо тренерлер тарабынан прокуратура органдарына кызматка жаңы кабыл алынып жаткан адамдарды алардын кызматтык милдеттерди аткарышы үчүн зарыл болгон билимдерди, билгичтиктерди жана көндүмдөрдү өздөштүрүшү максатында, кесиптик даярдоо программалары боюнча окутуу аркылуу жүргүзүлөт.

Башкы прокурордун буйругу менен Кыргыз Республикасынын прокуратура органдарында иштөө үчүн кадрлык резервге киргизилген талапкерлер үчүн (9 бөлүктөн турган) «Адистикке киришүү» даярдоо программасы бекитилген, анын негизинде кадрлар бөлүмү жана кызматкерлердин квалификация борбору талапкерлерди окутууну жүргүзүшөт.

Сот процессинин айкындуулугун камсыз кылуу боюнча чаралар

Көптөгөн соттордо соттук отурумдарды аудио- жана видеокаттоо тутумдары бар. Республикада бардыгы 72 жергиликтүү сот, 159 отурум залы бар, мындай тутумдар алардын жарымынан көбүндө иштеп жатат³⁶¹. Алдыңкы МТ-технологияларды кеңири колдонуу жана маалыматтык тутумдарды интеграциялоо сот акыйкаттыгынын айкындуулугун жогорулатат жана сот өндүрүшүнүн коррупциогендүүлүгүн төмөндөтүүгө мүмкүндүк берет³⁶².

Ошол эле учурда Кыргызстандын соттук тутуму коррупциянын жогорку деңгээлинен жабыркап, соттордун ишмердигине талаптагыдай эмес кийгилишүү сакталган бойдон калууда. Муну сот процесстеринин катышуучуларын, Кыргызстандын жарандарын сурамжылоо, жарыяланган эл аралык рейтингдер, ошондой эле сот

³⁶⁰ Прокуратуранын расмий сайты, www.prokuror.kg (акыркы кирүү 20.05.2022).

³⁶¹ Соттордо аудио-видеожазуу киргизилүүдө, https://24.kg/obschestvo/109325_vnbspkirgyizstane_vnedryayut_sistemu_audio-inbspvideofiksatsii_sudebnyih_zasedaniy/ (акыркы кирүү 22.06.2022).

³⁶² «Сот тутумун өнүктүрүү» Мамлекеттик программасы, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/88104/10?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 22.06.2022).

тутумунун реформасы боюнча мамлекеттик саясаттын расмий кабыл алынган документтери ырастайт³⁶³.

Дайындоону жана иштерди бөлүштүрүүнү жөнгө салуучу чаралар

Соттук тутумду мыйзамсыз кийлигишүүдөн коргоо үчүн дайындоону жана иштерди бөлүштүрүүнү жөнгө салуучу мыйзамдык талаптар бар³⁶⁴. Биринчи, экинчи инстанциянын сотторунун, ошондой эле Жогорку соттун төрагалары иштерди жана соттук материалдарды судьялардын арасында бөлүштүрүүнүн автоматташтырылган тутумдардын иштөөсүн камсыз кылышат. Тутумда техникалык үзгүлтүк болгон учурда алар соттук курамдарды түзүүнү, иштерди жана соттук материалдарды бөлүштүрүүнү өз алдынча жүргүзө алышат.

Объективдүү себептер менен прокуратура органдарынын ичинде иштерди бөлүштүрүү түздөн-түз жетекчилик тарабынан компетенцияларды, кызыкчылыктар кагылышын, жүктөмдү, кесиптик тажрыйбаны ж.б. эске алуу менен жүргүзүлөт.

Судьялардын жана прокурорлордун мүлк жана кызыкчылыктар жөнүндө декларацияларын жарыялоо

“Кыргыз Республикасынын судьяларынын макамы жөнүндө” Конституциялык мыйзамына ылайык судья өзүнүн мүлкүн жана кирешелерин декларациялоого милдеттүү³⁶⁵. Кыргыз Республикасынын Салык кодекси мамлекеттик жана муниципалдык кызматтарды ээлеген адамдардын кирешелерин, чыгымдарын, милдеттенмелерин жана мүлкүн декларациялоого байланышкан мамилелерди жөнгө салат, бул атайын (Жогорку соттун, Жогорку соттун Конституциялык палатасынын жана жергиликтүү соттун төрагасы, төраганын орун басары, судьясы сыяктуу) мамлекеттик кызматтарды ээлеген адамдарга да таркатылат.

“Кыргыз Республикасынын судьяларынын макамы жөнүндө” Конституциялык мыйзамынын 28-беренесине ылайык, өз мүлкүн, кирешелерин жана чыгымдарын көрсөтпөө же өз учурунда декларациялабоо, бул учурда көзкөрүнөө жалган маалыматтарды чагылдыруу тартиптик жосун болуп саналат, ал үчүн: эскертүү, катуу эскертүү, сөгүш же мөөнөтүнөн мурда бошотуу жазаларынын бири салынышы мүмкүн.

Мамлекеттик салык кызматы расмий бюллетенде (жана ведомстволук сайтында) ишмердиги улуттук коопсуздукту камсыздоо менен байланышкан административдик мамлекеттик кызматтарды ээлеген адамдардан тышкары декларациялар боюнча маалыматтарды жарыялайт³⁶⁶.

Укук коргоо органдары менен маалымат алмашуу

³⁶³ Коррупция менен күрөштүн мониторингинин Стамбулдук аракеттер планынын 3-раунду, <https://www.oecd.org/daf/anti-bribery/Kyrgyzstan-Round-3-Monitoring-Report-RUS.pdf> (акыркы кирүү 20.06.2022).

³⁶⁴ Кыргыз Республикасынын 15-ноябрь, 2021-жылдагы № 134 «Кыргыз Республикасынын Жогорку соту жана жергиликтүү соттор жөнүндө» Конституциялык мыйзамы, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112315/10?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 20.06.2022).

³⁶⁵ Кыргыз Республикасынын 18-январь, 2022-жылдагы № 4 Мыйзамы менен ишке киргизилген Кыргыз Республикасынын Салык кодексинин 107-беренеси.

³⁶⁶ Салык кызматынын расмий сайты, sti.gov.kg (акыркы кирүү 22.06.2022).

Салык кызматы декларант кесиптик ишмердик жүргүзгөн орган менен Өкмөт тарабынан бекитилген мөөнөттө жана тартипте маалымат алуу аркылуу карым-катыш түзөт. Ушуга байланыштуу мамлекеттик жана муниципалдык кызматкердин кирешелери, чыгымдары, милдеттенмелери жана мүлкү жөнүндө декларациясында көрсөтүлгөн маалыматтардын аныктыгына жана толуктугуна анализ жүргүзүү үчүн мамлекеттик органдар менен маалымат алмашуу жана бул органдардын маалыматтык базаларын берүү жөнүндө ведомство аралык келишимдерди түзүү зарылчылыгы жаралат. Жеке кызыкчылыктар жөнүндө декларация Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети тарабынан аныкталган формада кадрлар бөлүмдөрүнө тапшырылат³⁶⁷.

Жазыктык мыйзамдарга ылайык тиешелүү декларацияны тапшырбоо же көзкөрүнөө бурмаланган декларация тапшыруу аркылуу салыктан качуу фактысы боюнча жазыктык иш козголгон учурда декларант жөнүндө маалыматтар укук коргоо органдарынын жазуу түрүндөгү суроо-талабынын негизинде жазыктык иш козголгон декларантка жана/же анын жакын тууганына карата гана укук коргоо органдарына өткөрүп берилет. Декларацияны ушул Мыйзамда аныкталган мөөнөттөн кийин тапшырган учурда, же анда толук эмес жана (же) анык эмес маалыматтар болгон учурда салык органы бул адамдар жөнүндө маалыматтарды массалык маалымат каражаттарында жарыялайт жана тиешелүү материалдарды прокуратура органдарына жөнөтөт³⁶⁸.

Мыйзамдарга карабастан, сот тутумундагы азыркы кырдаал, көптөгөн эл аралык уюмдар тарабынан белгилегендей, мурдагыдай эле бир катар кемчиликтер менен мүнөздөлөт. Судьялардын көз карандысыздыгы төмөнкү деңгээлде калып, сот тутумунда коррупциянын деңгээлинин өсүшү менен коштолууда. Кырдаалды жакшыртуунун аспабы катары судьяларды ротациялоонун жаңы тутуму түзүлгөн, бирок иш жүзүндө жогорку коррупциялык тобокелдиктер сакталууда. Конституциялык соттун мурдагы мүчөсү Клара Сооронкулованын пикири боюнча, ротация сот бийлигинин президентке көз карандылыгын күчөтүшү мүмкүн: “Ротациянын өзүнүн жолу жана тартиби болушу керек. Анткени судьялар үчүн бул өтө коркунучтуу кубулуш. Соттор мурда эле ротациядан коркушчу. Бишкек шаарынын Биринчи Май райондук сотунун эки судьясы Ак үйдүн буйругун аткарбай койгондо бири Чоң-Алай районуна, экинчиси Баткенге, борбордон алыскы жерлерге которулган учурлар болгон. Андан кийин аларды алты айга ишсапарга жөнөтүшкөн. Ошондуктан бул соттордун көз карандысыздыгы үчүн өтө тобокелдүү жана ротация менен коркутуунун аспабы катары колдонулушу мүмкүн”³⁶⁹.

Бирок өлкөнүн соттук тутуму тутумдун өзү боюнча радикалдуу чечимдерди кабыл алууну – сот акыйкаттыгын жүргүзүүнүн сапатын, соттордун кадыр-баркын жана коомдун судьяларга ишенимин жогорулатууга багытталган олуттуу өзгөртүүлөрдү талап кылган эски да, жаңы да көйгөйлөргө кезигүүнү улантууда. Коомдук тартипти, коопсуздукту, жарандардын жана алардын мүлкүнүн өмүрүн, саламаттыгын коргоону камсыз кылуу боюнча коюлган милдеттерди аткарууда кесипкөйлүктүн деңгээлинин төмөндөшү, анын ичинде укук коргоо органдарынын өкүлдөрүнүн кесиптик этиканы сактабашынын натыйжасында төмөндөшү белгиленүүдө.

³⁶⁷ «Кызыкчылыктар кагылышы жөнүндө» Мыйзам, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111716/10?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 20.06.2022).

³⁶⁸ «Разорвало о бумагу», <https://rus.azattyk.org/a/31600751.html> (акыркы кирүү 20.06.2022).

³⁶⁹ Кыргызстандагы 300дөн ашык судьянын ротациясы. Коррупция менен күрөштүн жаңы ыкмасыбы? <https://rus.azattyk.org/a/31833827.html>, (акыркы кирүү 18.05.2022).

Бизнести өнүктүрүү үчүн фундаменталдык көйгөй болуп соттук бийликтин талаштарды адилет чечүүгө жөндөмсүздүгү саналары көп жолу белгиленген, анткени конфликтилерди мыйзамдуу түрдө чечүү соттордун негизги функциясы болуп саналат. КРда соттук тутумдун кеңири реформасын жүргүзүү, реалдуу көз карандысыздыкты, коомдун алдында айкындуулукту жана мыйзам алдында жоопкерчиликти камсыз кылуу боюнча коомдук диалогду демилгелөө зарыл. Анын ичинде кызыкчылыктар кагылышы (КК) боюнча:

- судьянын ишинде кызыкчылыктар кагылышынын алдын алуу зарылдыгы жөнүндө жалпы жоболор судьянын Абийир кодексине киргизилген. Судьяларга 2017-жылдагы Кызыкчылыктар кагылышы жөнүндө жаңы Мыйзамдын таасири да таркатылат. Бирок бул Мыйзам судьялардагы кызыкчылыктар кагылышынын алдын алуунун жана жоюунун тартибин жөнгө сала турган атайын жоболорду камтыбайт. Судьялар Кызыкчылыктар кагылышы жөнүндө Мыйзамдын көп жоболорун сактоону камсыз кыла алышпайт, анткени алар түздөн-түз башкарууга катышпайт жана сотто этика боюнча комитет жок;
- Кыргыз Республикасынын прокуратура органдарынын Кесиптик этика кодекси ККнын алдын алуу боюнча жалпы жоболорду камтыйт. Мындай жоболор прокурорлордун ишиндеги ККны натыйжалуу башкаруу үчүн ачык эле жетишсиз. Ошол эле учурда КРнын кызыкчылыктар кагылышы жөнүндө Мыйзамы Башкы прокурорго жана анын орун басарларына гана таркатылат, ал эми башка прокурорлорго бул норма тиешелүү эмес;
- судьяларга жана прокурорлорго кызыкчылыктар кагылыштары, кызмат боюнча чектөөлөр, активдерди декларациялоо, жүрүм-турум эрежелери маселелери боюнча (конфиденциалдуу) кеңештерди жана көрсөтмөлөрдү берүү коомчулук үчүн жеткиликтүү эмес.

Талаптагыдай практика

- Алдыңкы МТ-технологияларды кеңири колдонуу жана маалыматтык тутумдарды интеграциялоо сот акыйкаттыгынын айкындуулугун олуттуу жогорулатат жана ошол эле учурда сот өндүрүшүндөгү коррупциялык тобокелдиктерди төмөндөтөт.
- Сот тутумунун кызматкерлерине жана прокуратура органдарынын кызматкерлерине жакшы социалдык пакет жана жогорку деңгээлдеги эмгек акы чектелген.

Кемчиликтер

- Соттук органдар көз карандысыз болуп саналбайт, анткени азыркы мезгилде алардын дайындалуу процессин толугу менен Президент жетектейт.
- Прокуратура жөнүндө да ушунун өзүн айтууга болот, мында Башкы прокурорду жана анын орун басарларын дайындоо өлкөнүн Президенти тарабынан гана жүргүзүлөт.
- Жарандык коомдун Судьялар кеңештеги катышуусу жетишсиз.
- Судьялар кеңеши көз карандысыз эмес, анткени парламент тарабынан бекитилет.
- Жаңы Конституция президенттин таасирин күчөттү жана сот бийлигинин күчүн азайтты.

4.1.11 12.1, 12.2(с) жана (f), 12.4 беренелери – Жеке сектордун айкындуулугу

Кыргызстанда жеке сектордогу айкындуулукту илгерилетүү боюнча чаралар төмөнкүлөрдү камтыйт:

- бардык юридикалык жактардын ачык реестринин жана бенефициардык ээлердин реестринин болушу;
- бухгалтердик эсеп жана каржылык отчеттуулук менен байланышкан юридикалык талаптар;
- Баалуу кагаздар рыногу жөнүндө мыйзамдын, тиешелүү мыйзам алдындагы актылардын жана Кыргыз фондулук биржасынын жоболорунун маалыматтарды ачыктоого талаптары;
- банктык мыйзамдар жана Улуттук банктын ченемдик актылары;
- жумшак мыйзам механизмдери: корпоративдик этика кодекстери жана корпоративдик башкаруунун кодекстери жана эрежелери.

Юридикалык жактардын реестри

Юридикалык жактардын ачык реестри Юстиция министрлигинин карамагында турат жана бардык юридикалык жактарды: коммерциялык, коммерциялык эмес, мамлекеттик ишканаларды жана мекемелерди, алардын филиалдарын жана өкүлчүлүктөрүн камтыйт³⁷⁰. Юридикалык жактарды каттоо жөнүндө мыйзамга ылайык, реестрди жүргүзүүнүн максаттарынын бири болуп юридикалык жактар жөнүндө ачык маалыматтарды бардык кызыкдар тараптарга берүү саналат³⁷¹. Реестр издөө үчүн жеңил жеткиликтүү жана башка көптөгөн маалыматтык базалар реестрдин маалыматтарына таянышат, мисалы, ачык тооруктардын электрондук порталы юридикалык жактардын реестринин, ошондой эле «osoo.kg» ж.б. сыяктуу коммерциялык маалыматтык базалардын маалыматтарын колдонот³⁷².

Катталган юридикалык жактар жөнүндө маалыматтар негизги маалыматтар болуп саналат жана түзүлгөн же кайра катталган күнүн, юридикалык дарегин, юридикалык жактын жеке кодун, директордун же аткаруучу органынын жетекчисинин атын, ишмердиктин негизги түрүн, катышуучулардын санын камтыйт. Эгер катышуучулар физикалык жактар болсо, реестрде алардын аттары көрсөтүлөт. Бирок катышуучулар юридикалык жактар болгон учурда маалымат берилбеши мүмкүн же акционерлердин реестрине шилтеме жасалат.

Бенефициардык ээлердин реестри

Бенефициардык ээлердин реестри Юридикалык жактардын бенефициардык ээлеринин электрондук маалыматтык базасы жөнүндө жобого ылайык Мамлекеттик каржылык чалгын тарабынан жүргүзүлөт³⁷³. Маалыматтык база юридикалык жактар берген маалыматтардан түзүлөт. Юридикалык жак Каржылык чалгындын тиешелүү

³⁷⁰ Реестр туруктуу жаңыртылып турат: <https://register.minjust.gov.kg/register/home.seam> (акыркы кирүү 20.06.2022).

³⁷¹ КРнын 20-февраль, 2009-жылдагы № 57 «Юридикалык жактарды каттоо жөнүндө» Мыйзамы, 5.2 беренеси. Кыргыз тилинде онлайн жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/202621/40?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 20.06.2022).

³⁷² osoo.kg баракчасында КРда катталган жоопкерчилиги чектелген коомдор жөнүндө маалыматтар жайгаштырылган: <https://www.osoo.kg/> (акыркы кирүү 01.09.2022).

³⁷³ Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 25-декабрь, 2018-жылдагы № 606 токтому менен бекитилген Юридикалык жактардын бенефициардык ээлеринин электрондук маалымат базасы жөнүндө жобо. Кыргыз тилинде жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/12930/20?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 25.06.2020).

суроо-талап алгандан кийин 10 күн ичинде өзүнүн бенефициардык ээлери жөнүндө маалыматтарды чогултуп, аяккы бенефициардык ээсин аныктоо үчүн акылга сыярлык жана жеткиликтүү чараларды кабыл алууга тийиш³⁷⁴. Маалымат жыйноо жөнүндө талап акционерлердин реестрине, каржылык мекемелерге, нотариустарга, өз алдынча иштеген юристтерге жана юридикалык фирмаларга, кыймылсыз мүлк боюнча агенттерге, баалуу металлдар жана таштар, зергерлик жасалгалар, ошондой эле мындай өнүмдөрдүн сыныктары менен операцияларды (бүтүмдөрдү) жүргүзүүчү физикалык жана юридикалык жактарга, юридикалык жактарды каттоого жана башкарууга жардам берүүчү физикалык жана юридикалык жактарга да таркатылат³⁷⁵. Бенефициардык ээлердин реестри жалпы жеткиликтүү эмес болуп саналат.

2007-жылдын 27-сентябрында Кыргызстан Кен казуу тармагындагы айкындуулук демилгесине (КТАД) кошулган³⁷⁶. КТАДдын стандарттарынын бири боулп тармакта иштеп жаткан же лицензия алуу үчүн өтүнмө берген бардык компаниялар үчүн бенефициардык укук жөнүндө талаптарды ачыктоо саналат³⁷⁷. КТАДда “компаниянын мүлкү жөнүндө маалыматтарды жарыялоо коррупция үчүн каналдарды жабууга, натыйжалуу салык салууну камсыздоого, адилеттүүрөөк рынокторду курууга, жоопкерчиликти инвестицияларга дем берүүгө жана бизнестобокелдиктерди башкарууга жардам бериши мүмкүн”³⁷⁸. КТАДдын стандарты 2018-жылы кабыл алынган Кен байлыктары жөнүндө мыйзамга киргизилген³⁷⁹. Бул мыйзам бенефициардык менчикке аныктама берет жана “көзөмөлдүн үч башкы категориясын: акциялар, добуштар жана Кеңештин мүчөлөрүн дайындоо укугун” камтыйт, бирок башкаруунун формалдуу эмес методдорун же прокси аркылуу башкарууну камтыбайт³⁸⁰.

Бухгалтердик эсеп жөнүндө мыйзамга ылайык, бардык юридикалык жактар бухгалтердик эсепти жана каржылык отчеттуулукту жүргүзүүнүн эрежелерин сактоого тийиш³⁸¹. Юридикалык жактардын жетекчилери ички эсеп жана көзөмөл тутуму үчүн, ошондой эле каржылык жана салыктык отчеттуулукту түзүү үчүн жоопкерчилик алып жүрөт³⁸². Мыйзам коомдук кызыкчылыгы бар юридикалык жактар категориясын бөлүп алат. Ага фонддук биржаларда ачык соода кылган

³⁷⁴ Ошондо эле, 3 жана 11-пункттар.

³⁷⁵ Ошондо эле, 7, 12, 13-пункттар. «Террористтик ишти каржылоого жана кылмыштуу жол менен алынган кирешелерди легалдаштырууга (адалдоого) каршы аракеттенүү жөнүндө» Мыйзам, 6-август, 2018-ж., № 18, 5-берене. Доступно на сайте на русском языке: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111822/40?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 25.06.2022).

³⁷⁶ КТАДдын веб-баракчасы: <https://eiti.org/countries/kyrgyz-republic>.

³⁷⁷ КТАДдын стандарты 1-январь, 2020-жылдан баштап бардык мамлекеттер бенефициардык укук жөнүндө маалыматтарды ачыкташын талап кылат: <https://eiti.org/beneficial-ownership#:~:text=The%20EITI%20Standard%20requires%20implementing,covered%20by%20EITI%20Requirement%202.5>, (акыркы кирүү 25.06.2022).

³⁷⁸ Ошондо эле.

³⁷⁹ Кыргыз Республикасынын 19-май, 2018-жылдагы № 49 «Жер казынасы жөнүндө» Мыйзамы, 6, 20, 26, 41-беренелер. Кыргыз тилинде жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111782/45?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 25.06.2022).

³⁸⁰ Ошондо эле, 4-берене. Рассел-Привата Л. жана Лорд Дж., Кыргыз Республикасынын кен казуу секторунда бенефициардык менчиктин айкындуулугун киргизүү: корутундулар жана сунуштар, февраль, 2019-ж., 15-б. Онлайн дареги: <https://openownershiporgprod-1b54.kxcdn.com/media/documents/oo-report-kyrgyz-republic-report-2019-03.pdf>, (акыркы кирүү 27.06.2022).

³⁸¹ КРнын 29-апрель, 2002-жылдагы № 76 «Бухгалтердик эсеп жөнүндө» Мыйзамы, 5-берене.

³⁸² Ошондо эле, 7-берене.

компаниялар, банктар жана башка каржылык мекемелер, инвестициялык жана пенсиялык фонддор, ошондой эле камсыздандыруу компаниялары кирет ³⁸³. Коомдук кызыкчылыгы бар юридикалык жактар жана ири компаниялар төмөнкүлөрдү аткарууга тийиш: 1) ревизиялык комиссияларды түзүү (ири компаниялар түзө алышат); 2) өздөрүнүн каржылык отчетторуна жыл сайын аудит жүргүзүү; 3) катышуучуларга каржылык отчеттуулук, консолидацияланган каржылык отчеттуулук жана аудиторлук корутунду берүү; 4) өздөрүнүн каржылык жана аудиторлук отчетторун Каржылык отчеттуулуктун коомдук депозитарийинде жарыялоо³⁸⁴. Акционердик коомдор жөнүндө мыйзам коомдук компаниялар жана 500дөн ашык акционерлери бар компаниялар өздөрүнүн жылдык отчетторун ММКда жарыялашын талап кылат³⁸⁵.

Баалуу кагаздар рыногу жөнүндө мыйзам фондулук рыноктордо соода кылган коомдук компаниялар маалыматтарын квартал сайын жана жыл сайын ачыктап туруусун талап кылат³⁸⁶. Эки отчет тең каржылык отчеттуулукту камтууга жана каржылык отчеттуулуктун коомдук депозитарийине тапшырылууга тийиш ³⁸⁷. Жылдык отчет компаниянын ири акционерлери, кызмат адамдары жана директорлору жөнүндө толук маалыматты, ошондой эле компанияда колдонулуп жаткан корпоративдик башкаруу практикасы жөнүндө маалыматты да камтууга тийиш³⁸⁸. Андан тышкары, коомдук компаниялардын каржы-чарбалык ишмердигине байланышкан олуттуу маселелер жөнүндө ар кандай маалыматтар каржылык рыноктордун регуляторуна ачыкталууга тийиш³⁸⁹.

Бухгалтердик эсеп жөнүндө мыйзам баштапкы эсептик документтерди, бухгалтердик эсептин регистрин, эсептердин жумушчу планын, каржылык отчеттуулукту жана эсеп саясатынын башка документтерин кагаз алып жүрүүчүдө да, автоматташтырылган эсеп тутумунда да жүргүзүүнү бардык юридикалык жактардан талап кылат³⁹⁰.

Юридикалык жактар бухгалтердик эсепти жана каржылык отчеттуулукту жүргүзүү эрежелерин сактабоо үчүн жоопкерчиликке тартылышы мүмкүн. Укук бузуулар жөнүндө кодексте бухгалтердик эсептин жана отчеттуулуктун документациянын сакталышы боюнча талаптарын сактабоо үчүн жоопкерчилик каралган, санкция – 28 000 сом (болжол менен 330 евро) өлчөмүндөгү айыппул ³⁹¹. Коомдук компаниялардын өз жылдык отчетторун ММКда жарыялабоо же каржылык отчеттуулукту Коомдук депозитарийге тапшырбоо да 13 000 сом (150 евро) өлчөмүндөгү айыппул салынышына, ал эми милдеттүү аудит талабын сактабоо

³⁸³ Ошондо эле, 1.2 беренеси.

³⁸⁴ Ошондо эле, 1, 12 беренелери.

³⁸⁵ Кыргыз Республикасынын 27-март, 2003-жылдагы № 64 «Акционердик коомдор жөнүндө» Мыйзамы, 81.2 беренеси. Онлайн орус тилинде жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/1188>, (акыркы кирүү 27.06.2022).

³⁸⁶ Кыргыз Республикасынын 24-июль, 2009-жылдагы № 251 «Баалуу кагаздар рыногу жөнүндө» Мыйзамы, 30-берене. Кыргыз тилинде жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/202677/140?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 27.06.2009).

³⁸⁷ Ошондо эле.

³⁸⁸ Ошондо эле.

³⁸⁹ Ошондо эле, 31-берене.

³⁹⁰ Жогорудагы 204-шилтеме, 15-берене.

³⁹¹ 28-октябрь, 2021-жылдагы № 128 Укук бузуулар жөнүндө кодекси, 351-берене <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112306/80?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 27.06.2022).

28 000 сом (320 евро) өлчөмүндөгү айыппул менен жазаланат³⁹².

Эсептен тышкаркы эсептерди түзүү, эсепке алынбаган же талаптагыдай эмес идентификацияланган операцияларды жүргүзүү, жок чыгымдарды эсепке киргизүү, жасалма документтерди колдонуу же бухгалтердик документтерди атайылап жок кылуу салык төлөөдөн качуу катары квалификацияланышы мүмкүн жана (эгер бул аракеттер жасалса), эгер ал салыктык инспекцияда катталса жана салык төлөбөөгө алып келсе жазыктык жоопкерчиликке алып барышы мүмкүн ³⁹³. Төлөмдүк документтерди жасалмалоо да жазаланат жана санкциялар айыппулдан баштап эркинен ажыратууга чейин вариацияланат³⁹⁴.

Кыргызстандын мыйзамдарында параларды же коррупциялык жүрүм-турум менен байланышкан чыгымдарды салыктан чыгарып салууга тыюу салынган эмес. Коррупцияга чыгымдар бухгалтердик документтерде жашырылганын эске алсак, салыктан чыгаруу практикасы бар болуш керек.

Талаптагыдай практика

- Издөө үчүн жеңил жеткиликтүү болгон жана юридикалык же физикалык жактар жөнүндө ар кыл маалыматтарды камтыган юридикалык жактардын жалпыга ачык реестринин барлыгы.
- Бенефициардык ээлердин реестринин жүргүзүлүшү.
- КТАДдын бенефициардык ээлер жөнүндө маалыматты кен байлыктары жөнүндө мыйзамдарга ылайык ачуу боюнча стандартын киргизүү.
- Акционердик коомдор жөнүндө мыйзам коомдук компаниялар жана 500дөн ашык акционерлери бар компаниялар өздөрүнүн жылдык отчетун ММКда жарыялашын талап кылат.
- Каржылык отчеттуулуктун коомдук депозитарийин киргизүү.
- Коомдук кызыкчылык туудурган юридикалык жактар үчүн маалыматтарды ачыктоо жана аудит боюнча талаптар.
- Бухгалтердик эсептин жана документацияны жүргүзүү, бухгалтердик отчеттуулукту, ошондой эле милдеттүү аудиторлук текшерүүлөр боюнча отчеттуулуктун талаптарын сактабоо үчүн акчалай айыппулдар түрүндөгү санкциялар.
- Төлөмдүк документтерди жасалмалоо да жазаланат жана санкциялар айыппулдан баштап түрмөгө камоого чейин вариацияланат.

Кемчиликтер

- Юридикалык жактардын реестринде толук маалыматтын жоктугу.
- Бенефициардык ээлердин реестринин коомчулук үчүн жабыктыгы.
- Кен казуу тармактарындагы компаниялардын бенефициардык ээлери жөнүндө маалымат, мыйзам талап кылгандай, мамлекеттик органдын веб-баракчасында жарыяланбайт.
- Параларды жана коррупциялык чыгымдарды салыктан чыгарып салууга тыюу салган мыйзамдардын жоктугу.

³⁹² Ошондо эле, 350 жана 353-беренелер.

³⁹³ КРнын 28-октябрь, 2021-жылдагы № 127 Кылмыш-жаза кодекси, 243-берене <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112309/70?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 27.06.2022).

³⁹⁴ Ошондо эле, 234-берене.

4.2 V глава

Төмөнкү беренелер БУУ КККнын V главасына шилтеме берүү менен комментарийленди жана анализденди:

4.2.1 52.1, 52.2, 52.3, 52.4, 52.5, 52.6, 58 жана 14.1, 14.4 беренелери – Акча адалдоо менен күрөшүү

Кылмыштуу кирешелерди которууларды аныктоо жана алдын алуу

6-август, 2018-жылы Кыргыз Республикасынын “Террористтик ишмердикти каржылоого жана кылмыштуу жол менен алынган кирешелерди мыйзамдаштырууга (адалдоого) каршы аракеттенүү жөнүндө” Мыйзамынын жаңы редакциясы жана КР Өкмөтүнүн 25-декабрь, 2018-жылдагы № 606 “Кыргыз Республикасынын “Террористтик ишмердикти каржылоого жана кылмыштуу жол менен алынган кирешелерди мыйзамдаштырууга (адалдоого) каршы аракеттенүү жөнүндө” Мыйзамын ишке ашыруу боюнча чаралар жөнүндө” токтому менен бекитилген 14 мыйзам алдындагы актылар кабыл алынган.

Кылмыштуу жол менен алынган кирешелерди мыйзамдаштырууга (адалдоого) жана терроризмди каржылоого каршы аракеттенүү (КА/ТКК) жөнүндө Кыргыз Республикасынын негизги мыйзамына³⁹⁵ ылайык негизги субъектилер болуп төмөнкүлөр эсептелет: каржылык мекемелер жана айрым каржылык эмес ишканалар жана кесиптер; көзөмөл органдары; каржылык чалгын органы; укук коргоо органдары жана Кыргыз Республикасынын прокуратурасы. Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан КА/ТКК маселелери боюнча, ошондой эле экстремисттик ишмердикти каржылоого жана массалык кыргын салуучу куралды таркатууну каржылоого каршы аракеттенүү боюнча координациялык-кеңеш берүүчү орган түзүлгөн³⁹⁶.

Талаптагыдай этияттык талаптары

Маалымат тапшыруучу адамдардын, анын ичинде виртуалдык активдердин жеткирүүчүлөрүнүн тизмеси ФАТФтин стандарттарына толук шайкеш келет³⁹⁷. Ар бир каржылык мекеме бенефициардык менчик жөнүндө маалыматтарды өз милдеттеринин алкагында чогултат жана сактайт. Бирок риелторлор кыймылсыз мүлктүн сатуучуларына карата да, сатып алуучуларына карата да ФАТФтин 10-Сунушунун талаптарына ылайык кардарлардын комплекстүү текшерүүсүн (НПКны) жүргүзүүгө милдеттүү эмес. Кыймылсыз мүлктү сатып алуу-сатуу бүтүмдөрүн даярдоону ишке ашыруучу нотариустар жана көз карандысыз юристтер, КА/ТКК жөнүндө мыйзамга ылайык, отчеттуулуктун субъектилерине киришпейт, демек,

³⁹⁵ КРнын 6-август, 2018-жылдагы № 87 «Террористтик ишти каржылоого жана кылмыштуу жол менен алынган кирешелерди легалдаштырууга (адалдоого) каршы аракеттенүү жөнүндө» Мыйзамынын 4-беренеси, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111822/40?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 27.06.2022).

³⁹⁶ Террористтик ишти каржылоого жана кылмыштуу кирешелерди легалдаштырууга (адалдоого) каршы аракеттенүү маселелери боюнча комиссия жөнүндө жобо, КР Өкмөтүнүн 25-декабрь, 2018-жылдагы № 606 токтому менен бекитилген, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/12924/30?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 27.06.2022).

³⁹⁷ КРнын 6-август, 2018-жылдагы № 87 «Террористтик ишти каржылоого жана кылмыштуу жол менен алынган кирешелерди легалдаштырууга (адалдоого) каршы аракеттенүү жөнүндө» Мыйзамынын 4 жана 5-беренеси, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111822/40?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 27.06.2022).

НПКнын талаптарын аткарууга милдеттүү эмес.³⁹⁸

Бенефициардык менчикти идентификациялоого жана текшерүүгө талаптар

Юридикалык жактардын бенефициардык менчик ээлеринин айкындуулугун камсыз кылуу боюнча чаралар Кыргыз Республикасында түзүлгөн жана катталган юридикалык жактар тарабынан жүргүзүлөт³⁹⁹, алар акыр аягында (ээлик кылуу жана көзөмөлдөө учугу боюнча) тике же кыйыр түрдө (үчүнчү жактар аркылуу) бул юридикалык жакка менчик укугуна ээ болгон же бул юридикалык жакты көзөмөлдөгөн (мындан ары – юридикалык жактын бенефициардык ээси) физикалык жак жөнүндө анык жана актуалдуу маалыматты колдо болгон жана жеткиликтүү маалыматтардын негизинде түзүүгө милдеттүү.

Акционерлердин реестрлеринин кармоочулары юридикалык жактын акционерлеринин реестрин түзүүгө жана жаңыртып турууга, реестрди ал түзүлгөн күндөн баштап беш жылдан кем эмес жүргүзүүгө жана каржылык чалгын органынын суроо-талабынын, анын ичинде байланыштын корголгон каналдары аркылуу электрондук формадагы суроо-талабынын негизинде реестрден маалымат берүүгө милдеттүү.

Кыргыз Республикасынын аймагында түзүлгөн жана катталган юридикалык жактардын бенефициардык ээлеринин электрондук маалыматтык базасы КЧБ тарабынан жүргүзүлөт. Кыргыз Республикасынын аймагында түзүлгөн жана катталган юридикалык жактардын бенефициардык ээлери жөнүндө электрондук маалыматтык базаны түзүүнүн, жаңыртуунун жана сактоонун тартиби да атайын мыйзам алдындагы акт менен жөнгө салынат⁴⁰⁰.

Акча адалдоо менен күрөшүү (AML) боюнча улуттук режимдин сакталышы

Кыргыз Республикасынын акыркы Өз ара баалоо жөнүндө отчету (ӨБО) 25-май, 2018-жылы бекитилип, ЕАГдын сайтына 2018-жылдын сентябрында, ФАТФ тарабынан ФАТФтин отчетторунун сапатынын жана шайкештигинин эл аралык стандарттарына шайкеш отчет катары жактырылгандан кийин жарыяланган. ӨБОНун натыйжалары боюнча, ФАТФтин Сунуштарына ылайык, техникалык шайкештиктин төмөнкүдөй рейтингдери ыйгарылган.

КА/ТККнын улуттук тутумунун сакталышы

ФАТФтин баалоо боюнча тобу Кыргыз Республикасынын бийлигинин улуттук деңгээлдеги тобокелдиктерди баалоону өткөрүү боюнча аракеттерин оң баалады, бирок, белгиленгендей, Кыргыз Республикасындагы КА/ТК менен байланышкан

³⁹⁸ https://eurasiangroup.org/files/uploads/files/MER_Kyrgyz%20Republic_2018_1.pdf, (акыркы кирүү 25.06.2022).

³⁹⁹ КРнын 6-август, 2018-жылдагы № 87 «Террористтик ишти каржылоого жана кылмыштуу жол менен алынган кирешелерди легалдаштырууга (адалдоого) каршы аракеттенүү жөнүндө» Мыйзамынын 15-беренеси, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111822/40?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 27.06.2022).

⁴⁰⁰ «Юридикалык жактардын бенефициардык ээлеринин электрондук маалымат базасы жөнүндө жобо» (КР Министрлер Кабинетинин 18-август, 2021-жылдагы № 143 токтомунун редакциясына ылайык) <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/12930/20?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 27.06.2022).

тобокелдиктерди түшүнүү чектелүү, ал эми бүткүл өлкөгө мүнөздүү КА/ТКнын тобокелдиктери аныкталган эмес⁴⁰¹. Бул отчеттун жазылган учуруна карата аракеттер планын даярдоо жүргүзүлүп жаткан, бирок улуттук деңгээлде бекитиле элек болчу. План 2018-2021-жылдардын жыйынтыгы боюнча КА/ТКнын тобокелдиктерин төмөндөтүүгө багытталган иш-чараларды камтыйт.

Кардарларды талаптагыдай текшерүүнүн (КТТнин) ишкерлик мамилелерди түзүүнүн алкагынан сыртка чыгуучу эрежелери

Каржылык мекемелер КТТнин жана эсеп жүргүзүүнүн талаптарын талаптагыдай түрдө сакташат. Банктар бенефициардык ээлерди идентификациялоо боюнча өз милдеттерин толук түшүнүшөт жана аткарышат жана бенефициардык ээлер жөнүндө маалыматтарга ээ. Мыйзамдарда мындай талап жок болсо да, айрым каржылык институттар тобокелдиктерди төмөндөтүүгө багытталган белгилүү бир чараларды карашкан – алар улуттук мамлекеттик кызмат адамдарына (ККА) карата алардын ишмердигине күчөтүлгөн көзөмөл жүргүзүү түрүндөгү КТТнин катаалыраак чараларын колдонушат⁴⁰².

КТТнин чаралары, ишкерлик мамилелерди түзүүдөн тышкары, КРнын КА/ТКК жөнүндө Мыйзамы тарабынан аныкталган көптөгөн аспектилерди камтышат, мисалы, каржылык мекемелер жана АКЭИК өзүнүн бардык кардарларына карата КТТнин кошумча чараларын колдонууга, ошондой эле аларды тобокелдиктерди баалоонун натыйжаларын эсепке алуу менен жүргүзүүгө милдеттүү.

Каржылык мекемелер жана АКЭИК коомдук кызмат адамдарына карата төмөнкүдөй кошумча чараларды колдонушат:

1. кардардын, бенефициардык ээнин же бенефициардын саясий маанилүү адам экенин аныктоо үчүн тобокелдиктерди башкаруу тутумун колдонуу;
2. ККА менен ишкердик мамилелерди түзүүгө же улантууга (учурдагы кардарлар үчүн) каржылык мекеменин жетекчисинин же адамдардын каржылык эмес категориясынын жетекчисинин (бар болсо) жазуу түрүндөгү уруксатын алуу;
3. ККАнын акча каражаттарынын же башка мүлкүнүн келип чыгыш булагын аныктоо;
4. ККА жүргүзгөн ишкердик мамилелердин, анын ичинде операциялардын (бүтүмдөрдүн) мониторингин жогорку тобокелдиктүү кардарлар үчүн аныкталган тартиптеги туруктуу жана тереңдетилген мониторингин жүргүзүү.

Каржылык мекемелер жана АКЭИК саясий маанилүү адамдардын (ККА) үй-бүлө мүчөлөрүнө жана жакын адамдарына (жакын туугандарына, ишкерлик өнөктөштөрүнө жана расмий өкүлдөрүнө) карата да, ошондой эле тобокелдиктин жогорку даражасы бар башка кардарларга карата КТТнин жогоруда аталган кошумча чараларын колдонушат⁴⁰³. Бирок бенефициардык ээлер жөнүндө

⁴⁰¹ Евразиялык топтун файлдары

https://eurasiangroup.org/files/uploads/files/MER_Kyrgyz%20Republic_2018_1.pdf, (акыркы кирүү 25.06.2022).

⁴⁰² Евразиялык топтун файлдары https://eurasiangroup.org/files/uploads/files/MER_Kyrgyz_Republic_2018_1.pdf, (акыркы кирүү 22.06.2022).

⁴⁰³ КР Өкмөтүнүн 25-декабрь, 2018-жылдагы № 606 токтому менен бекитилген «Кардарга талаптагыдай текшерүү жүргүзүүнүн тартиби жөнүндө жобо», КР Өкмөтүнүн 25-декабрь, 2018-

маалыматтардын аныктыгын текшерүүдө кыйынчылыктар бар. Кичирээк каржылык мекемелер жана АКЭИК физикалык жактардын даректүү каржылык санкциялары бар экенин текшерүү жөнүндө талаптарды дайыма эле сакташпайт.

Чет өлкөлүк жана жергиликтүү саясий маанилүү адамдарды (СМА) комплекстүү текшерүү

Башка каржылык мекемелердин кардарлык базасы негизинен жергиликтүү саясий маанилүү адамдарды камтыйт, бир нече банк гана чет өлкөлүк саясий маанилүү адамдар менен иш алып барышат. КЧМКнын өкүлдөрү чет өлкөлүк саясий маанилүү адамдар каржылык тутумду сейрек колдонушарын кабарлаган (мындай кардарларга негизинен чет өлкөлүк элчиликтердин жогорку мансаптуу кызматкерлери, КРнын аймагында иштеп жаткан чет өлкөлүк компаниялардын жетекчилери, Кыргызстан менен тигиндей же мындай байланышкан башка адамдар кирет). Өтүнмөнүн формасында кардар чет өлкөлүк СМА экени, же СМАнын үй-бүлө мүчөсү экени же анын жакын өнөктөшү экенин көрсөтүү зарыл. Саясий маанилүү адамдарды аныктоо үчүн Интернет, коммерциялык маалыматтык базалар жана жергиликтүү ресурстар да колдонулат. Кыргыз мыйзамдары 10 000 евродон ашкан акча суммасынын келип чыгуу булагын көрсөтүүнү чет өлкөлүк саясий маанилүү адамдардан талап кылса да, айрым банктар улуттук СМАга карата да алардын операцияларына күчөтүлгөн көзөмөл жүргүзүү түрүндөгү КТТнин катаалыраак чараларын колдонушат.

СМАга, СМАнын үй-бүлө мүчөлөрүнө жана жакын адамдарына (жакын туугандарына, ишкерлик өнөктөштөрүнө жана расмий өкүлдөрүнө), ошондой эле башка жогорку тобокелдиктүү кардарларга, каржылык мекемелерге жана АКЭИКке карата КТТнин кошумча чаралары колдонулат⁴⁰⁴. Улуттук СМАнын, алардын үй-бүлө мүчөлөрүнүн жана туугандарынын тизмеси коомчулук үчүн жабык электрондук маалыматтык база түрүндө каржылык чалгын органында сакталат⁴⁰⁵.

Кыргызстанда “ишенимдик башкаруу” институту бар⁴⁰⁶, аны англо-саксондук укук тутуму колдонулган өлкөлөрдө түзүлгөн трасттардан айырмалоо керек, анткени бул милдеттенмелик мамилелердин гана бир түрү. Саясий маанилүү адам мамлекеттик кызматка дайындалган учурда өзүнүн бизнесин, ошондой эле ар кандай капиталды жана активдерди башкарууну (үлүштүк инвестициялык фонддордун мүлкүн,

жылдагы № 606 токтому менен бекитилген, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/12934/10?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 27.06.2022).

⁴⁰⁴ КРнын 6-август, 2018-жылдагы № 87 «Террористтик ишти каржылоого жана кылмыштуу жол менен алынган кирешелерди легалдаштырууга (адалдоого) каршы аракеттенүү жөнүндө» Мыйзамынын 21-беренесинин 3-бөлүгү. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111822/40?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 27.06.2022).

⁴⁰⁵ КР Өкмөтүнүн 25-декабрь, 2018-жылдагы № 606 токтому менен бекитилген «Кардарды комплекстүү текшерүүнү жүргүзүү тартиби жөнүндө жобо», КР Өкмөтүнүн 25-декабрь, 2018-жылдагы № 606 токтому менен бекитилген, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/12934/10?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 27.06.2022).

⁴⁰⁶ Мүлктү ишенимдик башкаруу Кыргыз Республикасынын Жарандык кодексинин 850-беренесинде каралган – «Ишенимдик башкаруу келишими», мында мүлктү ишенимдик башкаруу укугун бекитүүдөн тышкары анын ченемдик базасы аныкталат. Бул берененин биринчи бөлүгүнө ылайык, «мүлктү ишенимдик башкаруу келишими боюнча бир тарап (башкаруунун уюштуруучусу) экинчи тарапка (ишенимдик башкаруучуга) мүлктү белгилүү бир мөөнөткө ишенимдик башкарууга өткөрүп берет, ал эми экинчи тарап бул мүлктү башкарууну уюштуруучунун же ал көрсөткөн адамдын (пайда табуучунун) кызыкчылыгында башкарууга милдеттенет. Башкача айтканда, мүлктү ишенимдик башкарууга берүү менчик ээсинин өзүнүн тескөө укугун ишке ашыруусунун формасы болуп саналат.

менчиктелүүчү ишканалардын (акционерлик коом жана башка коммерциялык уюмдардын) баалуу кагаздарын, коммерциялык банктын каражаттарын (ишенимдик операциялар) жана башка менчик жүгүртүүдөгү активдерди башкарууну) ишенимдик башкарууга өткөрүп берүүгө милдеттүү. Бирок бул жобо кызыкчылыктар кагылышын жокко чыгарбайт, муну саясий кызматты ээлеген адамдар катышкан көптөгөн иштер ырастап турушат⁴⁰⁷.

Кыргызстан чет өлкөлүк трасттарды тааныган эмес жана трасттарга колдонулуучу укук жана аларды таануу жөнүндө Гаагалык конвенциянын мүчөсү болуп саналбайт.

Шектүү транзакциялар/аракеттер же кырдаалдар жөнүндө кабарлоо талабы

КА/ТКА жөнүндө Мыйзамдын 3-беренесинин 1-пункту кардардын инсандыгын аныктоо үчүн зарыл документтер тапшырылбаган учурда банктар жана башка КЧБ банктык эсеп (салым) ачуудан же эсеп боюнча операция жүргүзүүдөн баш тартууга милдеттүү деген талапты камтыйт. Бул учурда банктар жана башка банктык эсеп ачууга жана жүргүзүүгө укугу бар каржылык мекемелер кардар (эсеп ээси) жана салым ээси менен түзүлгөн келишимдерди үзүүгө укуктуу.

Алмашуу бюролорунун, төлөмдүк тутумдун операторлорунун жана төлөмдүк уюмдардын, насыя бирликтеринин, ошондой эле микронасыялык компаниялардын жана микронасыялык агенттиктердин үстүнөн кылмышкерлердин көзөмөл орнотушуна жол бербөөгө багытталган чаралар лицензиялоо/каттоо стадиясында микронасыялык компания жана микронасыялык агенттик, алмашуу бюросу, төлөмдүк тутумдун оператору жана төлөмдүк уюмдар, насыя бирликтери сыяктуу уюмдардын уюштуруучуларына/катышуучуларына/акционерлерине/жетекчилерине карата терс маалымат бар болгон учурда) лицензия берүүдөн/каттоодон баш тартуу түрүндө колдонулат.

Банктар кардарларды тереңирээк идентификациялоо жана/же алардын операцияларын мониторинг түрүндөгү КТТ процедуралары аркылуу тобокелдиктерди төмөндөтүү боюнча чараларды кабыл алышат. Банктар кардарлардын айрым категорияларын тейлөөгө кабыл алуудан баш тартуу (кабыл алуунун кардарлык саясаты) сыяктуу чараны дээрлик колдонушпайт, бирок кардарды банктык кызматтардан баш тартууга “мажбурлоонун” механизмдери бар, банктардын комплаенс-кызматтары ошолорду колдонушат.

Каржылык мекемелер жана АКЭИК кылмыштуу кирешелерди мыйзамдаштырууга (адалдоого) катыш бар экени жөнүндө маалымат болгон адамдардын, топтордун, уюмдардын тизмегине киргизилген физикалык же юридикалык жак, топ, уюм жүргүзүп жаткан операцияны тезинен токтотууга жана бул жөнүндө каржылык чалгын органына операция (бүтүм) токтотулган учурдан баштап үч саат ичинде кабарлоого милдеттүү. Адамдардын, топтордун жана уюмдардын мындай тизмегин түзүүнүн, андан чыгаруунун, ошондой эле аны жарыялоонун тартиби Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан аныкталат⁴⁰⁸.

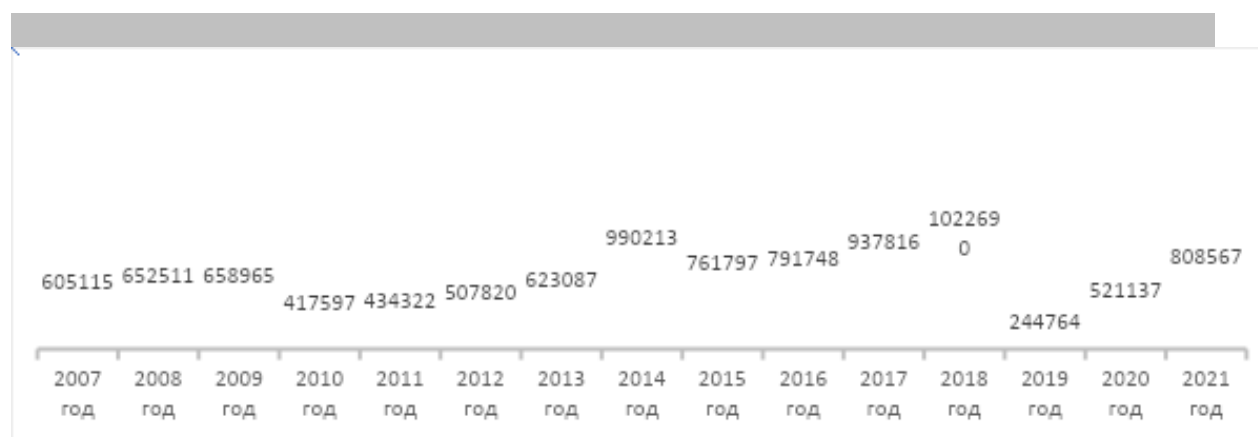
⁴⁰⁷ «Парламент вице-премьердин мыйзам бузганын аныктады», http://vladimay.bget.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=35524:parliament-condemn-the-vice-president-breaking-the-law&catid=24:politika&Itemid=132&lang=ru, (акыркы кирүү 20.08.2022).

⁴⁰⁸ КРнын 6-август, 2018-жылдагы № 87 «Террористтик ишти каржылоого жана кылмыштуу жол менен алынган кирешелерди легалдаштырууга (адалдоого) каршы аракеттенүү жөнүндө» Мыйзамынын 14-беренеси.

Шектүү транзакциялар жөнүндө отчетторду (ШТО) жыйноо жана иштетүү

Кыргыз Республикасынын Президентинин № 352 терроризмди каржылоого жана кылмыштуу жол менен алынган кирешелерди мыйзамдаштырууга каршы аракеттенүү боюнча ыйгарым укуктуу орган жөнүндө Жарлыгы менен 8-сентябрь, 2005-жылы Кыргыз Республикасынын Каржылык Чалгын Мамлекеттик кызматы (КЧМК) түзүлгөн, ал каржылык мекемелерден, башка түзүмдөрдөн жана адамдардан шектүү операциялар жөнүндө кабарларды кабыл алуучу административдик типтеги координациялоочу орган болуп саналат. Ал алынган маалыматтарды анализдейт жана бул кабарлардын негизинде даярдалган материалды кылмыштуу жол менен алынган кирешелерди адалдоого жана терроризмди каржылоого каршы аракеттенүү максатында тиешелүү чараларды кабыл алуу үчүн укук коргоо органдарына жана каржылык чалгын боюнча чет өлкөлүк кызматтарга өткөрүп берет.

Каржылык уюмдардын ыйгарым укуктуу адамдары тарабынан ички көзөмөл процедураларын өткөрүүнүн натыйжасында кардарлардын ишмердигиндеги шектүү операциялар аныкталат. Мындай кабарлар аныкталган байланыш каналдары аркылуу КЧМКга жөнөтүлөт. КЧМК алынган маалыматтарды текшерүүнү жүргүзөт (1-сүр.), анын ичинде маалыматты берген адамдардан ал маалыматтар боюнча тиешелүү түшүндүрмөлөрдү алат.

1-сүрөт. Каржылык мекемелерден жана адамдардын каржылык эмес категорияларынан жыл ичинде алынган отчеттордун саны жөнүндө маалымат.

2021-жылдын натыйжалары боюнча КЧМКга түшкөн кабарлардын саны, өткөн жылдын ушундай мезгилине салыштырмалуу өсүү тенденциясы байкалууда, өсүү 35,5%ды түзгөн. 2021-жылдын аягына карата алынган кабарлардын жалпы саны 808 567ни түздү, анын ичинде:

- 684 691 отчет шектүү транзакциялар жөнүндө
- 684 054 кабар кылмыштуу кирешелерди мыйзамдаштыруу (адалдоо) жөнүндө
- 637 кабар террористтик ишмердикти каржылоо жөнүндө, жана
- 230 147 кабар тобокелдиктин деңгээли жогору өлкөлөрдүн физикалык же юридикалык жактары менен бүтүмдөр жөнүндө.

КАК боюнча милдеттенмелердин сакталбашы үчүн санкциялар

КРнын КА/ТКК чөйрөсүндөгү мыйзамдарынын талаптарын бузууга же талаптагыдай эмес аткарууга айыптуу каржылык уюмдар жазыктык жоопкерчиликке тартылышат. КА/ТККны жасаганы үчүн физикалык жана юридикалык жактар Кыргыз Республикасынын жазыктык мыйзамдарына ылайык жоопкерчиликке тартылышат. КЧБнын, укук коргоо органдарынын, улуттук коопсуздук органынын, прокуратуранын, текшерүүчү органдардын жана мамлекеттик органдардын жетекчилери жана кызматкерлери, анын ичинде мурункулар, ошондой эле КЧБ менен эмгек келишимин түзгөн адамдар кызматтык, коммерциялык, банктык, салыктык жашыруун сырды жана байланыштын жашыруун сырын (акча каражаттарын почталык которуу жөнүндө маалыматтар боюнча) түзгөн маалыматтарды же документтерди мыйзамсыз ачыктоо жана колдонуу үчүн, ошондой эле кызматтык абалынан кыянаттык менен пайдалануу үчүн Кыргыз Республикасынын жазыктык мыйзамдарына ылайык жоопкерчилик алып жүрүшөт. Көзөмөлдүк органдар аларга жүктөлгөн Кыргыз Республикасынын КА/ТКК чөйрөсүндөгү мыйзамдарынын аткарылышын көзөмөлдөө боюнча функцияларды талаптагыдай эмес (шалаакылык менен) аткарганы үчүн өлкөнүн жазыктык мыйзамдарына ылайык жоопкерчилик тартышат⁴⁰⁹.

2021-жылы Кыргыз Республикасынын Жыйынды санкциялык тизмесинде (террористтик же экстремисттик ишмердикке жана массалык кыргын салуучу куралды таркатууга катышуусу жөнүндө маалыматтар бар болгон физикалык жана юридикалык жактардын, топтордун жана уюмдардын тизмегинде) 163 жак камтылган. Кайрылууларды карап чыгуунун натыйжасында 65 жак Кыргыз Республикасынын Жыйынды санкциялык тизмегинен чыгарылган.

2021-жылы Көз карандысыз Мамлекеттер Шериктештигинин мүчө-мамлекеттеринин каржылык чалгын органдарынын жетекчилеринин Кеңеши (мындан ары – КЧОЖК) түзгөн, террористтик жана экстремисттик ишмердикке тиешеси барлыгы үчүн, ошондой эле жалданма жоочу катары эсепте турганы үчүн мамлекет аралык издөөдө жүргөн жактардын тизмеси такталган, коммерциялык банктарга жана укук коргоо органдарына квартал сайын жөнөтүлүп турган. Издөөдө жүргөн 9 967 жак байкоо алдында турушат, алардын ичинен 4 185 адам КЧОЖКнын тизмесинде турат жана 5 782 адам жалданма жоочу болуп саналышат⁴¹⁰.

Чел кабык-банктарга тыюу салуу

Кыргыз Республикасынын КА/ТКК жөнүндө Мыйзамынын 10-беренесине ылайык Кыргыз Республикасында тыюу салынган аракеттерге чел кабык-банк түзүү же чел кабык-банктын ишмердигин улантуу, же чел кабык-банк менен корреспонденттик мамиле түзүү же аны улантуу, же өз эсептерин колдонууга чел кабык-банктарга уруксат берген, ошондой эле банктык жана ошол сыяктуу эсептерин чел кабык-банктардын колдонушуна мүмкүндүк берген респондент-банктар киришет.

Мамлекеттик кызмат адамдарынын чет мамлекеттеги каржылык эсеби

⁴⁰⁹ КРнын 6-август, 2018-жылдагы № 87 «Террористтик ишти каржылоого жана кылмыштуу жол менен алынган кирешелерди легалдаштырууга (адалдоого) каршы аракеттенүү жөнүндө» Мыйзамынын 32-беренеси.

⁴¹⁰ Маалыматтар КЧБнын өкүлүнүн 12.05.2022-жылдагы интервьюсунан алынган.

жөнүндө кабарлоо милдети

Мамлекеттик аткаминерлер чет мамлекетте каржылык эсебин көзөмөлдөөсү жөнүндө тиешелүү органдарга кабарлоого тийиш. Бирок декларация толтуруу билдирүүлүк мүнөзгө ээ, бул чет мамлекеттеги каржылык эсептерин жашырууга азгырылууну жаратат, алар кийин козголгон жазыктык иштердин, КЧБдагы эл аралык иликтөөлөрдүн, (КЧБга маалымат берүүчү адамдардан түшкөн ШОК боюнча) каржылык иликтөөлөрдүн жана журналисттик иликтөөлөрдүн алкагында ачыкка чыгышы мүмкүн.

КАК чөйрөсүндөгү тобокелдиктерди/алсыздыктарды аныктоо үчүн акча адалдоо тобокелдиктерин баалоо

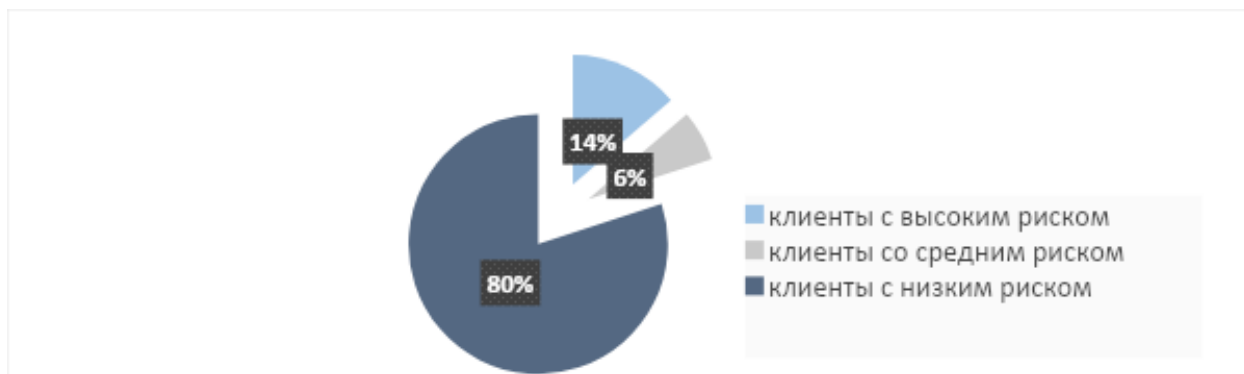
Кыргыз Республикасынын Өкмөтү өлкөдө бар болгон киреше адалдоо жана терроризмди каржылоо (мындан ары – КА/ТК) тобокелдиктерин баалоонун, КА/ТКга катышкан жактардын тизмегин, ошондой эле КА/ТКнын натыйжалары жөнүндө отчетту түзүүнүн, бекитүүнүн жана жарыялоонун тартибин аныктайт. КА/ТК жөнүндө отчеттун негизинде Өкмөт КА/ТКнын тобокелдиктерин төмөндөтүү боюнча иш-чаралардын планын (стратегияны) иштеп чыгат жана бекитет, ал эми КА/ТКК боюнча чараларды ишке ашыруучу субъектилер тобокелдикке багытталган мамилени колдонушат⁴¹¹.

Өлкөлүк тобокелдикти баалоо үч жылда бир жолу атайын регламент боюнча жүргүзүлөт⁴¹². Кыргыз Республикасындагы КА коркунучтарын жана алсыздыктарын баалоонун анализинин натыйжалары боюнча кылмыштуу кирешелерди мыйзамдаштыруу (адалдоо) тобокелдиктери аныкталган жана КА/ТК боюнча жыйынтык отчет даярдалган, КА чөйрөсүндө коркунучтар, алсыздыктар, тобокелдиктер сүрөттөлүп, КА/ТККнын улуттук тутумунун коркунучтарын жана алсыздыктарын анализдөөнүн натыйжасында түзүлгөн корутундулар чечмеленген. Отчет КАК тутумунун аныкталган коркунучтарына жана алсыздыктарына тобокелдиктин деңгээлдерин ыйгаруу үчүн, ошондой эле КАнын жогорку тобокелдиктерин төмөндөтүүгө багытталган чараларды аныктоо үчүн Жумушчу топтор тарабынан каралган.

Коммерциялык банктардын кардарлар базасынын (2018-2021-жылдар) анализи жогорку тобокелдиктүү кардарлардын жалпы үлүшү 14%ды түзгөнүн, ал эми кардарлардын 80%ынан ашыгы тобокелдиктин төмөнкү деңгээлине ээ болушкан. 6%ы орточо деңгээлдеги тобокелдикке ээ болгон (төмөндө караңыз).

⁴¹¹ Террористтик ишти каржылоо жана кылмыштуу кирешелерди легалдаштыруу (адалдоо) тобокелдиктерине баалоо жүргүзүү тартиби жөнүндө жобо, КР Өкмөтүнүн 25-декабрь, 2018-жылдагы № 606 токтому менен бекитилген. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/12936/20?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 20.05.2022).

⁴¹² Ошондо эле.

2-сурет: Кардарлардын тобокелдик критерийлери боюнча классификациясы. Кара-көк (80%) тобокелдиктин төмөнкү деңгээлиндеги кардарларды, ачык-көк (14%) жогорку тобокелдиктүү кардарларды, ал эми боз (6%) тобокелдиктин орточо деңгээлин чагылдырат.

Тиешелүү органдардын/регуляторлордун барлыгы

Кыргызстан бардык каржылык мекемелер үчүн лицензиялоонун, ошондой эле башка каржылык мекемелерди лицензиялоонун/каттоонун комплекстүү режимине ээ. Банк же микронасыялык уюм болуп саналбаган лизингдик компаниялар, ошондой эле ишмердиги Кыргызстанда лицензияланбаган товардык биржалар бул эрежеден четтөөнү түзөт.

КА/ТКК чөйрөсүндөгү негизги лицензиялоочу органдар болуп: Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы, Кыргыз Республикасынын Экономика жана коммерция министрлигинин алдындагы Каржылык рынокту жөнгө салуу жана көзөмөлдөө боюнча мамлекеттик кызмат, КР Санариптик өнүктүрүү министрлигинин алдындагы Мамлекеттик байланыш агенттиги, КР Юстиция министрлиги саналат.

Кыргызстан, лизингдик компаниялар менен товарлык биржалардан тышкары, бардык каржылык институттар үчүн лицензиялоонун талаптагыдай режимине ээ. Лицензиясыз уюмдардын Кыргызстандын аймагында акча жана баалуулуктарды которуу (АБК) боюнча ишмердиги аныкталган эмес. Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы алмашуу бюролорунун лицензиясыз ишмердиктерин аныктоо боюнча активдүү аракеттерди көрсөттү⁴¹³.

КАК боюнча милдеттенмелердин сакталбашы үчүн токтотуучу санкциялар жана алардын колдонулушу

Пандемия мезгилинде (2020-2021-жылдар) текшерүүлөргө чектөөлөр киргизилген.

5-таблица: Коммерциялык банктарды текшерүүлөрдүн жана аларга КА/ТКК чөйрөсүндө колдонулган таасир этүү чараларынын саны

				Айыппулдар ⁴¹⁴
--	--	--	--	---------------------------

⁴¹³ Караңыз: https://eurasiangroup.org/files/uploads/files/MER_Kyrgyz%20Republic_2018_1.pdf, (акыркы кирүү 10.06.2022).

⁴¹⁴ Буюртмалар жөнөтүлгөн каржы-насыя мекемелеринин жана алмашуу пункттарынын саны.

Жыл	Барып текшерүүлөр	Эскертүүлөр	Рецепттер	Физикалык жактар	Юридикалык жактар
2017	25		37	3	2
2018	21	9	12	3	1
2019	17	8	22		1

6-таблица: Алмашуу пункттарын текшерүүлөрдүн жана салынган санкциялардын саны

Мезгил	Барып текшерүүлөр	Кеңседе текшерүүлөр	Эскертүүлөр	Рецепттер	Айыппулдар	
					Физикалык жактар	Юридикалык жактар
2017	120	-	-	61	1	4
2018	116	-	-	60	-	-
2019	66	2	4	19	-	-

Коммерциялык банктарга таасир этүү чаралары

2020-жылы ички көзөмөл тутумундагы кемчиликтерге жана Кыргыз Республикасынын банктык мыйзамдарынын, анын ичинде КА/ТККнын талаптарын бузууларга байланыштуу айрым банктарга Улуттук банк тарабынан тышкы көзөмөлдүн алкагындагы таасир этүү чарасы катары айыппулдар салынган. КЧБнын өкүлү кабарлагандай, 2020-жылы Улуттук банктын Көзөмөл боюнча комитети 45 отурум өткөргөн, аларда коммерциялык банктардын ишмердиги боюнча 91 маселе каралган⁴¹⁵. Байкоочулар комитети айрым коммерциялык банктардын ишмердигине көзөмөлдүк реакция кылуу чараларын жана ишмердигин чектөө, ошондой эле коммерциялык банктардын кызмат адамдарынын ишмердигин жөнгө салуу боюнча чараларды колдонгон.

КЧБнын өкүлүнөн алынган интервьюда Кыргыз Республикасынын мыйзамдарынын жана Улуттук банктын ченемдик укуктук актыларынын талаптарын бузуулар боюнча микронасыялык уюмдарга 50 жазма эскертүү, насыялык бирдиктерге 102 жазма эскертүү, алмашуу бюролоруна 237 жазма эскертүү жөнөтүлгөнү аныкталган. 2020-жылы, КРнын Укук бузуулар кодексине ылайык, алмашуу бюролорунун лицензияларынын жарамдуулугу 21 жолу убактылуу токтотулган, эки бюрого айыппул салынган жана бир насыялык бирдиктин лицензиясынын жарамдуулугу

⁴¹⁵ Каржылык чалгын мамлекеттик кызматынын бөлүмдөрүнүн биринин белгисиз калууну каалаган башчысынын 17.07.2022-жылдагы интервьюсу.

убактылуу токтотулган.

Алдыңкы практика

- КА/ТКК чөйрөсүндөгү базалык мыйзамдардын 2018-жылдын августунда жаңыланышы.
- КЧМКда Кыргыз Республикасынын аймагында түзүлгөн жана катталган юридикалык жактардын бенефициардык ээлеринин электрондук базасы бар.
- КЧМК маалыматтын ар кыл булактарынан, анын ичинде ыкчам каржылык маалыматтарды камтыган булактардан кеңири колдонууга уруксаты бар.
- Укук коргоо органдары өз компетенциясына жараша терроризм менен байланышкан жазыктык иштерди иликтешет жана терроризмди каржылоонун бардык түрлөрү үчүн жазыктык жоопкерчиликке тартуу үчүн укуктук негиздерге ээ.
- Каржылык сектор акча адалдоо/терроризмди каржылоо чөйрөсүндөгү (мыйзамсыз ишмердикке тартуу) тобокелдиктерди жакшы түшүнөт.

Кемчиликтер

- 2022-жылдын июнунда Кыргыз Республикасында казинолордун мыйзамдаштырылышына байланыштуу КА/ТККнын чараларын ишке ашыруучу субъектилердин тизмесине казино жана жалпысынан кумар оюн бизнеси азыркы мезгилде кирбейт.
- Риэлторлор, нотариустар жана көз карандысыз юристтер кардарларды талаптагыдай текшерүүнүн талаптарын сактоого милдеттүү эмес.
- Бенефициардык ээлердин реестри коомчулук үчүн жабык.
- Укук коргоо органдарынын суроо-талаптарынын негизинде КЧМК берген маалыматтар предикаттык кылмыштарды иликтөөдө канчалык деңгээлде колдонулганын баалоого мүмкүндүк болгон жок.
- КЧМКнын демилгелүү материалдарын КА жана ТКны иликтөө үчүн колдонуу спорадикалык жана натыйжасыз мүнөзгө ээ.
- КЧМКнын штаты жана программалык камсыздоосу ишмердигинин масштабдарына жана мүнөзүнө өлчөмдөш эмес, бул келип түшүп жаткан маалыматтарды иштетүүнүн ыкчамдыгына таасир этет.
- Укук коргоо органдары КА жана ТК чөйрөсүндөгү кылмыштардын алдын алуунун, аныктоонун жана иликтөөнүн методдорун начар өздөштүрүшкөн.
- КА боюнча иликтөөлөрдүн жана айыптоочу өкүмдөрдүн саны көп эмес.

4.2.2. 53 жана 56 беренелери – Мүлктү тике төлөтүү боюнча чаралар

Жазыктык-процессуалдык кодекске ылайык, чет мамлекеттин доо арызынын сот процессине катышуусуна жол берилет жана ал Кыргызстандагы соттук териштирүүгө күбө, жоопкер же эксперт-өкүл катары, бирок өзүнүн макулдугу менен чакырылышы мүмкүн. Эл аралык кызматташтыктын алкагында, Башкы прокуратура аркылуу, мамлекеттерге эл аралык макулдашуулардын алкагында билдирилиши мүмкүн. Чет мамлекет, доочу катары, жөнөкөй доочунун жалпы негиздерине каралат. Кыргыз Республикасынын мыйзамдары жабырлануучу доочу-мамлекетти өзүнчө категорияга бөлбөйт – кылмыштын курмандыгы болгон ар бир жак (субъект/мамлекет) мыйзамда аныкталган тартипте чыгашасынын ордун толтурууга укуктуу.

Кыргыз Республикасынын юрисдикциясы (эл аралык макулдашуулардын

негизиндеги) коррупциядан түшкөн кирешелер же соттук териштирүүлөр жөнүндө маалымат менен туруктуу жана демилгелүү алмашуу жана (тең үзүр принцибине ылайык) өз ара укуктук жардам аркылуу башка мүчө-мамлекеттердин аракеттерин жеңилдетет. Изилдөө жүргүзүлгөн учурга карата активдерди кайтаруу жөнүндө иштер болгон эмес, бирок мыйзамдар кызматташтыктын жогоруда аталган мүмкүнчүлүктөрүн чектебейт. Активдерди кайтаруу жөнүндө иштердин бардыгы ачык булактарда жарыяланган.

Алдыңкы практика

- Мамлекет уурдалган активдерди кайтаруу боюнча чет мамлекеттин кайрылуусуна эч кандай чектөө койбойт.
- Мамлекеттик органдар иштер боюнча өз ара кызматташтык жөнүндө өз ара макулдашууларга ээ.

Кемчиликтер

- Активдерди кайтаруу боюнча мамлекеттер ортосундагы кызматташтык тең үзүр принцибине негизделген, бул мүмкүнчүлүктөрдү чектейт жана активдерди ийгиликтүү кайтарып алуу үчүн тоскоолдук жаратышы мүмкүн.
- Ар кайсы мамлекеттердин ар түрдүү, кээде карама-каршылыктуу мыйзамдары процесске көмөктөшпөйт.

4.2.3.51, 54.1(a) жана (b), 54.2, 55.1, 55.2, 55.6, 56, 59 беренелери – Конфискациялоо максатындагы эл аралык кызматташтык

Активдерди кайтаруу боюнча кызматташтык жана жардам

Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында мүчө-мамлекеттер менен активдерди кайтаруу боюнча өз ара көмөк көрсөтүү жана кызматташтык мүмкүнчүлүгү каралган. Ошентсе да, эки качкын президенттин, алардын үй-бүлө мүчөлөрүнүн жана башка коррупционерлердин өлкөдөн чыгып кеткенине карабастан, уурдалган активдерди кайтаруунун бир гана учуру катталган. Курманбек Бакиевдин учурунда анын уулу Максим Бакиев уурдап кеткен 4,6 миллион доллар Кыргызстанга кайтарылган. Бул жагдай ички жөнгө салуунун начарлыгын жана ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдардын активдерди кайтаруу боюнча эл аралык кызматташтыктагы потенциалын ырастайт.

Активдерди кайтаруу боюнча иштердин эл аралык деңгээлде координацияланышы

Башкы прокуратуранын жетекчилиги алдында уурдалган активдерди издөө жана кайтаруу боюнча ведомство аралык жумушчу топ түзүлгөн. Ошондой эле Кыргызстан Батыш жана Борбордук Азиядагы активдерди кайтаруу боюнча Ведомство аралык тармактын (ARIN WCA) мүчөсү болуп саналат. Активдерди издөө, тоңдуруу жана конфискациялоо маселелери боюнча тренингдер жана регион аралык жолугушуулар туруктуу негизде өткөрүлүп турат. КЧМК бул иш-чараларга активдүү катышат. КЧМКнын экспертинин интервьюсуна ылайык⁴¹⁶, АКШнын расмий адамдары Башкы прокуратура менен байланышып, 6 миллион АКШ доллары

⁴¹⁶ Каржылык чалгын мамлекеттик кызматынын бир башкармалыгынын башчысынын 17.07.2022-жылдагы интервьюсу.

Кыргызстанга кайтарылууга тийиш деп кабарлагандан кийин жети жыл өткөндөн кийин Башкы прокуратура Бакиевдердин үй-бүлөсү Кыргызстандан чыгарып кеткен активдерди кайтарууга жардам сурап кайрылган. Кыргызстандын пайдасына иш жүзүндө 4,6 млн АКШ доллары төлөтүп берилген⁴¹⁷. Бул процесс үчүн жооп берген негизги органдар Башкы прокуратура, Каржы министрлиги жана КЧМК болгон. Акча Кыргыз Республикасынын бюджетине деп бөлүп берилген, бирок бул каражаттар эмнеге сарпталганы жөнүндө маалымат жашырындалган жана азыркыга чейин жабык бойдон калууда.

КЧМК тарабынан укук коргоо органдарына өз демилгеси боюнча же суроо-талаптын негизинде берилген маалымат жаңы жазыктык иштерди козгоодо да, мурда козголгон иштерди иликтөөдө да колдонулат. Бирок КЧМК суроо-талаптардын негизинде тапшырган маалымат кылмыштарды тергөөдө канчалык өлчөмдө колдонулганы жөнүндө корутунду чыгаруу кыйын. КЧМКнын демилгелүү материалдарын КА жана ТКны иликтөө үчүн колдонуу спорадикалык жана натыйжасыз мүнөзгө ээ. КЧМКнын адистик жана техникалык (аналитикалык) мүмкүнчүлүктөрү ишмердигинин көлөмүнө жана мүнөзүнө, анын ичинде укук коргоо органдары менен карым-катыштын көлөмүн эсепке алганда, өлчөмдөш эмес, бул суроо-талаптарды аткаруунун ыкчамдыгына таасир этет. БУУнун Баңгизат жана кылмыштуулук боюнча башкармалыгынын (БУУ БКБнын) Кыргызстандагы программалык кеңсеси “Кыргыз Республикасын мыйзамсыз табылган, коррупциялык ишмердиктин натыйжасында алынган активдерди аныктоо, конфискациялоо жана кайтаруу чөйрөсүндө колдоо” деген аталыштагы жаңы долбоорду баштап жатат⁴¹⁸.

Акча адалдоо учурлары жазыктык иштердин айрым категориялары боюнча негизги (предикаттык) кылмышты иликтөөнүн алкагында кошумча кылмыш катары иликтенет. КА боюнча иликтөөлөрдүн жана айыптоочу өкүмдөрдүн саны көп эмес. Удаалаш каржылык иликтөөлөр спорадикалык мүнөзгө ээ. Айрым укук коргоо органдары аларды ишке ашыруунун керектөөлөрү жана процедуралары жөнүндө так түшүнүккө дайыма эле ээ болбойт. Кылмыштардан түшкөн кирешелерди, кылмыштын каражаттарын жана эквиваленттүү нарктагы мүлктү аныктоого жана конфискациялоого багытталган комплекстүү улуттук стратегия жок.

Эки тараптуу жана көп тараптуу макулдашуулар жана келишимдер

2009-жылда Кыргызстандын КЧБсы каржылык чалгын бөлүктөрүнүн эл аралык Эгмонт тобунун курамына кирген жана эл аралык коомчулук тарабынан Кыргызстандын өзүнчө мамлекеттик органы катары таанылган. “Эгмонт” тобуна мүчөлүк 165 өлкөнүн каржылык чалгын бөлүктөрү менен корголгон каналдар боюнча тез маалымат алмашуу жүргүзүүгө мүмкүнчүлүк берет⁴¹⁹. КЧМК үчүн “Эгмонт” Тобунун алкагындагы эл аралык кызматташтык маанилүү бойдон калууда, мында корголгон канал аркылуу чет өлкөлүк каржылык чалгын бөлүктөрү менен каржылык мониторингге тиешеси бар адамдар жөнүндө маалымат алмашуу жүрөт.

⁴¹⁷ Уурдалган активдерди мекенине кайтарып келүү жөнүндө отчет, <https://kg.usembassy.gov/us-department-of-state-senior-bureau-official-announces-repatriation-of-stolen-assets-to-the-kyrgyz-republic/>, (акыркы кирүү 22.08.2022).

⁴¹⁸ Активдерди кайтарып келүү боюнча долбоор. <https://economist.kg/novosti/2022/04/26/proekt-po-vozvratu-nezakonno-vyvedennyh-aktivov-iz-kyrgyzstana-zapustit-podrazdelenie-oon/>, (акыркы кирүү 22.08.2022).

⁴¹⁹ Евразиялык топтун расмий сайты, <https://eurasiangroup.org/ru>, (акыркы кирүү 20.06.2022).

Эл аралык кызматташтыктын алкагында Кыргыз Республикасы эл аралык (БУУ БКБ, ЕБ, ЕККУ, USAID, ШКУ ж.б. сыяктуу) уюмдар менен активдүү кызматташтык жүргүзөт; Кыргызстандын маанилүү экономикалык жана соода өнөктөштөрү болуп саналган 30дан ашык өлкөлөрдүн жана ФАТФтин өзүнчө субъектилеринин КЧБлары менен кызматташтык жөнүндө макулдашууларды түзгөн: Беларусь, Украина, Россия, Афганистан, Эстония, Молдова, Польша, Тажикстан, Казакстан, Улуу Британия, Армения, Түркмөнстан, Түркия, Бангладеш, Шри-Ланка, Нигерия, Кипр, Бельгия, Корея Республикасы, Иран, Панама, Израиль, Монако, Индия, Индонезия, Макао (КЭР), Британиянын Виргин аралдары, Кытай, Монголия, Сан-Марино жана Өзбекстан.

Эл аралык деңгээлде Кыргыз Республикасы төмөнкү эл аралык уюмдардын мүчөсү болуп саналат:

- Евразиялык топ (ЕАТ), ФАТФка окшош регионалдык орган менен ассоциацияланган мүчө катары. Кыргызстан 2004-жылы кошулган⁴²⁰.
- Көз карандысыз Мамлекеттер Шериктештигинин Каржылык чалгын бөлүктөрүнүн жетекчилеринин кеңеши (КЧБ ЖК)⁴²¹. Кыргызстан 2012-жылдан бери, Көз карандысыз Мамлекеттер Шериктештигинин мүчө-өлкөлөрүнүн ортосунда Минскиде 4-июнь, 1999-жылы түзүлгөн Терроризм менен күрөштөгү кызматташтык жөнүндө макулдашуунун алкагында катышуучу болуп саналат. Бул макулдашуу КРнын 18-январь, 2011-жылдагы № 11 Мыйзамы менен ратификацияланган.

Алдыңкы практика

- Эл аралык уюмдар менен уурдалган активдерди тике кайтарууга көмөктөшүү үчүн кызматташуу.
- StAR, Активдерди кайтаруу боюнча эл аралык борбор (ICAR) жана Активдерди кайтаруу боюнча Камдендик ведомство аралык тармак (CARIN) сыяктуу активдерди кайтаруу боюнча эл аралык демилгелер менен активдүү кызматташуу.
- Кыргыз Республикасында эл аралык кызматташтыктын натыйжалуу механизмдердин бар экенин көрсөткөн көптөгөн өзгөчөлүктөр жана мүнөздөмөлөр бар. Кыргыз бийлиги КА/ТК менен жана аны менен байланышкан предикаттык кылмыштар менен байланышкан иликтөө, жазыктык куугунтуктоо жана башка процедураларга байланыштуу максималдуу мүмкүн болгон өз ара жардамды көрсөтүп, өз учурунда экстрадиция жасай алат.

Кемчиликтер

- Удаалаш каржылык иликтөөлөр спорадикалык мүнөзгө ээ. Айрым укук коргоо органдары аларды ишке ашыруунун керектөөлөрү жана процедуралары жөнүндө так түшүнүккө дайыма эле ээ боло беришпейт.
- Кылмыштан алынган кирешелерди, кылмыш жасоонун куралдарын жана эквиваленттүү нарктагы мүлктү аныктоо жана конфискациялоо боюнча баарын камтыган улуттук стратегия жок.

⁴²⁰ ЕАТ регионалдык мамлекет аралык уюм болуп саналат, анын негизги максаты болуп ЕАТтын мүчө-мамлекеттеринин регионалдык деңгээлдеги натыйжалуу карым-катышын камсыз кылуу жана аларды ФАТФтин Сунуштарына жана эл аралык башка уюмдардын ТИК/ККАКтын стандарттарына ылайык ФАТФ/ККАнын эл аралык тутумуна интеграциялоо саналат.

⁴²¹ Караңыз: <https://fiu-cis.org/> (акыркы кирүү 22.08.2022).

- Активдерди кайтаруу боюнча ички жана эл аралык механизмдер алсыз.
- Уурдалган активдерди тике кайтаруу үчүн укук коргоо органдары начар өнүккөн.
- Кыргыз Республикасында соттон тышкаркы конфискациянын механизмдери жок.

4.2.4 57.3, 57.4, 57.5 беренелери – Конфискацияланган мүлктү кайтаруу жана тескөө

Кыргызстандын жазыктык-процессуалдык мыйзамдары чет өлкөлүк тектеги конфискацияланган активдерди сатууга жана кайтарууга, анын ичинде өз алдынча конфискациялоого, толук иштеп чыгууну талап кылган айрым ченемдерден тышкары, тоскоолдук жаратпайт. Башкы прокуратуранын алдындагы активдерди кайтаруу үчүн камакка алуу жана конфискациялоо боюнча жумушчу топ азыркы мезгилде бул чөйрөдөгү жалпы таанылган ченемдерди башка өлкөлөрдүн жана эл аралык мыйзамдардын тажрыйбасын эсепке алуу менен улуттук мыйзамдарга андан ары киргизүү боюнча сунуштарды иштеп чыгуунун үстүндө иштеп жатат. Кыргызстандын мыйзамдык базасы активдер кайтарылган учурда коррупциянын курмандыктары компенсация ала алышарын жана кандайча алышарын конкреттүү аныктабайт. Кыргызстандын практикасында 57-беренеге ылайык (чет өлкөлүк тектеги) мүлктү конфискациялоо учуру боло элек. Активдерди кайтаруу чөйрөсүндөгү өз ара кызматташтык жана көмөктөшүү жөнүндө бардык макулдашуулар коомчулук үчүн жабык.

Алдыңкы практика

- Уурдалган активдерди тике кайтарууга көмөктөшүү боюнча эл аралык уюмдар менен кызматташуу.

Кемчиликтер

- Конфискациялоо аспаптарын колдонуу соттор тарабынан гана жүргүзүлөт жана конфискациялоо жөнүндө мыйзамды тике колдонуу жок, бул болсо анын судьянын чечимине гана көз каранды экенин билдирет.

4.2.5 54.1(b) жана (c) беренелери [ошондой эле 23.1 жана 23.2 беренелерин да караңыз] – Конфискациялоо аспаптары

2012-жылы Кыргыз Республикасынын Өкмөтү “Кыргыз Республикасынын чегинен сырткары мыйзамсыз (кылмыштуу) жол менен чыгарылган активдерди кайтаруу боюнча чаралар жөнүндө” токтом чыгарган⁴²². Бул Токтомго ылайык, Башкы прокуратура Кыргыз Республикасынан 31-август, 1991-жылдан баштап чыгарылган активдердин жалпы, анын ичинде акчалай түрдөгү суммасын, ошондой эле активдерди чыгарууга тиешеси бар адамдардын тизмегин; кылмыш жасаганы үчүн мыйзамдуу күчүнө кирген соттун чечимдери же издөө жарыялоо жөнүндө токтомдор бар адамдарды аныктоого тийиш болчу. Изделип жаткан адамдардын электрондук маалыматтык базалары түзүлүп, Дүйнөлүк банк менен БУУнун Баңгизат жана кылмыштуулук боюнча башкармалыгынын (БУУ БКБ) биргелешкен демилгесинин: Уурдалган активдерди кайтаруу жөнүндө маалыматтык базанын (StAR) көмөгү менен өз ара укуктук жардам жөнүндө эл аралык суроо-талаптар даярдалган.

⁴²² « Кыргыз Республикасынын чегинен мыйзамсыз (кылмыштуу) жол менен чыгарылып кеткен активдерди артка кайтаруу боюнча чаралар тууралуу» Өкмөттүн токтому, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/93142/20?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 18.11..2022).

Кийинчерээк, 2018-жылы Кыргыз Республикасынын “Террористтик ишмердикти каржылоого жана кылмыштуу жол менен алынган кирешелерди мыйзамдаштырууга (адалдоого) каршы аракеттенүү жөнүндө” Мыйзамын ишке ашыруу боюнча чаралар жөнүндө өкмөттүн жаңы токтому чыккан⁴²³. Бул токтомго ылайык террористтик ишмердикти каржылоого жана кылмыштуу жол менен алынган кирешелерди мыйзамдаштырууга (адалдоого) каршы аракеттенүү боюнча комиссия түзүлгөн, анын курамына ведомстволордун жетекчилери жана башка мамлекеттик эксперттер кирген. Башкы прокуратуранын алдында активдерди кайтаруу боюнча атайын жумушчу топ иштөөдө.

Алдыңкы практика

- Конфискациялоо боюнча атайын комиссия жана жумушчу топ түзүлгөн.

Кемчиликтер

- Удаалаш каржылык изилдөөлөр спорадикалык мүнөзгө ээ. Айрым укук коргоо органдары аларды ишке ашыруунун керектөөлөрү жана процедуралары жөнүндө дайыма эле так түшүнүккө ээ эмес.
- Кылмыштан алынган кирешелерди, кылмыш жасоо куралдарын жана эквиваленттик нарктагы мүлктү аныктоо жана конфискациялоо боюнча баарын камтыган улуттук стратегия жок.

4.3. Акча адалдоо жана активдерди кайтаруу боюнча статистика

Активдердин кайтарылышы жөнүндө маалыматка суроо-талап мамлекеттик органдарга, анын ичинде Каржылык чалгындын мамлекеттик кызматына жана Башкы прокуратурага жөнөтүлгөн. Тилекке каршы, КЧМКга тапшырылган маалымат жоктугуна жана активдерди кайтаруу жөнүндө иш жоктугуна байланыштуу маалымат берилген жок. Акыркы үч жыл ичинде активдерди кайтаруу жөнүндө иш болгон эмес.

⁴²³ «"Террористтик ишти каржылоого жана кылмыштуу кирешелерди легалдаштырууга (адалдоого) каршы аракеттенүү жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамын ишке ашыруу боюнча чаралар тууралуу» Өкмөттүн токтому <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/12923/30?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 18.11.2022).

V. Акыркы окуялар

2022-жылдын майында “Физикалык жактардын мүлкүн ыктыярдуу мыйзамдаштыруу жана мунапыстоо жөнүндө” Мыйзамдын жана “Кыргыз Республикасынын айрым мыйзамдык актыларына өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө” Мыйзамдын долбоорлору олуттуу тынчсызданууну пайда кылды. Бул долбоорлор мыйзамсыз жол менен алынган же аныкталган тартипте декларацияланбаган, жүгүртүүсү чектелген же жүгүртүүдөн алып салынган мүлктөн тышкары, бардык кирешелерди жана мүлктү ыктыярдуу декларациялоо жолу менен мыйзамдаштырууну сунуш кылышат. Бул демилгеге байланыштуу Коррупция жана кирешелерди адалдоо көйгөйлөрүн изилдөөнүн Борбордук Азиялык институтунун эксперттери (ушул баяндаманын авторлору) бул долбоорду Фискалдык саясат боюнча комитеттин отурумунда талкуулоого катышкан.

Террористтик ишмердикти каржылоо учурларынан тышкары, мыйзамсыз же кылмыштуу жол менен алынган активдерди декларациялаган адамдар, ошондой эле активдердин номиналдык ээлери, жоопкерчиликти бардык түрүнөн, анын ичинде жазыктык жоопкерчиликтен бошотулат. Андан тышкары, декларанттар үчүн өзгөчө жеңилдиктүү режим киргизилет. Ошентип, мүлктү декларациялоо фактысы, ошондой эле атайын декларацияда камтылган маалыматтар декларант жана (же) мүлктүн номиналдык ээси катышкан жазыктык иште, укук бузуу жөнүндө иште далил катары колдонула албайт.

Декларацияда камтылган маалыматтар декларанттын жашыруун сыры деп таанылат жана эч кандай жол менен ачыктоого жатпайт. Мамлекеттик органда, соттор атайын декларацияны жана анда камтылган маалыматтарды колдонууга уруксат талап кылууга жана алууга укуксуз. Декларацияда камтылган маалыматтарды ачыктоо декларанттын ыктыярдуу эрк билдирүүсү боюнча гана мүмкүн болот. Бул өзгөртүү жогорку да, орто да мамлекеттик жана муниципалдык кызматкерлердин кирешелери жөнүндө толук маалыматты коомчулуктан жашырууга умтулууну көрсөтүп турат.

2020-жылдын аягында бийликтин жаңы саясий жетекчиликке өтүшү демократиялык институттарга жасалган олуттуу кысымдын фонунда болуп өттү, ал кысым азыр да сакталууда. Ассоциация эркиндиги, тынчтык жыйындарынын эркиндиги жана пикирин билдирүү эркиндиги өзгөчө бузуулардын предмети болуп саналат. 2021-жылдын июнунда “Коммерциялык эмес уюмдар жөнүндө” Мыйзамга коммерциялык эмес уюмдардын отчеттуулугуна кошумча дискриминациялык талаптарды киргизген түзөтүүлөр күтүүсүздөн, өзгөчө тартипте кабыл алынган.

Жалпысынан демократиялык мейкиндикке карата, өзгөчө биригүү эркиндиги жана сөз эркиндиги чөйрөсүндө мамлекеттик саясат катаалдашууда. Бөлөкчө ойлонуунун ар кандай көрүнүштөрү жазыктык куугунтуктоого жана журналисттерге, укук коргоочуларга, блогерлерге, активисттерге кысым көрсөтүүнүн башка формаларына улам көбүрөөк алып келүүдө, алар мамлекеттик органдар тарабынан катаал кысымга дуушар болушууда. 2022-жылдын октябрынын аягында бийлик “Кемпир-Абадды коргоо комитети” деп аталган– коңшу Өзбекстан Республикасы менен Кемпир-Абад суу сактагычынын абалы жана ишмердиги жөнүндө бийлик демилгелеген макулдашууга каршы чыгышкан активдүү жарандардын бейформал бирикмесин түзгөн саясатчыларды жана активисттерди массалык кармоолорду жүргүздү. 20дан ашык саясий жана коомдук ишмерлер, укук коргоочулар, блогерлер

жана активисттер массалык башаламандыкты даярдоого айыпталып кармалган жана кийинчерээк тергөө изоляторлоруна камакка алынган⁴²⁴. Жогорку Кеңештин депутаттары, жарандык коомдун институттарынын өкүлдөрү, эксперттер жана юристтер, ошондой эле эл аралык уюмдардын өкүлдөрү кармоого тынчсызданууларын билдиришип, айыптоолордун негиздүүлүгүнө, айрым айыпталуучуларды, анын ичинде белгилүү укук коргоочуларды кармоонун зарылдыгына шектенүүлөрүн туюнтушту.

26-октябрь, 2022-жылы Кыргызстандын Маданият, маалымат, спорт жана жаштар саясаты министрлиги “Азаттык” сайты, “Эркин Европа Радиосунун/Эркиндик Радиосунун” жергиликтүү кызматынын сайты бул басылма Кыргызстан менен Тажикстандын ортосунда жакында болуп өткөн чек ара жаңжалы жөнүндө видеорепортажды өчүрүүдөн баш тарткандан кийин “Анык эмес (жалган) маалыматтан коргонуу жөнүндө” Мыйзамга ылайык эки айлык тосмолоо жөнүндө жарыя кылды⁴²⁵. Бир нече күндөн кийин УМККнын тескемеси менен, Террористтик ишмердикти каржылоого жана кылмыштуу жол менен алынган кирешелерди мыйзамдаштырууга (адалдоого) каршы аракеттенүү жөнүндө мыйзамдын негизинде деп кабарланып, “Азаттыктын” банктык эсептери тосмолонду.

Азыркы мезгилде бийлик илгерилетип жаткан дагы бир демилге болуп “Коммерциялык эмес бейөкмөт уюмдар жөнүндө” Мыйзамдын жаңы долбоору эсептелет, ал Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин расмий сайтында 2-ноябрь, 2022-жылы жарыяланган. Сунушталып жаткан мыйзам долбоору коммерциялык эмес уюмдардын (КЭУ) ар кыл түрлөрүнүн олуттуу бөлүгүн укуктук жөнгө салуунун жаңы принциптерин жана эрежелерин киргизүүнү камтыйт. КЭУну мамлекеттик каттоо процедуралары олуттуу катаалдашат, ал эми каттоодон баш тартуунун негиздери так туюнтулбайт, бул биригүү эркиндигин негизсиз чектөө үчүн шарт түзөт.

Отчёттуулуктун жана көзөмөлдүн, ошондой эле бирикмелерди мажбурлап жоюунун кеңири механизмдерин киргизүү аркылуу мамлекеттик бийлик институттарына КЭУнун ишмердигине кийлигишүү үчүн дээрлик чексиз мүмкүнчүлүктөр берилген. КЭУну мамлекеттик каттоонун эрежелерине кардиналдык өзгөртүүлөр киргизилип жатканын көңүлгө алып, ошондой эле Юстиция министрлигинин уюмдук жана кадрлык ресурстарынын чектелүүлүгүн эсепке алып, мынчалык кыска мөөнөттөрдө кайра катталуу процедурасынан өтүп үлгүрбөгөн миңдеген КЭУлардын жоюлуу мүмкүндүгүнө байланыштуу олуттуу кооптонуулар жаралат. Мыйзам долбоору кыска мөөнөттүү келечекте Кыргызстандын укук коргоо секторун толук жоюу тобокелдигинин жогорку даражасын камтыйт. Сөз эркиндиги, бирикме эркиндиги жана тынч чогулуш эркиндиги, мамлекетти башкарууга катышуу жана коомдук көзөмөл сыяктуу маанилүү демократиялык негиздер убакыттын өтүшү менен Кыргызстандын аймагында кол жеткис болуп калышы өтө ыктымалдуу.

Өлкөдөгү башка укуктук жана саясий өзгөрүүлөрдүн ичинде:

⁴²⁴ «Кыргызстан активисттерди массалык түрдө камакка алууда», Сыинат Султаналиева, 25-октябрь, 2022-ж., Хьюман Райтс Вотч, <https://www.hrw.org/news/2022/10/25/kyrgyzstan-arrests-activists-en-masse>, (акыркы кирүү 18.11.2022).

⁴²⁵ «Кыргызстандын бийлиги ММКларга чабуулду кайра баштады», 28-октябрь, 2022-ж., <https://www.hrw.org/news/2022/10/28/kyrgyzstan-authorities-renew-attack-media>, (акыркы кирүү 18.11.2022).

- «Коррупцияга каршы аракеттенүү жөнүндө» Мыйзамдын жаңы долбоору иштелип чыкты жана 2022-жылдын июнунда талкууга чыгарылды.
- 27-октябрь, 2021-жылы Кыргыз Республикасында мамлекеттик кызматкерлерди жана башка шайланбоочу мамлекеттик кызматкерлерди жумушка кабыл алууну, кармоону жана кызмат боюнча илгерилетүүнү жөнгө салуу максатында “Мамлекеттик жарандык кызмат жана муниципалдык кызмат жөнүндө” Мыйзам⁴²⁶ кабыл алынды. Бул Мыйзамды аткаруу максатында 2-февраль, 2022-жылы Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгы менен “Мамлекеттик органдын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органынын мамлекеттик жарандык кызматынын жана муниципалдык кызматынын кадрлар резервине киргизүү үчүн ачык конкурс өткөрүүнүн, аны түзүүнүн жана иштөөсүнүн тартиби жөнүндө жобо” бекитилди.
- Жаңы Мамлекеттик кызматкерлердин этика кодекси кабыл алынып, КР Президентинин 31-май, 2022-жылдагы № 171 Жарлыгы менен бекитилди, ал мамлекеттик жарандык кызматтын жана муниципалдык кызматтын кызматкерлерине, ошондой эле мамлекеттик органдын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органынын жумушта жок кызматкерлерин убактылуу алмаштыруучу адамдарга таркатылат. Кодекс этиканы кызматкердин жүрүм-турум эрежелерин аныктоочу жана жөнгө салуучу ченемдердин тутуму катары аныктайт. Кодекске ылайык, этика ар бир кызматкердин милдети болуп саналат.
- 18-январь, 2022-жылдагы № 4 Салык кодекси менен мүлк жана кирешелер жөнүндө декларацияны Кыргыз Республикасынын Салык кызматына жыл сайын тапшыруу милдети аныкталган. Тапшырылган декларациялар Салык кызматынын сайтына жайгаштырылат.
- 2021-жылдан 2022-жылга чейинки мезгилде мурдагы жана азыркы жогорку мансаптуу аткаминерлерге, ошондой эле ири бизнестин өкүлдөрүнө алардан бюджетке ири суммаларды өндүрүп алуу максатында жазык иштери козголгон. Ошентсе да, жарандык активист Нурбек Токтакуновдун айтканы боюнча, бул акчалар бюджетке багытталбастан, УКМКнын бюджетине эле киргизилет да, УКМК бул акчаларды чогултат⁴²⁷.
- Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө жаңы Мыйзам 14-апрель, 2022-жылы кабыл алынган жана жарандык коом аны жогорку коррупциялык тобокелдиктер менен чырмалышкан деп эсептейт, анткени ал мамлекеттик жана муниципалдык ишканаларды жана капиталында мамлекеттин үлүшү болгон компанияларды өзүнүн таасир этүү чөйрөсүнөн чыгарат. Бул олуттуу коррупциялык тобокелдиктерди жаратат, анткени бул ишканалар жана компаниялар түзгөн бүтүмдөрдү көрүүгө же көзөмөлдөөгө мамлекеттик регулятор да, жарандык коом да мүмкүнчүлүккө ээ болбойт.
 - Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө Мыйзамга түзөтүүлөр президенттин сайтында 2022-жылдын октябрында жарыяланган. Бул мыйзам долбоорунда сатып алуунун эки (чектелбеген жана чектелген) методун алып салуу сунуш кылынат. Бул мамлекеттик сатып алуулар “котировкаларга суроо-талап” жана “бир колдон” методдору менен гана жүргүзүлөт дегенди билдирет, бул түз, тоорук

⁴²⁶ Мамлекеттик жарандык кызмат жана муниципалдык кызмат жөнүндө Мыйзам, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112303/40?cl=ky-kq&mode=tekst> (акыркы кирүү 07.07.2022).

⁴²⁷ Нурбек Токтакунов: «кустуризациядан» бюджетке бир да сом түшкөн жок, <https://vesti.kg/politika/item/91100-nurbek-toktakunov-ot-kusturizatsii-v-gosbyudzhet-ne-postupalo-ni-soma-vse-dengi-razvorovyvayutsya.html>, (акыркы кирүү 07.07.2022).

өткөргөсүн сатып алуу. Мындай сатып алуулар 2020-жылдагы COVID19 карантинин мезгилинде мүмкүн болгон, анда Кыргызстанда өзгөчө абал болчу. Чакырылган жеткирүүчүлөр гана катыша алат, бул БУУ КККнын 9-беренесине жана мамлекеттик сатып алуулардын айкындуулугу принцибине каршы келет. Андан тышкары, жаңы редакцияда сунуштарды баалаган, жеңүүчүнү аныктаган же бузуулар аныкталган учурда сатып алууну жараксыз деп тааныган мамлекеттик сатып алуулар боюнча комиссияларды алып салуу сунушталат. Комиссиялардын коллегиялык мүнөзүнөн улам алар сатып алуулар тутумунун көбүрөөк айкындуулугуна көмөктөшчү. Ошентип, мыйзам долбоору Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө мыйзамда мурдатан эле бар болгон коррупциялык тобокелдиктерди ого бетер жогорулатат жана бүткүл мамлекеттик сатып алуулар тутумуна зыяндуу таасир тийгизет, анткени, эксперттердин пикири боюнча, тендерлер такыр жоюлат⁴²⁸.

⁴²⁸ Kloop.kg, Кыргызстан өзүнүн тендерлик тутумунан айрылышы мүмкүн. Бийлик «Мамлекеттик сатып алуу жөнүндө» мыйзамды кайрадан өзгөртүүгө ниеттенүүдө. Орус тилинде жеткиликтүү: <https://kloop.kg/blog/2022/10/17/kyrgyzstan-mozhet-lishitsya-tendernoj-sistemy-vlasti-snova-hotyat-izmenit-zakon-o-goszakupkah/> (акыркы кирүү 17.11.2020).

VI. Сунуштар

Сунуштардын төмөнкү тизмеги Кыргыз Республикасынын Президентине, Министрлер Кабинетине, Башкы прокуратурага жана Кыргыз Республикасынын парламентине багытталган жана БУУ КККнын беренелерине боюнча топтолгон:

5-берене – Алдын алуучу антикоррупциялык саясат жана практика

1. Коррупцияга каршы аракеттенүү жөнүндө мыйзамдын долбоорун кайра карап чыгуу жана бардык кызыкдар тараптар менен бирге ачык коомдук талкуу процессин уюштуруу зарыл.
2. ГРЕКОго кирүү процессин улантуу зарыл – саясий эрк жана мүчөлүк түгүмдөрдү төлөө үчүн зарыл каражаттар керек.
3. Жаңы мыйзамдарды иштеп чыгуу стадиясында потенциалдуу коррупциялык тобокелдиктерди аныктоо жана аларды жоюу максатында мыйзамдарды антикоррупциялык экспертизадан өткөрүүнүн бирдиктүү методикасын иштеп чыгуу жана киргизүү зарыл. Бул улуттук да, жергиликтүү да деңгээлиндеги антикоррупциялык саясаттын бир бөлүгү болууга тийиш.
4. Мамлекеттин каржылык колдоосунун эсебинен коррупцияга тутумдуу изилдөөлөрдү жүргүзүү жана аларды мамлекеттик жана жеке изилдөө мекемелери, академиялык мекемелер, ЖКОлор жана айрым изилдөөчүлөр тарабынан жүргүзүү зарыл.

жана 13.2 беренелери – Алдын алуучу антикоррупциялык орган же органдар

5. Кайсы мамлекеттик орган коррупция менен күрөш боюнча улуттук стратегиянын негизги координациялоочу жана ишке ашыруучу органы катары чыгууга ыйгарым укуктуу экенин так аныктоо керек. Бул орган Президенттин жарлыгы менен эмес, Мыйзам менен түзүлүүгө тийиш. Алдын алуучу органдын көз карандысыздыгы институционалдык жана каржылык жактан кепилденүүгө тийиш. Бюджеттик каржылоо алдын алуучу органдын иштөөсүн толук колдошу үчүн жетишерлик олуттуу болууга тийиш.
6. Антикоррупциялык ишкерлик кеңештин макамын жана ыйгарым укуктарын тактоо жана анын коррупцияга каршы аракеттенүү боюнча ыйгарым укуктары бар башка мамлекеттик органдардын ишмердигин жөнгө салуучу мыйзамдардын жоболоруна шайкештигин баалоону өткөрүү зарыл.

беренеси – Мамлекеттик сектордо жумуш менен камсыз болуу

7. Президенттин Администрациясына, Жогорку Кеңештин Аппаратына мамлекеттик кызматкерлерди конкурстук тандоону камсыз кылуу.
8. Мамлекеттик кызматкерлердин ишмердигинде пландуулукту жана мамлекеттик кызмат боюнча илгерилетүү тутумун камсыз кылуу.
9. Мамлекеттик кызматкерлер тапшырууга тийиш болгон декларацияларды тапшырыш үчүн мониторинг механизмдерин жана отчеттуулукту күчөтүү.
10. Мамлекеттик кызматкерлердин этикалык нормаларды, анын ичинде

кызыкчылыктар кагылышынын нормаларын сакташы чөйрөсүндө методологиялык базаны камсыз кылуу, окутуучу иш-чараларды өткөрүү жана Мамлекеттик кызмат жана муниципалдык кызмат иштери боюнча мамлекеттик агенттик тарабынан көзөмөлдү күчөтүү.

11. Саясий жана административдик кызматтарды калыптандырууга мамилелерди кайра карап чыгуу зарыл, бул мамлекеттик кызматтын андан ары саясатташуусуна алып келиши мүмкүн. Бул максатта жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын – айылдык кеңештин жана айыл өкмөтүнүн өкүлдөрүн – саясий кызматтардын тизмесинен алып салуу сунушталат.

7.3.беренеси – Саясий каржылоо

12. Саясий партиялардын каражаттарынын кыймылынын ачыктыгын камсыз кылуу.
13. Саясий партиялардын же талапкерлердин шайлоо кампанияларын мамлекеттик каржылоону киргизүү.
14. Кыргыз Республикасынын БШКсына шайлоонун чыгымдары жөнүндө толугураак маалыматтарды жарыялоо зарыл.
15. Саясий каржылоонун мониторинги боюнча органдарды көбүрөөк көз карандысыз кылуу.

7, 8 жана 12 беренелери – Жүрүм-турум кодекстери, кызыкчылыктар кагылыштары жана активдер жөнүндө декларациялар

16. Кыргыз Республикасынын прокуратурасы кызыкчылыктар кагылышы жана этикалык ченемдердин сакталышы жөнүндө мыйзамдарды көзөмөлдүк аракеттердин милдеттүү тизмегине киргизүүсү зарыл.
17. Жеке кызыкчылыктарды декларациялоо жөнүндө талапты текшерүү аркылуу кызыкчылыктар кагылышы жөнүндө жоболордун сакталышын көзөмөлдөөнүн натыйжалуу механизмин камсыз кылуу жана жетекчиликтин мындай көзөмөлдөгү ролун күчөтүү.
18. Кызыкчылыктар кагылышы жөнүндө мыйзамдын ишке ашырылышына жана анын мамлекеттик башкаруу тутумуна тийгизген таасирине мезгил-мезгили менен мониторинг жана баалоо жүргүзүп туруу.
19. Мүлк жана кирешелер жөнүндө декларация тапшырбоо үчүн, ошондой эле көзкөрүнөө жалган же толук эмес маалымат тапшыруу үчүн натыйжалуу санкцияларды, декларацияларда камтылган маалыматтарды текшерүүгө заманбап мамилелерди киргизүү.
20. Кирешелер жана мүлк декларацияларды жыйноочу, жарыялоочу жана текшерүүчү бирдиктүү орган түзүү жана аны көз карандысыздыкка кепилдик, ыйгарым укуктар, ресурстар менен камсыз кылуу.
21. Кирешелер жана мүлк жөнүндө декларациялардагы жана кызыкчылыктар жөнүндөгү декларациялардагы бүткүл маалымат, декларанттардын жеке коопсуздугун коргоо максатында жарыяланбай турган, так аныкталган

айрым билдирүүлөрдөн тышкары, Интернетте жарыяланышын камсыз кылуу.

22. Кыймылдуу жана кыймылсыз мүлккө менчик укугунун реестрин, юридикалык жактардын каттоосун, анын ичинде юридикалык жактардын бенефициардык ээлери жөнүндө маалыматтарды, жана коомдук мааниге ээ болгон башка реестрлерди, анын ичинде ачык маалыматтар форматында жарыялоо.
23. Мамлекеттик жана муниципалдык органдардын карамагында болгон маалыматтарды бербегени үчүн кызмат адамдарына санкцияларды киргизүү зарыл.
24. Мамлекеттик кадр кызматынын өкүлдөрүнүн мамлекеттик кызматкерлердин этиканы бузууларын жана кызыкчылыктар кагылыштарын кароо боюнча комиссиянын курамына жана ишине милдеттүү катышуусун камсыз кылуу.

8.4 жана 13.2 беренелери – Кабарлоо механизмдери жана кабарлоочуларды коргоо (8.4, 13.2, 32 жана 33.11)

25. Коррупция жөнүндө кабарлаган адамдарды коргоо механизмдерин талаптагыдай ишке ашырууну камсыз кылуу.
26. Кабарлоочуларды коргоо программасын каржылоонун деңгээлин жогорулатуу.
27. Коррупция жөнүндө маалымат тапшырган адамдарды коргоо жөнүндө мыйзамга айыбын ачуучуларды коргоонун толук процедураларын көрсөтүү менен түзөтүүлөрдү киргизүү.

1. беренеси – Мамлекеттик сатып алуулар

28. Бардык сатып алуу процедураларына, майда жана тиричиликтик (мамлекеттик органдын күндөлүк ишмердигин тейлөөчү, мисалы, кеңсе товарлары) буюмдарды сатып алуудан тышкары, тике контракттарды жокко чыгаруу.
29. Мамлекеттик сатып алуулардын веб-порталын маалыматтардын туруктуулугун жана коопсуздугун камсыз кылуу үчүн ИТ чөйрөсүндөгү күчтүү эксперттердин кеңешинин негизинде чыңдоо, ал эми порталдын навигациясын колдонуунун ыңгайлуулугуна карай жакшыртуу зарыл. Маалымат машинада окулуучу форматта берилүүгө тийиш.
30. Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө келишимдин тексти жана посттендерлик документация веб-порталда жарыяланууга тийиш. Мамлекеттик жана муниципалдык ишканалардын, уставдык капиталында 50 жана андан ашык пайыздык үлүш мамлекетке таандык болгон акционерлик коомдордун жана алардын туунду коомдорунун сатып алуулары жөнүндө мыйзамдар алардын айкындуулугун жана коррупциялык тобокелдиктерден оолак болууну камсыз кылууга тийиш.

2. жана 9.3 беренеси – Мамлекеттик каржыны башкаруу

31. Мамлекеттик кызматкерлердин декларацияларынын чыгымдык бөлүгүн көзөмөлдөөнү (текшерүүнү жана тастыктоону) камсыз кылуу.

32. Коррупциялык фактылар жөнүндө кабарлаган жана коррупциянын бетин ачкан жарандарды куугунтуктоону токтотуу.
33. Жарандарды антикоррупциялык жана ачык өкмөттүк демилгелердин үстүнөн иштөө үчүн БӨУларды түзүүгө шыктандыруу.
34. Компаниялар жана НПОлор жөнүндө мамлекеттик органдарга жеткиликтүү болгон бүткүл маалыматты жарыялоо. Юридикалык жактардын бирдиктүү реестрин жаңылап, ага учурдагы жана тарыхый маалыматтарды, жылдык отчеттуулукту, акционерлердин, директорлордун жана катчылардын алмашуусун, жыйымдарды жана башка каржылык документтерди каттоо жөнүндө жалпы жарыялоо боюнча кошумча талаптарды кошуу.
35. Бенефициардык ээлердин борборлоштурулган реестрин иштеп чыгып, бардык юридикалык жактардын аяккы ээлери жөнүндө ылайыктуу жана түзүмдөлгөн маалыматтардын акысыз, издөө үчүн жеткиликтүү, ачык онлайн маалыматтык базага чогултулушун жана жарыяланышын талап кылуу.
36. Маалыматка жетүүнүн укуктук негизи маалыматка укуктун жашыруундуктун жана мамлекеттин мыйзамдуу кызыкчылыктарынын үстүнөн артыкчылыгын орнотууга, ошондой эле зыяндын даражасын жана коомдук кызыкчылыкты баалоону камтууга тийиш.
37. Мамлекеттик органдар жана агенттиктер коомчулуктун суроо-талаптарына жооп берүүнүн аныкталган графиктерин сактоого тийиш. Жооптордун сапаттарын көзөмөлдөө жана маалыматтын берилбеши үчүн санкцияларды аныктоо зарыл.
38. Сереп процесси аяктагандан кийин UNCАСнин өлкөгө сереби жөнүндө толук отчетту жана өзүн-өзү баалоонун көзөмөлдүк тизмесин жарыялоо жана аларды Интернетте жалпыга ачык түрдө жайгаштыруу.

11-берене – Сот бийлиги жана прокуратура

39. Бардык соттордо соттук иштерди автоматтык түрдө бөлүштүрүү тутумун толук киргизүүнү, мындай бөлүштүрүү жөнүндө маалыматтын ачыктыгын камсыз кылуу жана соттук чечимдерди жарыялоо.
40. Судьялардын көз карандысыздыгына терс таасир тийгизиши мүмкүн болгон судьяларды дайындоо жана илгерилетүү маселелерин кайра карап чыгуу.
41. Жарыялоого жатуучу бардык соттук чечимдерди иш жүзүндө жарыялоону камсыз кылуу.
42. Мүчөлөрүнүн көпчүлүгү туруктуу өткөрүлүп туруучу прокурорлор конференциясында шайлана турган прокурорлук өзүн-өзү башкаруу органын (Прокурорлор кеңешин) түзүүнү караштыруу. Мындай орган Башкы прокурорго көз карандысыз болууга жана Башкы прокурордун, анын орун басарларынын жана башка прокурорлордун кызмат ордуна талапкерлерди конкурстук тандоодо түйүндүү ролду аткарууга, аларды кызматынан мөөнөтүнөн мурда бошотуу, тартиптик жоопкерчиликке тартуу жана алардын ишмердигин баалоо маселелерин кароого тийиш.

43. Башкы прокурордун жана анын орун басарларынын орундарына талапкерлерди чыгаруу үчүн Прокурорлук кеңешти түзүү.

44. Башкы прокурордун ыйгарым укуктарынын мөөнөтүн мыйзамдык түрдө чектөө.

12.1, 12.2(с) жана (f), 12.4 беренелери – Жеке сектордун айкындуулугу

45. Юридикалык жактардын реестриндеги толук маалыматтын жеткиликтүү болушун камсыз кылуу.

46. Бенефициардык ээлердин реестрине жалпы ачык колдонуу мүмкүнчүлүгүн камсыз кылуу, мыйзамдардын талаптарына ылайык кен казуу тармагындагы компаниялардын ачылган бенефициардык ээлеринин тизмесин мамлекеттик органдын сайтында жарыялоо.

47. Параларды жана коррупциялык чыгымдарды салыктан чыгарып салууга мыйзамдык тыюу киргизүү.

14, 52.1, 52.2, 52.3, 52.4, 52.5, 52.6, 58 беренелери – Акча адалдоонун алдын алуу боюнча чаралар

48. Уурдалган активдерди кайтаруу процессин, анын ичинде өз ара укуктук жардам көрсөтүүгө суроо-талапты карап чыгуунун так эрежелерин жана кайсы орган жооптуу болорун деталдуу жөнгө салууну караштыруу. Кайтаруу процессинин толук айкындуулугун камсыз кылып, бул процесс үчүн конкреттүү процедураларды караштыруу.

49. 2022-жылдын июнунда Кыргыз Республикасында казинолордун мыйзамдаштырылышына байланыштуу казинону жана жалпысынан кумар оюн бизнесин КА/ТКК чараларын ишке ашыруучу субъектилердин тизмегине киргизүү.

50. Кыска мөөнөт ичинде КР Министрлер Кабинетинин алдындагы КА/ТКК боюнча Комиссияда КЭУ секторундагы тобокелдиктерди баалоо жөнүндө Отчётту жана УЧБ жөнүндө Отчетту карап чыгуу жана бекитүү, ошондой эле Кыргыз Республикасында 2018-2021-жылдарда КА/ТККнын тобокелдиктерин төмөндөтүүгө багытталган иш-чаралар камтылган Иш-чаралар планын бекитүү.

51. КЧМКнын сайтында жайгаштырылган окутуу программалары, окуу-методикалык комплекстер бүтүмдөргө жана келишимдерге күчөтүлгөн текшерүү же тереңдетилген мониторинг жүргүзүүгө багытталган дисциплиналарды камтышпайт, ушуга байланыштуу КА/ТКК чөйрөсүндөгү окутуу программасын коррекциялоо зарыл.

52. Укук коргоо органдарынын жана каржылык иликтөөлөрдүн маалымат анализдөө, аналитикалык жана тергөөлүк мүмкүнчүлүктөр чөйрөсүндөгү кызматтарынын жана соттук процесстин кызматтарыны ортосундагы ведомство аралык карым-катышын, ошондой эле чет өлкөлүк өнөктөштөр менен кызматташтыкты өркүндөтүү.

жана 56-беренелер – Мүлктү тике өндүрүп алуу боюнча чаралар

53. Мүлктү тике өндүрүп алуунун процедуралары боюнча өкмөт аралык кызматташтыкты жана механизмдерди чыңдоо.

54. Кайтарылган активдердин айкындуулугун жана отчёттуулугун камсыз кылуу.

54.1(b) жана (c) беренеси [23.1 и 23.2 беренесин да караңыз] – Конфискациялоо аспаптары

55. Мүлктү, айрыкча мүлктүн кыймылдуу жана кыймылсыз мүлк, көркөм өнөр буюмдары жана башка артефакттар сыяктуу түрлөрү үчүн камакка алуу жана конфискациялоо тартиби такталууга тийиш.

51, 54.1(a) жана (b), 54.2, 55.1, 55.2, 55.6, 56, 59 беренелери – Конфискациялоо максатындагы эл аралык кызматташтык

56. Мыйзамдарды гармониялаштыруу жана чет өлкөлөрдөгү активдерди камакка алуунун жана конфискациялоонун бирдиктүү аспабын киргизүү.

57. Криптовалюта сыяктуу санариптик активдерди конфискациялоо учурунда укук колдонууну жакшыртуу.

57.3, 57.4, 57.5 беренелери – Конфискацияланган мүлктү кайтаруу жана тескөө

58. Активдерди кайтаруу боюнча чет өлкөлөрдүн эл аралык деңгээлдеги алдыңкы тажрыйбаларын илгерилетүү.

VII. Тиркеме

7.1. Маалыматтык суроо-талаптарга жана жоопторго жетүү таблицасы

№	Мекеме	Суроо-талап жөнөтүлгөн күн	Тема	Жооптун мүнөздөмөсү
1	Башкы прокуратура	22.05.2022	БУУ КККны имплементациялоонун абалы жөнүндө суроолордун тизмеси	Жооп берилди, жооп толук эмес болду
2	Ички иштер министрлиги	24.05.2022	Кабарлоочуларды коргоону ишке ашыруу боюнча суроолор тизмеси	Жооп берилди, жооп толук эмес болду
3	Жогорку сот	23.05.2022	БУУ КККга карата мыйзамдарды чечмелөө жана ченемдерди колдонуу боюнча суроолор тизмеги	Жооп берилди, жооп толук эмес болду
4	Юстиция министрлиги	24.05.2022	Маалымат эркиндигин жана укуктук коргоо каражаттарын илгерилетүү	Жооп толук көлөмдө берилди
5	Мамлекеттик жана муниципалдык кызмат иштери боюнча мамлекеттик агенттик	25.05.2022	Мамлекеттик кызматка кабыл алуу тутуму жана мамлекеттик кызматтагы этика боюнча суроолор тизмеги	Жооп берилди, жооп толук эмес болду
6	Каржы министрлиги	24.05.2022	Мамлекеттик каржылык маалыматтардын айкындуулугу жана мамлекеттик каржыны башкаруунун механизмдери жөнүндө суроолордун тизмеги	Жооп берилди, жооп толук эмес болду
7	Маданият министрлиги	22.05.2022	Суроолор тизмеси	Жооп берилди, жооп толук

				эмес болду
8	Борбордук шайлоо комиссиясы	26.05.2022	Саясий партиялардын каржыланышы жана шайлоо чыгымдарынын айкындуулугу жөнүндө суроолор тизмеги	Жооп берилген жок
9	Коопсуздук кеңешинин катчылыгы	21.05.2022	Мамлекеттик органдарда антикоррупциялык саясатты ишке ашыруу боюнча суроолор тизмеси	Жооп берилди, жооп толук эмес болду
10	Мамлекеттик салык кызматы	26.05.2022	Мамлекеттик аткаминерлердин каржылык айкындуулугу жана декларациялары боюнча суроолор тизмеги	Жооп берилди, жооп толук эмес болду
11	МТРК (Мамлекеттик телерадиокомпания)	24.05.2022	Суроолор тизмеси	Жооп берилди, жооп толук эмес болду
12	Каржылык чалгын мамлекеттик кызматы	24.05.2022	Шектүү транзакциялардын статистикасы боюнча суроолор тизмеси	Жооп берилди, жооп толук эмес болду

7.2 Библиография

Жаңы бийликтин коррупция менен күрөшүнүн бир жылы, Азаттык Радиосу, 20-декабрь, 2021-ж., <https://rus.azattyk.org/a/31617392.html>.

Кыргызстандагы бийлик кландары жана туугандар жөнүндө, <https://rus.azattyk.org/a/28138695.html>.

Кагаз боюнча – «итке минген кедей», а чынында? Аткаминерлердин декларациялары таң калтырууну улантышууда (azattyk.org), <https://rus.azattyk.org/a/31600751.html>.

Кыргыз Республикасынын мамлекеттик мекемелеринин Антикоррупциялык саясаттын 2015-2017-жылдарга мамлекеттик стратегиясын ишке ашыруу боюнча аракеттер планы <http://cbd.minjust.gov.kg/act/preview/ru-ru/97423/50?mode=tekst>.

КРнын 27-октябрь, 2021-жылдагы № 125 «Мамлекеттик жарандык кызмат жана муниципалдык кызмат жөнүндө» Мыйзамынын 15-беренеси [https://www.oecd.org/corporation/acn/OECD-ACN-Kyrgyzstan-4th-Отчет о районе мониторинга-2018-RUS.pdf](https://www.oecd.org/corporation/acn/OECD-ACN-Kyrgyzstan-4th-Отчет_о_районе_мониторинга-2018-RUS.pdf).

КРнын 12-декабрь, 2017-жылдагы № 206 (11) «Кызыкчылыктар кагылышы жөнүндө» Мыйзамынын 23-беренеси, <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=102598>.

Атамбаев Кыргызстандын президенти катары ант берди <https://www.ecoi.net/en/document/1045441.html>.

Бишкек шаардык соту маалыматты ачыктоого тыюу салды, <https://kloop.kg/blog/2012/03/14/bishkekskij-gorsud-zapretit-razglashat-byudzheth-gknbl/>.

Бюджеттик кодекс, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111338/90?cl=ky-kq&mode=tekst>.

Пандемия мезгилиндеги бюджеттик угуулар, <http://www.municipalitet.kg/ru/article/full/2479.html>.

Борбордук Азия Барометринин аналитикалык документи, Кыргыз Республикасынын сатып алуулар тутумундагы коррупция (2021-ж.), 9-б. Орус тилинде онлайн жеткиликтүү: <https://ca-barometer.org/assets/files/froala/29edfc8d8a30440f8d262127ca88a996a002a6b4.pdf>.

Кыргыз Республикасынын мамлекеттик жана муниципалдык кызматкерлеринин Этика Кодекси

Жергиликтүү кеңештерге шайлоодогу кызыкчылыктар кагылышы <https://law.kg/question/konflikt-interesov/>.

Кыргыз Республикасынын 11-октябрь, 2021-жылдагы № 122 «Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети жөнүндө» Конституциялык мыйзамы

<http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112301/10?cl=ky-kq&mode=tekst>.

Коррупция күчтөнүүдө: Кыргызстан CPI рейтингинде 20 позиция жоготту, <https://rus.azattyk.org/a/31672049.html>.

Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодекси, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112309/70?cl=ky-kq&mode=tekst>

Кыргыз Республикасынын 28-октябрь, 2021-жылдагы № 129 Кылмыш-жаза процессуалдык кодекси, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112308/30?cl=ky-kq&mode=tekst>.

Тестирлөө бөлүмү жөнүндө буйрук, www.mkk.gov.kg/otdel-centr-test/.

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 15-сентябрь, 2015-жылдагы № 454-р Токтому. Кыргыз тилинде онлайн жеткиликтүү, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/214761/20?cl=ky-kq&mode=tekst>.

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 27-июнь, 2018-жылдагы № 226-р Буйругу. Орус тилинде онлайн жеткиликтүү, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/216401/20?cl=ky-kq&mode=tekst>

Кыргыз Республикасынын Президентинин 25-сентябрь, 2020-жылдагы № 180 Жарлыгы, <http://minjust.gov.kg/ru/content/1502>.

Акча менен деградация, кастомизация жана адилеттик. Укук коргоочу Джакупова Жапаровго соттордун жана укук сакчылардын үстүнөн арызданды, <https://kloop.kg/blog/2021/10/06/degradatsiya-kusturizatsiya-i-spravedlivost-za-dengi-pravozashhitnitsa-dzhakupova-pozhalovalas-zhaparovu-na-sudy-i-pravoohraniteley/>.

Депутаттар жана жарандар Пандемия мезгилинде бюджеттин аткарылышы боюнча отчетту талап кылууда, <https://kloop.kg/blog/2020/04/30/deputaty-i-grazhdanskoe-obshhestvo-trebuyut-otcheta-o-trate-vneshnej-pomoshhi-pravitelstvo-govorit-cto-sistema-ne-pozvolyaet/>.

Тышкы саясаттагы депутаттык этика (azattyk.org) Прокуратуранын 370 кызматкери этиканы бузганы үчүн жоопкерчиликке тартылды, <https://rus.azattyk.org/a/28401900.html>.

КТАД стандарты 1-январь, 2020-жылдан тартып бардык мамлекеттер бенефициардык укук жөнүндө маалыматтарды ачыкташын талап кылат, <https://eiti.org/beneficial-ownership#:~:text=The%20EITI%20Standard%20requires%20implementing,covered%20by%20EITI%20Requirement%202.5>.

КТАДдын веб-баракчасы, <https://eiti.org/countries/kyrgyz-republic>.

Элиталык аттар жана жашыруун бизнес: Кыргызстандын мамлекеттик кызматкерлеринин декларацияларынан журналисттер эмнелерди табышты жана

ким өз кирешелерин көрсөткөн эмес, <https://www.currenttime.tv/a/chto-zhurnalisty-obnaruzhili-v-deklaratsiyakh-gossluzhashchikh-kyrgyzstana/31601953.html> .

Энгвалл Дж., Кыргызстандагы үчүнчү революция, 8-октябрь, 2020-ж., Интернетте жеткиликтүү: <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13643-kyrgyzstan%E2%80%99s-Third-revolution.html> .

Эксперттик интервью. Мисалы, Мамлекеттик салык кызматынын 2015-2017-жылдарга Стратегиясынын ишке ашырылышы жөнүндө Интернетте жеткиликтүү отчетун караңыз: <https://www.sti.gov.kg/docs/default-source/otchet/otchetn1702015-2017.pdf?sfvrsn=2> .

Коррупцияга каршы аракеттенүү жөнүндө жаңы мыйзамдын долбооруна түшүндүрмө кат, төмөнкү сайтта жеткиликтүү: <https://www.gov.kg/ru/npa/s/3878> .

БШКнын 2021-жыл үчүн каржылык отчету, <https://shailoo.gov.kg/media/alai/2022/03/22/28112021-18032022.pdf> .

2009-жылы Кыргыз Республикасында гендерлик маселелерди ишке ашыруунун улуттук институционалдык механизмдерине функционалдык сереп, БУУӨПтүн аналитикалык отчету, 64-бет. Дареги: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/kg/rus-functional-review.pdf> .

Мамлекеттик жарандык кызматты жана муниципалдык кызматты уюштуруунун маселелери жөнүндө Өкмөттүн токтому, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/99690/55?cl=ky-kq&mode=tekst>

Кыргызстандын аткаминерлери жазыктык жоопкерчиликтен кантип кутулушат — Kloop.kgнин иликтөөсү — Factcheck, <https://factcheck.kg/kak-chinovniki-kyrgyzstana-izbegayut-ugolovnoj-otvetstvennosti-rassledovanie-kloop-kq/> .

“Ачык өкмөт” өнөктөштүгү жана “Мамлекеттик сатып алуулардын айкын рейтинг” кантип Кыргызстандагы мамлекеттик сатып алууларды реформалоого көмөктөшкөн, 13-февраль, 2021-ж. Онлайн дареги: <https://www.tpp-rating.org/page/eng/publications/41> .

Райымбек Матраимовдун иши боюнча прокурор “Мекеним Кыргызстан” партиясы менен кандайча байланышкан? - VESTI.KG – Кыргызстан жаңылыктары, <https://vesti.kg/politika/item/82162-kak-svyazan-prokuror-po-delu-rajymbeka-matraimova-s-partiej-mekenim-kyrgyzstan.html>

“Ачык өкмөт» платформасы, <http://ogp.el.kg/ru/initiative/obshchestvennoe-obedinenie-rezultat> ; <https://24.kg/archive/ru/politic/64716-v-kyrgyzstane-ryad-uchrezhdenij-likvidirovan.html/> .

Күбөлөрдү коргоо үчүн чоң акчалар керек. Депутаттар ИИМди сынга алышты, https://24.kg/vlast/136076_dlya_zaschityi_svideteley_nujnyi_bolshie_dengi_deputaty_ra_skritikovali_mvd/ .

Кыргыз Республикасынын шайлоо процессиндеги мамлекеттик ресурстарды

кыянаттык менен пайдаланууну изилдөө,

<https://ca-антикоррупция.com/wp-content/uploads/2022/03/Abuse-of-State-Resources-in-the-Electoral-Process-of-the-Kyrgyz-Republic-2.pdf>.

Маалыматтын жеткиликтүүлүгү. Өкмөттүн сайтынан биз эмне издейбиз жана ал жактан кандай маалыматтар жок?,

https://kaktus.media/doc/431560_dostyp_k_informacii_chno_my_ishem_na_site_pravitelstva_i_kakih_dannyh_tam_net.html

Кыргызстан күбөлөрдү коргоо программасын киргизүүгө даярданууда,

<https://kloop.kg/blog/2012/06/15/ky-rgy-zstan-sobiraetsya-vvesti-programmu-zashchity-svidetelej/>

Тендерлерди өзү утуп жүргөн, Матраимовдун жээни менен иштеген — Factcheck.kg «Кыргыз темир жолунун» башчысы жөнүндө иликтөө жарыялады,

<https://kloop.kg/blog/2021/02/19/vyigryval-tendery-u-sebya-samogo-rabotal-s-plemyannikom-matraimova-factcheck-kg-vypustil-rassledovanie-o-glave-kyrgyz-temir-jolu/>,

«Жарым миллиарддык тендер». Темиров LIVE президенттин кудасы Турусбек Түмөнбаев боюнча иликтөө жүргүздү

<https://kloop.kg/blog/2021/09/12/tender-na-polmilliarda-temirov-live-proveli-rassledovanie-o-svate-prezidenta-turusbeke-tumonbaeve/>.

Садыр Жапаров: Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө жаңы мыйзам коррупцияны жоёт,

<https://kloop.kg/blog/2022/04/16/sadyr-zhaparov-novyj-zakon-o-goszakupkah-isklyuchit-korrupsiyu/>.

Сатып алуулардын үчтөн бири көмүскөгө кетиши мүмкүн,

<https://kloop.kg/blog/2022/05/26/tret-goszakupok-mozhet-ujti-v-ten-kak-novyj-zakon-povliyaet-na-prozrachnost-pokazyvaem-na-dannyh/>.

Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө жаңы мыйзам ачыктоого муктаж,

<https://www.akchabar.kg/ru/article/business/obshestvennost-bet-trevogu-novyj-zakon-o-goszakupkah-otkryva/>.

БУУнун Коррупцияга каршы Конвенциясын ратификациялоонун абалы,

<https://www.unodc.org/unodc/en/corporation/ratification-status.html>.

Жүздөгөн милиция кызматкерлери Бишкекте маянанын аздыгынан ИИМдин карталарын күрөөгө коюуда,

https://kaktus.media/doc/393156_v_bishkeke_iz_za_mizernoy_zarplaty_sotni_milicioner_ov_sdaut_kartochki_mvd_v_zalog_video.html.

Айыл чарба министрлигинде каржылык бузууларды аныкташты,

https://www.esep.kg/index.php?option=com_content&view=article&id=2129:za-2020-god-v-ministerstve-selskogo-khozyajstva-kr-vyavleny-finanсовые-нарушения-na-summy-17-6-млн-сомов&catid=49&lang=ru&Itemid=170.

Кыргыз Республикасынын өткөөл натыйжалары жөнүндө отчет, 21-январь, 2022-ж. Дареги: <https://www.opengovpartnership.org/documents/kyrgyz-republic-transitional-results-report-2018-2020/> .

Кыргызстан аткаминерлердин декларациясын жабык кылууну көздөөдө - KLOOP.KG – Кыргызстан жаңылыктары, «Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоо жөнүндө» Мыйзам, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/203244/90?cl=ky-kq&mode=tekst>

«Мамлекеттик жарандык кызмат жана муниципалдык кызмат жөнүндө» Мыйзам, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112303/40?cl=ky-kq&mode=tekst>

Кыргыз Республикасынын 15-декабрь, 2017-жылдагы № 210(15) «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сырларын коргоо жөнүндө» Мыйзам. Орус тилиндеги дареги: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111719/20?cl=ky-kq&mode=tekst> .

КРнын 2-август, 2017-жылдагы № 164 «Мамлекеттик жана муниципалдык кызматтарды алмаштыруучу же ээлөөчү адамдардын кирешелерин, чыгымдарын, милдеттенмелерин жана мүлкүн декларациялоо жөнүндө» Мыйзамы, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111671/40?cl=ky-kq&mode=tekst>

КРнын 7-август, 2004-жылдагы № 108 «Саясий жана башка атайын мамлекеттик кызматтарды ээлеген адамдардын, ошондой эле алардын жакын туугандарынын кирешелери, милдеттенмелери жана мүлкү жөнүндө маалыматтарды декларациялоо жана жарыялоо жөнүндө» Мыйзам, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/1507?cl=ru-ru> .

КРнын 18-декабрь, 2008-жылдагы № 267 «Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутатынын статусу жөнүндө» Мыйзамы, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/202483/130?cl=ky-kq&mode=tekst>.

КРнын 11-август, 2004-жылдагы № 114 «Мамлекеттик кызмат жөнүндө» Мыйзамы, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111245?cl=ru-ru> .

КРнын 8-август, 2012-жылдагы № 153 «Коррупцияга каршы аракеттенүү жөнүндө» Мыйзамы, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/203753/40?cl=ky-kq&mode=tekst>.

КРнын 12-декабрь, 2017-жылдагы № 206(11) «Кызыкчылыктар кагылышы жөнүндө» Мыйзамы, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111716/10?cl=ky-kq&mode=tekst>.

КРнын 27-октябрь, 2021-жылдагы № 125 «Мамлекеттик жарандык кызмат жана муниципалдык кызмат жөнүндө» Мыйзамы, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112303/40?cl=ky-kq&mode=tekst>.

Кыргыз Республикасынын 28-декабрь, 2006-жылдагы № 13 «Мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдардын карамагындагы маалыматтарга жетүү жөнүндө» Мыйзамы, кыргыз тилиндеги дареги:

<http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/202010/70?cl=ky-kq&mode=tekst>.

Кыргыз Республикасынын 5-декабрь, 1997-жылдагы № 89 «Маалыматка жетүүнүн кепилдиктери жана эркиндиги жөнүндө» Мыйзамы, Интернетте кыргыз тилинде жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/589/45?cl=ky-kq&mode=tekst>

Кыргыз Республикасынын 24-май, 2014-жылдагы № 74 «Мамлекеттик органдардын коомдук кеңештери жөнүндө» Мыйзамы, 1-берене. Кыргыз тилинде жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/205299/10?cl=ky-kq&mode=tekst>

Кыргыз Республикасынын 24-июль, 2009-жылдагы № 251 «Баалуу кагаздар рыногу жөнүндө» Мыйзамы, 30-берене. Кыргыз тилинде жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/202677/140?cl=ky-kq&mode=tekst>

Кыргыз Республикасынын Президентин жана Жогорку Кеңештин депутаттарын шайлоо жөнүндө Мыйзам, 42-берене - «Шайлоону өткөрүүгө бөлүнгөн каражаттардын, талапкерлердин, саясий партиялардын шайлоо фонддорунун каражаттарынын чыгымдалышын көзөмөлдөө»,
<http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/203244/90?cl=ky-kq&mode=tekst> .

Кыргыз Республикасынын Президентин жана КРнын Жогорку Кеңешинин шайлоолору жөнүндө Мыйзам – КР БШКсы, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/203244/90?cl=ky-kq&mode=tekst> .

Мамлекеттик жана жарандык кызмат жөнүндө Мыйзам,
<http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111354/50?cl=ky-kq&mode=tekst>.

«Кадрлар резервинин түзүлүшү жана иштеши жөнүндө» Мыйзам,
<http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/430847/10?cl=ky-kq&mode=tekst>.

«Коррупциялык укук бузуулар жөнүндө билдирген адамдарды коргоо жөнүндө» Мыйзам, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111829/20?cl=ky-kq&mode=tekst>.

Агрардык кластерди өнүктүрүүгө насыялар. Депутаттар кызыкчылыктар кагылышын байкашты - | 24.kg – ММК “Маалыматтарга жана жаңы технологияларга жетүү»,
https://24.kg/vlast/231207_kredityi_narazvitie_agrarnogo_klastera_deputatyi_uvideli_ko_nflikt_interesov/ .

Мендель Т., Кыргызстандын ченемдик-укуктук базасынын маалыматка укукка карата анализи, апрель, 2020-ж., 12-б., онлайн дареги: https://mediadialogue.kg/wp-content/uploads/2020/12/wfd_kg-ati-framework-analysis_eng-v9.pdf (акыркы кирүү 20.06.2022).

ИИМ Күбөлөрдү коргоо боюнча чаралар жөнүндө буйрукту бекитүү сунуш кылууда,
<https://www.for.kg/news-769057-ru.html> .

Коррупцияга каршы аракеттенүү кеңешинин жаңы курамы бекитилди, Sputnik, 22-февраль, 2019-ж., онлайн дареги: <https://ru.sputnik.kg/20190222/kyrgyzstan-korrupciya-borba-sovet-sostav-1043454363.html> .

Кыргызстандын улуттук акниеттүүлүк тутуму, Отчет-FINAL.pdf (transparency.kg), <https://en.transparency.kg/files/pdf/NIS%20Pillar%20Report%20Legislature%20eng.pdf> .

ЭКӨУ (2020-ж.), Маалымат жеткиликтүүлүгү боюнча Казакстандык комиссиянын сереби, ЭКӨУнун мамлекеттик башкарууга серептери, ЭКӨУ басмаканасы, Париж, <https://doi.org/10.1787/3a8d6a0e-en> .

ЭКӨУ/АКК, Коррупция менен күрөш боюнча аракеттердин Стамбулдук планынын Кыргыз Республикасындагы мониторингинин 3-раунду, 2015-ж., 14-бет. Интернеттеги дареги: <https://www.oecd.org/daf/anti-bribery/Kyrgyzstan-Round-3-Monitoring-Report-ENG.pdf> .

Кыргыз Республикасынын Финансы министрлигинин расмий сайты, <http://www.minfin.kg/ru/novosti/otchety-po-ispolneniyu-byudzheta> .

ОГРнин 2018-2020-жылдарга аракеттер планы, дареги: <https://www.opengovpartnership.org/wp-content/uploads/2018/12/Kyrgyz-Republic-Action-Plan-2018-2020-REV.pdf> .

ОГРнин веб-баракчасы: <https://www.opengovpartnership.org/members/kyrgyz-republic/> .

2021-жылдын ачык бюджетинин сереби, <https://internationalbudget.org/wp-content/uploads/Open-budget-survey-2021-1.pdf> .

Парламент Матраимовдун Саймаитинин өлтүрүлүшүн иликтөө боюнча комиссиядан чыгарууну талап кылууда - КР.Kg Parsons A., Маалыматтын жеткиликтүүлүгүнө көзөмөлдү жакшыртуу: Европадагы ар кыл подходдорду окуп-үйрөнүү, апрель, 2022-ж. Онлайн дареги: <https://research.mysociety.org/html/improving-oversight/#top> .

«Мамлекеттик кызматта полиграфта текшерүү тутумун киргизүү боюнча биринчи кезектеги чаралар жөнүндө» Президенттин Жарлыгы, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/60672?cl=ru-ru> .

«Кыргыз Республикасынын мамлекеттик жарандык кызматкерлерин жана муниципалдык кызматкерлерин ротациялоо тартиби жөнүндө» Президенттин Жарлыгы, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/430865> .

Ачык тендерлердин электрондук порталы, <http://www.zakupki.gov.kg/popp/> ; юридикалык жактардын маалыматтык базасы: <https://register.minjust.gov.kg/register/SearchAction.seam> .

Эркин Европа Радиосу, 7-апрель, 2015-жылдагы Кыргызстандагы революция, сайттын дареги: <https://www.rferl.org/a/kyrgyzstan-opposition-riots/26942558.html> .

БУУнун Коррупцияга каршы Конвенциясын ратификациялоо, 6-август, 2005-ж, № 128, Интернеттеги орус тилиндеги дареги: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/1726> .

Кыргыз Республикасынын Президентинин 12-ноябрь, 2013-жылдагы № 215 Жарлыгы менен бекитилген Коопсуздук Кеңешинин Коррупцияга каршы аракеттенүүнүн Мамлекеттик стратегиясынын ишке ашырылышынын мониторинги боюнча Жумушчу тобу жөнүндө жобо.

№ 293 Токтом менен бекитилген Антикоррупциялык ишкерлик кеңеш жөнүндө Жобо, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/430638/10?cl=ru-ru>.

Саясий партиялардын шайлоо фондунун түзүлүшү жана каражаттардын түшүүсүн жана чыгымдалышын эсепке алуунун тартиби жөнүндө жобо, https://shailoo.gov.kg/ru/npacik/Polojeniya_CIK_KRBSHKnyn_Joboloru/polozhenie-o-poryadke-formirovaniya-ucheta-postupleniya-i-rasxodovaniya-denezhnykh-sredstv-izbiratelynogo-fonda-politicheskoy-partii-pri-provedeniya-vyborov-deputatov-zhogorku-kenesha-kyrgyzskoy-respubliki/.

Кыргыз Республикасында 2006-2007-жылдардагы коррупция менен күрөштүн Мамлекеттик стратегиясын ишке ашыруу боюнча Иш-чаралар планын ишке ашыруу боюнча Өкмөттүк чаралар Комплексинде каралган иш-чаралардын министрликтер, мамлекеттик комитеттер ведомстволор жана аткаруу бийлигинин башка органдары тарабынан ишке ашырылышынын жүрүшү жөнүндө Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн Токтому, 13-февраль, 2008-ж., № 44.

Рассел-Привата Л. жана Лорд Дж., Кыргыз Республикасынын кен казуу секторундагы бенефициардык менчиктин айкындуулугун камсыз кылуу: корутундулар жана сунуштар, февраль, 2019-ж., 15-бет. Онлайн дареги: <https://openownershiporgprod-1b54.kxcdn.com/media/documents/oo-report-kyrgyz-republic-report-2019-03.pdf>.

Чатактын артынан чатак. Кесиптик кошуундардын мурдагы башчысы Мирбек Асанакуновду эмне үчүн кармашты <https://rus.azattyk.org/a/31881710.html>.

Сыдыкова Л., 120-бетте, орус тилиндеги онлайн дареги: https://www.krsu.edu.kg/images/main-site/obshaya_informacia/anticorruptcia/publications/sydykova_mon_korrupt.pdf.

Кыргыз Республикасынын Салык кодекси: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112340?cl=ru-ru>.

«Мамлекеттик же муниципалдык кызматтан терс негиздер боюнча жумуштан бошотулган адамдардын реестрин түзүүнүн, өзгөртүүнүн жана толуктоонун тартиби» (КР Өкмөтүнүн 30-декабрь, 2013-жылдагы № 714 токтому менен бекитилген) <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/94940?cl=ru-ru>.

«Мамлекеттик жана муниципалдык кызмат жөнүндө мыйзам» <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112303>.

«Бул иш жүзүндө коррупцияны мыйзамдаштыруу». Кыргызстан активдердин мунапысы жөнүндө мыйзам кабыл алууга аракет кылууда (currenttime.tv) <https://www.currenttime.tv/a/v-kyrgyzstane-hotyat-prinyat-zakon-ob-amnistii-aktivov/31910300.html>.

2011-жылы Коррупциянын алдын алуу боюнча агенттик жоюлган:
<https://www.osoo.kg/inn/02404200610043/> .

Коррупция менен күрөш боюнча Улуттук кеңеш 2010-жылдагы апрель революциясынан кийин өз жашоосун токтотту, бирок так күнү белгисиз, анткени Кеңеш жөнүндө Жобо жарамдуу деп көрсөтүлгөн:
<http://cbd.minjust.gov.kg/act/properties/ru-ru/61515/10> . ал эми Президенттин бул Жобону бекиткен Жарлыгы 31-декабрь, 2021-жылдан баштап жарамсыз:
<http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/60112?cl=py-py> .

28-октябрь, 2021-жылдагы № 128 Кыргыз Республикасынын укук бузуулар жөнүндө кодекси.

Кыргыз Республикасынын Конституциясы, 5-май, 2021-ж., онлайн дареги:
<http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112213/10?cl=ky-kq&mode=tekst>.

28-октябрь, 2021-жылдагы № 127 КР Кылмыш-жаза кодекси.

Кыргыз Республикасынын Президентинин 16-октябрь, 2020-жылдагы № 3 Жарлыгы. Кыргыз тилиндеги онлайн дареги: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/430246/20?cl=ky-kq&mode=tekst>.

Кыргыз Республикасынын Президентинин 11-март, 2009-жылдагы № 155 «Кыргыз Республикасындагы коррупция менен күрөшүүнүн Улуттук стратегиясын бекитүү жөнүндө» Жарлыгы, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/4810/20?cl=ky-kq&mode=tekst>

Кыргыз Республикасынын Президентинин 2-февраль, 2012-жылдагы № 26 «Кыргыз Республикасынын Антикоррупциялык саясатынын мамлекеттик стратегиясын бекитүү жөнүндө» Жарлыгы.

Кыргыз Республикасынын Президентинин 14-декабрь, 2011-жылдагы № 27 «Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук мамлекеттик кызматындагы Антикоррупциялык кызматты түзүү жөнүндө» Жарлыгы. Кыргыз тилиндеги онлайн дареги: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/61205/20?cl=ky-kq&mode=tekst>.

Кыргыз Республикасынын Президентинин 12-ноябрь, 2013-жылдагы №172» «Мамлекеттик бийлик органдарындагы саясий жана тутумдуу коррупциянын себептерин жоюу боюнча чаралар жөнүндө» Жарлыгы. Кыргыз тилиндеги онлайн дареги: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/61721/80?cl=ky-kq&mode=tekst>.

Кыргыз Республикасынын Президентинин 14-октябрь, 2020-жылдагы № 199 «Кыргыз Республикасында Коррупция менен күрөштүн жана анын себептерин жоюунун 2021-2024-жылдарга мамлекеттик стратегиясын ишке ашыруу боюнча айрым чаралар жөнүндө» Жарлыгы. Кыргыз тилиндеги онлайн дареги: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/430247/20?cl=ky-kq&mode=tekst>.

Кыргыз Республикасынын Президентинин 25-июнь, 2021-жылдагы № 271 «УКМКнын Антикоррупциялык кызматын таркатуу жөнүндө» Жарлыгы.

Кыргыз Республикасынын Президентинин 8-фераль, 2022-жылдагы № 26 «Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына инвентаризация жүргүзүү жөнүндө» Жарлыгы, кыргыз тилиндеги дареги: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/430382/10?cl=ky-kq&mode=tekst>.

Кыргыз Республикасынын кызыкчылыктардын кагылышуусу жөнүндө Мыйзамы, 12-декабрь, 2017-ж., № 206, кыргыз тилиндеги дареги: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111716/10?cl=ky-kq&mode=tekst>.

Кыргыз Республикасынын 27-март, 2003-жылдагы № 64 «Акционердик коомдор жөнүндө» Мыйзамы, 81.2 беренеси. Закон Кыргызской Республики «Об акционерных обществах» от 27 марта 2003 года № 64, статья 81.2. Онлайн орус тилиндеги дареги: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/1188>.

КРнын 20-февраль, 2009-жылдагы № 57 юридикалык жактарды каттоо жөнүндө Мыйзамы, 5.2 беренеси. Кыргыз тилиндеги онлайн дареги: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/202621/40?cl=ky-kq&mode=tekst>.

Кыргыз Республикасынын «Жер казынасы жөнүндө» Мыйзамы, 19-май, 2018-жыл, № 49, 6, 20, 26, 41-беренелер. Кыргыз тилиндеги дареги: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111782/45?cl=ky-kq&mode=tekst>.

Кыргыз Республикасынын «Административдик ишмердиктин негиздери жана административдик жол-жоболор жөнүндө» Мыйзамы, 31-июль, 2015-жыл, № 210, кыргыз тилиндеги дареги: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111254/15?cl=ky-kq&mode=tekst>.

Кыргыз Республикасынын коррупцияга каршы аракеттенүү жөнүндө Мыйзамы, 8-август, 2012-ж., № 153, Интернеттеги кыргыз тилиндеги дареги: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/203753/40?cl=ky-kq&mode=tekst>.

Кыргыз Республикасынын «Террористтик ишмердикти каржылоого жана кылмыштуу жол менен алынган кирешелерди мыйзамдаштырууга (адалдоого) каршы аракеттенүү жөнүндө» Мыйзамы, 6-август, 2018-ж., № 87, кыргыз тилиндеги онлайн дареги: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111822/40?cl=ky-kq&mode=tekst>.

Кыргыз Республикасынын «Мамлекеттик сатып алуулар жөнүндө» Мыйзамы, 14-апрель, 2022-ж., № 27, кыргыз тилиндеги онлайн дареги: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112361/20?cl=ky-kq&mode=tekst>.

Кыргыз Республикасынын мамлекеттик жана муниципалдык кызматы жөнүндө Мыйзамы, 27-октябрь, 2021-ж., № 125, кыргыз тилинде Интернеттеги онлайн дареги: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112303/40?cl=ky-kq&mode=tekst>.

Кыргыз Республикасынын «Коррупциялык укук бузуулар тууралуу билдирген адамдарды коргоо жөнүндө» Мыйзамы, 29-январь, 2019-ж., № 19, кыргыз тилинде Интернеттеги дареги: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111829/20?cl=ky-kq&mode=tekst>.

Коомдук кеңештердин тизмеси Министрлер Кабинетинин баракчасында

жайгаштырылган: <https://www.gov.kg/index.php/ky/gov/s/8>.

Коррупцияга каршы аракеттенүү боюнча Кыргыз Республикасынын Улуттук кеңеши жөнүндө жобо, Кыргыз Республикасынын Президентинин 17-февраль, 2009-жылдагы № 109 Жарлыгы менен бекитилген. Орус тилинде жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kq/61515>.

Юридикалык жактардын бенефициардык ээлеринин электрондук базасы, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 25-декабрь, 2018-жылдагы № 606 токтому менен бекитилген. Кыргыз тилиндеги дареги: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/12930/20?cl=ky-kq&mode=tekst>.

Кыргыз Республикасынын Коррупциянын алдын алуу боюнча Улуттук агенттиги жөнүндө жобо, Кыргыз Республикасынын Президентинин 21-октябрь, 2005-жылдагы № 476 Жарлыгы менен кабыл алынган. Кыргыз тилиндеги дареги: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/4352/10?cl=ky-kq&mode=tekst>.

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 16-сентябрь, 2015-жылдагы № 642 токтому. Кыргыз тилиндеги онлайн дареги: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/98016/10?cl=ky-kq&mode=tekst>.

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн «2006-2007-жылдарга КРнын Антикоррупциялык стратегиясын жана Коррупциялык кылмыштар менен күрөшүүнүн мамлекеттик программасын ишке ашыруу боюнча Иш-чаралар планын ишке ашыруу боюнча Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн Чаралар комплекси жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтому, 28-февраль, 2006-жыл, № 132. Доступно онлайн на русском языке: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/57177/40?cl=ky-kq&mode=tekst>.

«Коррупцияга каршы аракеттенүүнүн Стратегиясын ишке ашыруу боюнча Иш-чаралар планын ишке ашыруу боюнча Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн чаралар комплекси жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтому, № 611, 30-сентябрь, 2009-жыл. Кыргыз тилинде Интернеттеги дареги: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/91025/10?cl=ky-kq&mode=tekst>.

Кыргыз Республикасынын коррупцияга каршы аракеттенүүнүн мамлекеттик стратегиясын ишке ашыруу боюнча Иш-чаралар планы, Кыргыз Республикасынын Президентинин милдетин аткаруучунун 21-июнь, 2005-жылдагы № 251 Жарлыгы менен бекитилген, орус тилинде жеткиликтүү: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/4304>.

Жаңы Коррупцияга каршы аракеттенүү жөнүндө Мыйзамдын тексти жана түшүндүрмө кат Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин веб-баракчасында онлайн режимде жеткиликтүү: <https://www.gov.kg/ky/npa/s/3878>.

Кыргызстандагы коррупция менен күрөш жөнүндө ТІ Кыргызстандын отчету, 2020-ж., 28-бет. Онлайн дареги: <https://www.transparency.kg/files/pdf/NIS%20Kyrgyz%20Report%20rus%20-%20FINAL.pdf>.

ТИ, Мамлекеттик сатып алуулардын этаптарындагы коррупциялык тобокелдиктер (2020-ж.), <https://www.transparency.kg/files/pdf/Public%20Procurement%20Report%20-%20TI%20Kyrgyzstan.pdf>.

TPPRдин баалоосу: <https://www.tpp-rating.org/page/eng/publications/41>.

Кыргызстандын Мамлекеттик кызмат иштери боюнча мамлекеттик агенттигинин адиси тесттин оң натыйжасы үчүн пара алуу учурунда кармалды, <https://knews.kg/2022/06/24/pri-poluchenii-vzyatki-za-polozhitelnyj-rezultat -testirovaniya-zaderzhan-spezialist-gosaagentstva-po-delam-gossluzhby-kyrgyzstana/>.

Кыргызстанда күбөлөрдү коргоо боюнча башкармалык пайда болду, <https://knews.kg/2014/12/10/v-kyrgyzstane-poyavilos-upravlenie-po-zaschite-svideteley/>.

Дүйнөлүк банк, Кыргыз Республикасы: мамлекеттик сатып алуулардын айкын жана натыйжалуу тутумуна карай жолдо, 17-июнь, 2015-ж. Орус тилинде онлайн жеткиликтүү: <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/results/2015/06/17/on-Путь-к-прозрачным-и-эффективным-государственным-закупкам-в-Кыргызской-республике>.

Маяна менен бирге талаптар да өсөт. Бюджеттик кызматкерлер канча алып башташат? <https://rus.azattyk.org/a/31786630.html>.